

Maatalousyrittäjän sosiaaliturva

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Maisteritutkielma
Hyvinvointioikeus
Tia Lämsä
2018

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Maatalousyrittäjän sosiaaliturva

Tekijä: Tia Lämsä

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Hyvinvointioikeus

Työn laji: Maasteritutkielma

Sivumäärä: xii + 72

Vuosi: 2018

Tiivistelmä:

Sosiaaliturvalla on valtava merkitys ihmisen elämän kriisi- ja muutostilanteissa. Kokonaisvaltaista maatalousyrittäjiin liittyvää ajankohtaista tarkastelua tältä sektorilta ei ole Suomessa tehty, siksi tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää sosiaaliturvan osa-alueita maatalousyrittäjien näkökulmasta, keskittyen ennen kaikkea sosiaalivakuutuksen mahdollistamaan sosiaaliturvaan. Lisäksi tutkimuksessa oli tarkoitus tarkastella maatalousyrittäjän ja hänen puolisonsa oikeutta työttömyysturvaan.

Maatalousyrittäjien sosiaaliturvassa on joitain erityispiirteitä, joita ei muilla toimijoilla ole, kuten maatalouslomitus. Lomituksen merkitys sosiaaliturvan muotona on myös hyvin suuri. Maatalousyrittäjillä on myös jonkin verran omaa lainsäädäntöä, missä käsitellään nimenomaan heihin kohdistuvaa sosiaaliturvaa, muun muassa maatalousyrittäjän eläkelaki eli MYEL, joka vaikuttaa esimerkiksi maatalousyrittäjän käsitteen määrittelyn kautta moneen muuhun lainsäädäntöön. MYEL:n kautta määritellään myös työtulo, minkä perusteella määräytyvät monet sosiaaliturvan etuudet ja toisaalta myös vakuutusmaksut.

Maatalous on ollut hyvin pitkään perheviljelmävaltaista ja on sitä edelleen. Osakeyhtiömuotoinen maatalous kiinnostaa kuitenkin yhä enemmän ennen kaikkea laajentavia karjataloja. Koska osakeyhtiössä joillain sosiaaliturvan osa-alueilla on poikkeavia säännöksiä perinteiseen maatalousyrittäjyyteen verrattuna, on nämä asiat otettu tarkasteluun mukaan. Ennen kaikkea osakkeita omistamattoman, mutta tilalla työskentelevän puolison tilanne on tällaisilla maataloilla pohdittava tarkkaan.

Työttömyysturva on eräs sektori, missä maatalousyrittäjällä, ja myös muilla yrittäjillä, on edelleen haasteita palkansaajaan verrattuna. Tutkimuksessa on pyritty tarkastelemaan näitä ongelmallisia tilanteita ja tuomaan esiin niiden tiedostamisen tärkeyttä yrittämisen aikana. Näin mahdollisen työttömyyden uhatessa ne eivät tule yllätyksenä.

Avainsanat: maatalousyrittäjä, sosiaaliturva, työttömyysturva, maatalouslomitus, MYEL

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön x

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi x

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

Lähteet.....	iv
Lyhenteet.....	xii
1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimusteema ja tutkimuskysymykset	1
1.2. Metodi.....	5
1.3. Maatalousyrittäjän määrittely	6
1.4. Maatalousyrittäjien eläkelaitos	7
2. YLEISTÄ SOSIAALITURVASTA	11
2.1. Sosiaaliturvan tarkoitus.....	11
2.2. Suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä.....	16
3. MAATALOUSYRITTÄJÄN SOSIAALITURVAN MUODOSTUMINEN	20
3.1. Lomituspalvelut.....	20
3.1.1. <i>Lomituspalveluiden nykytilanne</i>	<i>20</i>
3.1.2. <i>Esimerkkejä lomituspalveluun liittyen</i>	<i>23</i>
3.1.3. <i>Lomituspalvelulain uudistusesitys</i>	<i>28</i>
3.2. Luopumistukijärjestelmä	31
3.3. Työtapaturma- ja ammattitautilaki.....	33
3.3.1. <i>Yleistä tapaturma- ja ammattitautilaista</i>	<i>33</i>
3.3.2. <i>Maatalousyrittäjän tapaturma- ja ammattitautilaki.....</i>	<i>35</i>
3.4. Työterveyshuolto	38
3.4.1. <i>Yleistä työterveyshuollosta.....</i>	<i>38</i>
3.4.2. <i>Maatalousyrittäjän työterveyshuolto</i>	<i>41</i>
3.5. Eläkejärjestelmä.....	43
3.5.1. <i>Yleistä eläkejärjestelmästä.....</i>	<i>43</i>
3.5.2. <i>Maatalousyrittäjän eläketurva</i>	<i>45</i>
3.5.3. <i>Yrittäjän eläketurva.....</i>	<i>49</i>
3.6. Työkyvyttömyyseläke ja kuntoutus	51
4. TYÖTTÖMYYSTURVA.....	55
4.1. Yrittäjän työttömyysturva.....	55
4.2. Maatalousyrittäjän ja yrittäjän työttömyysturvan erityispiirteitä.....	61
5. KATSAUS EUROOPPAAN.....	66
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	68

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Auli*: Tulkinnan taito -ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta, Helsinki 2006.
- Antikainen, Ari*: Koulutuksen tehtävät, oppiminen ja koulutuspolitiikan haasteet. Teoksessa: Työelämän perustietoa. toim. Michelsen, Torsten, Reijula, Kari, Ala-Mursula, Leena, Räsänen, Kimmo & Uitti, Jukka, Tallinna, 2018.
- Arajärvi, Pentti*: Toimeentuloturvan oikeellisuus. Toimeentuloturvaa koskevan lainsäädännön suhde perustuslakiin, erityisesti perusoikeuksiin, ihmisoikeuksiin ja yhteisöoikeuteen, Helsinki 2002.
- Arajärvi, Pentti*: Johdatus sosiaalioikeuteen, Helsinki 2011.
- Arajärvi, Pentti*: Sosiaaliturvan perustuslaillisia näkökohtia. Teoksessa: Sosiaaliset oikeudet -näkökulmia perustaan ja toteutumiseen, ss. 67-81, Helsinki 2017.
- Hirvonen, Ari*: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki, 2011. Saatavilla: https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/hirvonen_mitka_metodit.pdf
- Kangas, Olli & Niemelä, Mikko*: Riskit, vakuutus ja sosiaalivakuutus. Teoksessa: Sosiaalivakuutus, toim. Havakka Pauliina, Niemelä Mikko & Uusitalo, Hannu, Turenki 2017.
- Kari, Matti & Markwort, Jari*: Sosiaaliturvajärjestelmät eri maissa, Vaajakoski 2008.
- Kautto, Mikko*: Työeläketurva sopeutuu yhteiskunnan muutokseen. Teoksessa: Työelämän perustietoa. toim. Michelsen, Torsten, Reijula, Kari, Ala-Mursula, Leena, Räsänen, Kimmo & Uitti, Jukka, Tallinna, 2018.
- Kiander, Jaakko*: Palkka, eläke, toimeentulo. Teoksessa: Työelämän perustietoa. toim. Michelsen, Torsten, Reijula, Kari, Ala-Mursula, Leena, Räsänen, Kimmo & Uitti, Jukka, Tallinna, 2018.
- Kinnunen, Birgitta, Heikkonen, Jalmari, Kotilainen Eljas, Mäittälä Jukka & Torpström, Anne*: Maatalousalan hyvä työterveyshuoltokäytäntö, Helsinki 2016.
- Kiviranta, Esko*: Maatilaverotus. Sähköinen teos. Alma Talent Oy. Viimeisin päivitys 1.2.2018.
- Korpiluoma, Riitta, Grönlund, Harri, Herlin Ove & al*: Työeläke, Porvoo 2011.
- Lahin, Pia*: MELA maatalousyrittäjien hyvinvointia tukemassa. Teoksessa: Maatalouslomittajan työturvallisuus ja työhyvinvointi, toim. Timo Suurnäkki, 2014.
- Lång, K.J.*: Subjektiiiviset oikeudet, perusoikeudet ja niiden vaikutus TSS-oikeuksiin. Teoksessa: Hyvinvointioikeus, toim. Pelkonen Veli, Jyväskylä 1993.
- Markwort, Jari & Kari, Matti*: Sosiaaliturvajärjestelmät eri maissa, Vaajakoski 2008.
- Martimo, Kari-Pekka & Antti-Poika, Mari*: Työkyvyttömyyden ja jäljellä olevan työkyvyn arviointi. Teoksessa: Työstä terveyttä. toim. Martimo, Kari-Pekka, Uitti, Jukka & Antti-Poika, Mari, Tallinna, 2018.

Mänttari, Mika & Nyyssölä, Mikko: Työtapaturma- ja ammattitautivakuutus, Helsinki, 2016.

Pajukoski, Marja: Muuttuvat sosiaaliset oikeudet. Teoksessa: Sosiaalipolitiikka -hukassa vai uuden jäljillä? toim. Palola, Elina & Karjalainen, Vappu, Helsinki 2011.

Rantala, Jukka & Kivisaari, Esko: Vakuutusoppi, Turenki 2014.

Räsänen, Kimmo: Työterveyteen liittyvää lainsäädäntöä. Teoksessa: Työstä terveyttä. toim. Martimo, Kari-Pekka, Uitti, Jukka & Antti-Poika, Mari, Tallinna, 2018.

Saari, Juho: Tilannekuva – Taloudellinen kestävyys ja sosiaalinen perusta. Teoksessa: Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? toim. Juho Saari, Tampere, 2017.

Saarimäki, Pentti & Viitala, Juhani K: Maatalousyrittäjän sosiaaliturva, Hyrylä 1985.

Tarvainen, Kimmo: Työterveyshuolto osana terveydenhuoltojärjestelmää. Teoksessa: Työstä terveyttä. toim. Martimo, Kari-Pekka, Uitti, Jukka & Antti-Poika, Mari, Tallinna, 2018.

Tuori, Kaarlo & Kotka, Toomas: Sosiaalioikeus, Helsinki 2016.

Tuovinen, Anna-Kaisa: Kansainvälisen sosiaaliturvan perusteita. Teoksessa: Sosiaaliturvan rajoilla. Kirjoituksia kansainvälisestä sosiaalioikeudesta. toim. Kalliomaa-Puha, Laura & Tuovinen, Anna-Kaisa, Kela, Helsinki.

Uitti, Jukka: Työelämän ja työterveyden kehitys Suomessa. Teoksessa: Työstä terveyttä. toim. Martimo, Kari-Pekka, Uitti, Jukka & Antti-Poika, Mari, Tallinna, 2018.

Uitti, Jukka & Sauni, Riitta: Sairaanhoido. Teoksessa: Työstä terveyttä. toim. Martimo, Kari-Pekka, Uitti, Jukka & Antti-Poika, Mari, Tallinna, 2018.

Uitti, Jukka & Sauni, Riitta (b): Vaikuttavaa työterveysyhteistyötä. Teoksessa: Työstä terveyttä. toim. Martimo, Kari-Pekka, Uitti, Jukka & Antti-Poika, Mari, Tallinna, 2018.

Uitti, Jukka & Sauni, Riitta (c): Työhön liittyvät kemialliset, fysikaaliset ja biologiset altisteet. Teoksessa: Työstä terveyttä. toim. Martimo, Kari-Pekka, Uitti, Jukka & Antti-Poika, Mari, Tallinna, 2018.

Vartiainen, Juhana: Terveys, hyvinvointivaltio ja vaihtoehdot. Teoksessa: Työelämän perustietoa. toim. Michelsen, Torsten, Reijula, Kari, Ala-Mursula, Leena, Räsänen, Kimmo & Uitti, Jukka, Tallinna, 2018.

Viikari-Juntura, Eira: Työ ja liikuntaelimityö. Teoksessa: Työstä terveyttä. toim. Martimo, Kari-Pekka, Uitti, Jukka & Antti-Poika, Mari, Tallinna, 2018.

Julkaisut, raportit ja tutkimukset

Hiilamo, Heikki, Niemelä, Heikki, Pykälä, Pertti, Riihelä, Marja & Vanne, Reijo: Sosiaaliturva ja elämänvaiheet. Suomen sosiaaliturvan kehitys esimerkkien ja tilastojen valossa. Kelan tutkimusosasto. Helsinki 2012. Saatavilla: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/33747/Sosiaaliturva_ja_elamanvaiheet.pdf

Häkkinen, Sari: Maatalousyrittäjien sosiaaliturva Euroopassa. Maatalousyrittäjien eläkelaitos 1995. Saatavilla: https://www.mela.fi/sites/default/files/maatalousyrittajien_sosiaaliturva_euroopassa_sari_hakkinen_1995.pdf

Kannisto, Jari: Eläkkeellesiirtymisikä Suomen työeläkejärjestelmässä. Eläketurvakeskuksen tilastoja 3/2018. Saatavilla: <https://www.etk.fi/wp-content/uploads/elakkeellesiirtymisika-suomen-tyoelakejarjestelmassa-2017.pdf>

Kattelus, Mervi, Saari, Juho & Kari, Matti: Uusi sosiaalinen Eurooppa. Euroopan unionin sosiaali- ja terveystalitiikka. Eurooppatiedotus ulkoasiainministeriö, 2013. Saatavilla: [file:///C:/Users/Tia/Downloads/UusiSosiaalinenEurooppa_nettipdf%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Tia/Downloads/UusiSosiaalinenEurooppa_nettipdf%20(2).pdf)

Kela: Kelan etuuden euroina 2017. Saatavilla: http://www.kela.fi/documents/10180/2628102/Kelan_etuudet_euroina.pdf/34ec428d-05e2-4440-b356-a4cb90f30b4a, katsottu 15.11.2017.

Kela tilastokatsaus. Kelan työkyvyttömyyseläkkeistä 75 % myönnettiin määräaikaisina kuntoutustukina. Saatavilla: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/228374/Kelan_ty%C3%B6kyvyttomyyselakkeista_75_%25_myonnettiin_maaraaikaisina_kuntoutustukina.pdf?sequence=1, julkaistu 8.11.2017.

Knuuti, Juha & Ritola, Suvi: Kokonaiseläke 2107. Katsaus työeläkkeen, kansaneläkkeen ja verotuksen määräytymiseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 1/2017, Helsinki 2017.

Knuuti, Juha & Vidlund, Mika: Yrittäjien sosiaaliturva Euroopassa. Eläketurvakeskuksen katsauksia 2006:1. Saatavilla: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129245/YrittajienlakisaateinensosiaaliturvaEuroopassa.pdf?sequence=1>

Lappalainen, Kirsi, Aminoff, Merike, Hakulinen, Hanna, Hirvonen, Maria, Räsänen, Kimmo, Sauni, Riitta & Stengård, Jari. Työterveyshuolto Suomessa vuonna 2015 ja kehitystrendi 2000-2015. Työterveyslaitos, 2016. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131293/Ty%C3%B6terveyshuolto_Suomessa_vuonna_2015.pdf

Lehto, Markku: Sosiaaliturvan uudistuminen rakenne- ja kärkihankkeilla. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:65. Helsinki. Saatavilla: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79259/Rap2016-65.pdf>.

Lomitusopas 2016. Mela. https://www.mela.fi/sites/default/files/tiedostot/maatalouslomitus/maatalousyrittajien_lomitusopas_20170310.pdf, päivitetty 16.1.2017.

Luke: Tilastotietokanta. Maatalous- ja puutarhayrityksessä työskennelleiden henkilöiden lukumäärä alueittain.

http://statdb.luke.fi/PXWeb/pxweb/fi/LUKE/LUKE_02%20Maatalous_02%20Rakenne_04%20Maa-%20ja%20puutarhatalouden%20tyovoima/01_Maatalous_puutarhayrit_tyont_lkm_ELY.px/table/tableViewLayout1/?rxid=df1191c3-b673-425b-b486-d12af145b25f

Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon työryhmä. Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2017:20. Saatavilla:

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79775/Rap_17_2017.pdf?sequence=1, katsottu 30.10.2017.

MATAL-opas. Mela. https://www.mela.fi/sites/default/files/tiedostot/tapaturmavakuutus/matal_opas_20170405.pdf, päivitetty 11.5.2016.

Mäkinen, Hanna: Työeläkkeiden kustannusten jako. Eläketurvakeskuksen käsikirjoja 2/2018. Saatavilla: <https://www.etk.fi/wp-content/uploads/Tyoelakkeiden-kustannusten-jako-2018.pdf>

Niemelä, Heikki & Salminen, Kari: Suomalainen sosiaaliturva, Helsinki 2006. Saatavilla: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129153/Suomalainen%20sosiaaliturva%202006.pdf?sequence=5>, katsottu 13.10.2017.

Niemi, Jyrki & Ahlstedt, Jaana (toim.): Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2015. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 25/2015, Helsinki 2015.

Perkiö-Mäkelä, Merja, Hirvonen, Maria, Kinnunen, Birgitta, Koponen, Milja, Louhelainen, Kyösti, Mänttälä, Jukka, Sipponen, Jouni & Torpström, Anne: Työterveys ja maatalous Suomessa 2014. Työterveyslaitos, 2016. Saatavilla: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130362/TyoterveysJaMaatalousSuomessa2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Poutiainen, Eeva: Yrittäjän eläkevakuutus käytännössä. Teoksessa: Yrittäjien lakisääteinen eläketurva -työurat, työtulot ja rahoitus. toim. Janne Salonen. Eläketurvakeskuksen raportteja 10/2015.

Pärnänen, Anna & Sutela, Hanna: Itsensätyöllistäjät Suomessa 2013. Tilastokeskus, Helsinki 2014.

Ratkaisujen Suomi Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Hallituksen julkaisusarja 10/2015. Saatavilla: http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETTY_netti.pdf, katsottu 21.4.2018.

Rinta-Kiikka, Suvi, Pyykkönen, Perttu & Ylätaalo, Matti: Osakeyhtiömuotoinen maatalous Suomessa. PTT raportteja 242, Helsinki 2013. Saatavilla: <http://www.ptt.fi/media/wp/rap242.pdf>

Schoukens, Paul: Securing social protection for farmers social protection in Serbia, Albania and Macedonia set off against European best practices, 2007. Saatavilla: <https://www.coe.int/t/dg3/sscssr/Source/RepSelecTopSchoukens.pdf>, katsottu 20.10.2017.

Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2005:7. Sosiaali- ja terveydenhuollon lakisääteiset palvelut. Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70009/Es200507.pdf?sequence=1>, katsottu 22.4.2018.

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2017: 41. Kuntoutuksen uudistamiskomitean ehdotuksen kuntoutusjärjestelmän uudistamiseksi. Saatavilla http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160273/RAP2017_41.pdf, katsottu 4.5.2018.

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:40. Maatalouden

lomitusjärjestelmien kehittämistyöryhmän loppuraportti. Saatavilla: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126965/URN_ISBN_978-952-00-3607-2.pdf?sequence=1, katsottu 10.10.2017

Stakes: Tällä lailla sosiaaliturvaa. Sosiaaliturvan saamisedellytyksistä ja -takeista. Hyvinvointivaltion rajat -hanke. Helsinki, 2006.

Tenhunen, Sanna & Salonen, Janne: Maatalousyrittäjien työurat ja eläketurva. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 07/2016, Helsinki.

Tilastokeskus 2015. Suomen virallinen tilasto (SVT): Maa- ja metsätalousyriytysten ta-
loustilasto verkkojulkaisu 2013. Helsinki Saatavilla:
http://www.stat.fi/til/mmtal/2013/mmtal_2013_2015-04-02_tie_001_fi.html, katsottu 22.4.2018.

Tilastokeskus 2018. Suomen virallinen tilasto (SVT): Maa- ja metsätalousyriytysten ta-
loustilasto. Henkilöverotus: Tiedot maakunnittain ja viljelijän iän mukaan, vuodet 2000-
2016. Saatavilla: http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_maa_mmtal/statfin_mmtal_pxt_006_fi.px/table/table-ViewLayout2/?rxid=ee93edf7-e8fb-4146-b624-27395ab019c3, katsottu 22.4.2018.

Toimitusjohtajan katsaus 2018. Mela. Saatavilla: https://www.mela.fi/sites/default/files/tiedostot/tietoa_melasta/toimitusjohtajan_katsaus_2017_0.pdf, päivitetty 18.4.2018

Työhyvinvointiohjelma 2015. Maatalousyrittäjien työhyvinvointiohjelman tiivistelmä. Mela. https://www.mela.fi/sites/default/files/tiedostot/tyohyvinvointi/tyohyvinvointiohjelma_2015.pdf, katsottu 20.4.2018.

Työ- ja elinkeinoministeriö: Työ- ja elinkeinoministeriön ohje TE-toimiston tehtävistä työttömyysturvajärjestelmän toimeenpanossa. Ohje 30.12.2016. TEM/2565/03.01.04/2016.

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 40/2016. Selvitys työttömyysturvajärjestelmän muutostarpeista palkkatyön ja perinteisen palkkatyön välimaastossa. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79079/TEMrap_40_2016_verkko.pdf, katsottu 26.10.2017.

Työpaikkaselvitys eli tilakäynti. Työterveyslaitos. <https://www.ttl.fi/maatalousalan-tyoterveyshuolto/tyoterveyspalvelujen-ydinsialto/>, katsottu 23.4.2018.

Työterveyslaitos: Työ ja terveys -haastattelututkimus 2012. Vaalavuo, Maria: Sosiaali- ja terveyspalveluiden merkitys eläkeläisten toimeentulolle. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2/2018. Saatavilla: <https://www.etk.fi/wp-content/uploads/Sosiaali-ja-terveyspalveluiden-merkitys-elakelaisten-toimeentulolle.pdf>

Vanhempainpäivärahat yrittäjälle. Kela. <http://www.uta.fi/yky/oppiaineet/sosiaalipolitiikka/kaytannot/viittausohjeet.html>, katsottu 22.4.2018.

Vakuutus käsikirja 2017. Työtaturma- ja ammattitautivakuutus. Tapaturmavakuutuskeskus. 30.11.2016.

Vilander, Matti: Suomen maaseutuelinkeinojen kansallisesta sääntelystä Euroopan unionin yhteiseen maatalouspolitiikkaan. Suomen maaseutu oikeuden seuran julkaisuja

1/1997. Espoo.

Internet-lähteet

Melan vuosi 2016. Yhteenvedo vuoden 2016 toiminnasta. https://www.mela.fi/sites/default/files/tiedostot/tietoa_melasta/06_tiivistelma_2016.pdf, katsottu 5.2.2018.

Melan vuosi lukuina 2016. www-sivusto: https://www.mela.fi/sites/default/files/tiedostot/tietoa_melasta/05_melan_vuosi_lukuina_2016.pdf, päivitetty 7.4.2017.

Myel-vakuutus. www-sivusto: <https://www.mela.fi/fi/elakevakuutus/myel-vakuutus>, päivitetty 7.2.2017.

TE-palvelut. <http://toimistot.te-palvelut.fi/uusimaa/aktiivimalli>, katsottu 25.1.2018.

Ytk.fi, katsottu 25.1.2018.

Sähköpostit

Aapro, Sami (a) AYT. Sähköposti 14.11.2017.

Aapro, Sami (b) AYT. Sähköposti 16.11.2017.

Airikkala, Risto MTK. Sähköposti 12.10.2017.

Tallavaara, Marja MTK. Sähköposti 11.10.2017.

Hallituksen esitykset

HE 114/2001 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle työterveyshuoltolaiksi sekä laiksi työsuojelun valvonnasta ja muutoksenhausta työsuojeluasioissa annetun lain 4 ja 11 §:n muuttamisesta

HE 116/2002 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle kuntoutusta koskevan lainsäädännön muuttamiseksi

HE 250/2002 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle 89. Kansainvälisen työkonferenssin hyväksymän maatalousalan työturvallisuutta ja -terveyttä koskevan yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta

HE 135/2010 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle työeläkelakien yrittäjän määritelmää koskeviksi säännöksiksi

HE 110/2012 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjien lomituspalvelulain muuttamisesta

HE 90/2013 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi työttömyysturvalain muuttamiseksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 141/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi maatalouden harjoittamisesta luopumisen tukemisesta annetun lain muuttamisesta

HE 278/2014 vp Hallituksen esitys eduskunnalle maatalousyrittäjän työtaturma- ja ammattitautilain ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 94/2015 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi työttömyysetuuksien rahoituksesta annetun lain ja työttömyysturvalain muuttamisesta

HE 112/2015 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi maatalousyrittäjien lomituspalvelulain ja turkistuottajien lomituspalveluista annetun lain muuttamisesta

HE 120/2016 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi työeläkelakien ja eräiden muiden lakien muuttamisesta

HE 209/2016 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta annetun lain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta, työttömyysturvalain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta sekä työsopimuslain 13 luvun 6 §:n muuttamisesta ja 1 luvun 4 §:n väliaikaisesta muuttamisesta

HE 211/2016 vp Hallituksen esitys eduskunnalle kilpailukyky sopimuksessa sovittua muutosturvaa, työnantajan ja henkilöstön välistä yhteistoimintaa sekä työterveyshuoltoa koskevaksi lainsäädännöksi

HE 124/2017 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi työttömyysturvalain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta

HE 172/2017 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi vakuutusten tarjoamisesta sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi

Asetukset

Sosiaali- ja terveysministeriön asetus yrittäjän työeläkevakuutusmaksuprosenteista ja maatalousyrittäjän työeläkevakuutusmaksun perusprosentista vuonna 2018
20.11.2017/765.

Työ- ja elinkeinoministeriön asetus työvoimapolitiittisen lausunnon antamisesta ja lausuntoon merkittävistä tiedoista 29.12.2016/1556.

Sopimukset ja suositukset

Euroopan sosiaalisten oikeuksien pilari 2017. Saatavilla: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_fi.pdf

Neuvoston suositus (2003/134/EY) itsenäisten ammatinharjoittajien työturvallisuus- ja työterveysuojelun parantamisesta annettu 18. päivänä helmikuuta 2003.

Yleissopimus nro 184 Maatalousalan työturvallisuus ja -terveys (2001) Kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimukset

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut

EOA 28.1.2009. 361/2007 Työvoimapoliittinen lausunto tulee perustella täsmällisesti.

Oikeuskäytäntö

Korkein hallinto-oikeus

KHO:2013:21

Hallinto-oikeus

Kuopion HaO 09/0134/2 annettu 25.2.2009

Kuopion HaO 12/0065/2 annettu 27.1.2012

Oulun HaO 13/0014/2 annettu 10.1.2013

Turun HaO 03/0797/2 annettu 31.10.2003

Vaasan HaO 02/0535/1 annettu 2.9.2002

Vaasan HaO 0083/12/2199 annettu 24.10.2012

Vakuutus-oikeus

VakO 907:97 annettu 9.10.1997

VakO 7632:98 annettu 24.2.2000

VakO 10069:2004 annettu 30.3.2006

VakO 3118:2009 annettu 4.3.2010

VakO 5051:2011 annettu 12.9.2012

VakO 3307:2015 annettu 1.11.2016

VakO 3434:2015 annettu 23.11.2016

Työttömyysturvan muutoksenhakulautakunta

TTML 4.11.2009/3368/9/A

TTML 25.8.2010/2124/10/A

TTML 20.10.2010/2638/10/P

Lyhenteet

KKRL	Laki kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista
LPL	Lomituspalvelulaki
LUTUL	Laki maatalouden harjoittamisesta luopumisen tukemisesta
MATAL	Maatalousyrittäjän työtaturma- ja ammattitautilaki
Mela	Maatalousyrittäjien eläkelaitos
MYEL	Maatalousyrittäjän eläkelaki
TSL	Työsopimuslaki
TTL	Työttömyysturvalaki
TTML	Työttömyysturvan muutoksenhakulautakunta
TyEL	Työntekijän eläkelaki
TyTAL	Työtaturma- ja ammattitautilaki
YEL	Yrittäjän eläkelaki

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusteema ja tutkimuskysymykset

Maatalous on ollut Suomen elinkeinorakenteessa merkittävässä roolissa. Aina 1960 -luvulle saakka maatalouden työllisten määrä oli suuri. Vielä tuolloin alkutuotannon sektorilla työvoimaa oli melkein saman verran kuin palvelusektorilla. Toki tilanne on myöhemmin muuttunut, kun elinkeinorakenne on muuttunut entistä palveluvaltaisemmaksi.¹ Suomessa oli vuonna 2016 viljelijöitä tai maatalousyhtymien osakkaita 46 500 henkilöä, tämän lisäksi maa- ja puutarhataloudessa työskenteleviä puolisoita oli noin 33 000 henkilöä.² Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen (MELA) tilastojen mukaan 31.12.2016 oli MYEL -vakuutettuja maatalousyrittäjiä yhteensä 61 055 kpl. Näistä kyseisen vuoden aikana uusia eläkevakuutuksia oli alkanut 1 176 kpl.³ Uusia maatalousyrittäjinä puolisoineen oli siis aloittanut tuona vuonna noin tuhat henkilöä. Maatalousyrittäjien keski-ikä on noussut 2000 -luvulla. Vuonna 2000 viljelijöiden keski-ikä oli 47 vuotta, vuonna 2013 se oli noussut jo 51 vuoteen ja lähes puolet viljelijöistä oli 50-64 -vuotiaita.⁴ Vuonna 2016 keski-ikä oli noussut jo 52 vuoteen.⁵ Maatalousyrittäjien keski-ikä nousee siis huolestuttavaa vauhtia. Uusia aloittavia nuoria, olisi elintarvikehuoltomme turvaamiseksi saatava tulevaisuudessa lisää.

Maataloustuotanto on edelleen hyvin perheviljelmävaltaista. Vuonna 2014 maataloustuotuksen piirissä olleista tiloista oli 87 % yksityishenkilöiden ja 11,3 % perikuntien ja perheyhtiöiden tai -yhtymien omistamia. Osuuskunnat tai osakeyhtiöt omistivat tuolloin 1,3 % maataloista.⁶ Esimerkiksi osakeyhtiömuotoisten maatilojen osuus on vielä melko vähäinen, mutta määrä kasvaa koko ajan ja kiinnostusta niihin on. Etenkin isot ja investoineet tilat mieltivät sitä vahvana vaihtoehtona. Merkitys kasvaa etenkin kotieläintuotannon puolella.⁷ Tämän vuoksi osakeyhtiömäinen maatilayrittäminen on otettu tähän tutkimukseen tarkasteluun mukaan, ja jos sosiaaliturva poikkeaa joltain osin osakeyhtiömuotoisessa toiminnassa verrattuna perinteiseen perheviljelmään, tarkastellaan tätä

¹ Tenhunen & Salonen 2016, 19.

² Luke tilastotietokanta. Maatalous- ja puutarhayrityksessä työskennelleiden henkilöiden lukumäärä alueittain.

³ Melan vuosi lukuina 2016, 4.

⁴ Tilastokeskus 2015.

⁵ Tilastokeskus 2018.

⁶ Niemi & Ahlstedt 2015, 15.

⁷ Rinta-Kiikka, Pyykkönen & Ylätaalo 2013, 7.

poikkeavuutta kyseisen etuuden kohdalla.

Vaikka maatalousyrittäjien määrä on Suomessa vähentynyt, ei ole kuitenkaan syytä unohtaa omavaraisen elintarviketuotannon merkitystä yhteiskunnassamme. Etenkin mahdollisten kriisitilanteiden kannalta on tärkeää pitää kotimainen elintarvikesektori toimivana ja tässä on maatalousyrittäjien rooli huomattava. Jaksaminen ja taloudellinen pärjääminen on tärkeää pitää kunnossa, jotta tuottajat jaksavat vaativassa työssään. Sosiaaliturvalla on tässä asiassa valtava merkitys ihmisen elämän kriisi- ja muutostilanteissa. Kokonaisvaltaista maatalousyrittäjiin liittyvää ajankohtaista tarkastelua sosiaalioikeuden tai sosiaaliturvan alalta ei ole Suomessa tehty. Maatalousyrittäjien eläketurvasta ja jollain tasolla luopumistuesta löytyy joitain tutkimuksia ja koosteita, mutta muista tutkimuksissa käsiteltävistä asioista ei ajankohtaista tutkimustietoa tai muutakaan kirjallista aineistoa virallislähteitä lukuun ottamatta käytännössä löydy. Lähinnä niistä saattaa olla joitain lyhyitä mainintoja joissain yleisissä sosiaaliturvaan liittyvissä teoksissa. Vaikka maatilalta omistajana tai puolisona elantonsa saavien määrä ei ole koko väestöön suhteutettuna kovin suuri, myös tällä sektorilla toimivien ihmisten sosiaaliturvan rakenteesta ja palveluista on tarpeellista saada ajankohtaista tietoa. Tähän tarpeeseen on tämän tutkimuksen tarkoitus osaltaan vastata.

Maatalousyrittäjä toimii itsenäisenä yrittäjänä, joten hän tarvitsee tietoa, jotta osaa käyttää voimassa olevaa sosiaaliturvaa. Voidakseen valvoa etuaan ja vaikuttaa sosiaaliturvaansa, hänen on tunnettava riittävästi siihen vaikuttavia järjestelmiä ja niihin liittyvää päätöksentekoa.⁸ Tämän tutkimuksen merkittävänä tarkoituksena on koostaa maatalousyrittäjälle olennaiset sosiaaliturvan osa-alueet yhteen ja tätä kautta antaa kokonaiskuva yhteiskunnan mahdollistamasta turvaverkosta tälle ryhmälle. Tutkimuksen tarkoituksena on saada kattava kokonaiskuva maatalousyrittäjän sosiaaliturvasta ja rakenteesta. Samalla tarkoituksena on pohtia, nouseeko esiin joitain osa-alueita, missä on oikeudellisia ongelmakohtia ja mihin asioihin pitäisi jatkossa kiinnittää sosiaaliturvan tarkastelussa enemmän huomiota. Tutkimuksessa pyritään myös nostamaan esiin mahdollisia asioita, joista kannattaisi jatkossa entistä enemmän tiedottaa maataloustuottajia.

Vaikka tutkimuksessa tarkastellaan asioita ennen kaikkea maatalousyrittäjän näkökulmasta, myös muu yrittäjyys mainitaan ja otetaan huomioon tutkimuksessa monissa kohdin, sillä monet haasteet kohdistuvat samalla tavoin myös heihin. Koska monet sosiaaliturvan kysymykset ovat yrittäjyyden toimialasta riippumatta samankaltaisia,

⁸ Saarimäki & Viitala 1985, 1.

tutkimuksessa on haluttu monipuolisuuden vuoksi kiinnittää huomioita myös yritystoimintaan kokonaisuudessaan, pitäen tarkastelun kärki kuitenkin koko ajan maatalousyrittäjyydessä.

Tutkimuksessa tarkastellaan sosiaaliturvan rakennetta ja muodostumista maatalon kontekstissa. Tarkastelunäkökulma lähtee maatalousyrittäjästä ja tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mistä osa-alueista maatalousyrittäjien sosiaaliturva rakentuu. Kokonaisuutena voidaan todeta, että tutkimuksessa keskitytään ennen kaikkea sosiaalivakuutuksen kautta toteutettavaan sosiaaliturvaan. Tutkimuksessa jätetään tarkemman tarkastelun ulkopuolelle sellaiset sosiaalioikeuden osa-alueet, jotka eivät oletusarvoisesti millään tavoin poikkea eri ryhmissä, esim. päivähoito, lastensuojelu, vammaispalvelu ja päihdehuolto. Toki esimerkiksi päivähoiton sektorilla voi etenkin lypsykarjatiloiilla olla omia haasteita työpäivän kaksiosaisuuden vuoksi, johtuen lypsyaikatauluista, mutta tämä on enemmän käytännön järjestelyn ongelma, jota ei tutkimuksessa tarkastella.

Lisäksi tutkimuksessa tarkempaan tarkasteluun otetaan eräs sosiaalioikeuden ala eli maatalousyrittäjän työttömyysturva. Sen saannin tulkinnessa on haasteita, joita työssä käydään läpi. Yrittäjien näkökulmasta työttömyysturvassa on ollut ongelmia eikä työttömyysetuuksien saaminen ole kovin helppoa. Vaikeuksia on ollut myös yrittäjien perheenjäsenen aseman osalta. Perheenjäsenen voidaan katsoa työllistyvän yrityksessä, vaikka näin ei todellisuudessa ole. Tätä kautta työttömyysturvan saanti voidaan evätä.⁹ Tämän vuoksi työttömyysturva nousee merkittävään osioon tässä työssä. Koska konteksti on maatalousyrittäjissä, tarkastellaan asiaa luonnollisesti ennen kaikkea tästä näkökulmasta. Kuitenkin monilta osin tilannetta voidaan heijastaa myös muuhun yritystoimintaan. Sekä maatalousyrittäjien että muiden yrittäjien osalta asia on samanlainen. Vaikka parannuksia yrittäjien ja yrittäjien puolisoitten työttömyysturvaan on tehty, nähdään heidän tilanteensa kuitenkin edelleen haastavampana kuin palkansaajien kohdalla.

Tutkimuskysymyksiä on kaksi:

Mitkä ovat maatalousyrittäjien sosiaaliturvan osa-alueet?

Millaiset ovat maatalousyrittäjän ja hänen puolisonsa oikeudet työttömyysturvaan?

Ensimmäisessä johdantoluvussa käydään läpi tutkimusteema ja tutkimuskysymykset määrittellen tutkimuksen tarpeellisuus ja sen tehtävä. Sen jälkeen käydään läpi tutkimuksen metodi, minkä jälkeen tehdään myös maatalousyrittäjän käsitteen määrittely, koska

⁹ Tallavaara 2017.

se on olennaista koko työn kannalta. Lisäksi jo johdantoluvussa esitellään myös maatalousyrittäjän eläkelaitos käsitteenä ja toimijana, sen ollessa merkittävä taho maatalousyrittäjien sosiaaliturvan toteuttajana. Tutkimuksen varsinaisessa teoreettisessa osiossa eli luvusta kaksi alkaen käydään ensin läpi sosiaaliturvaa yleisesti, sen tarkoitusta ja sen jälkeen suomalaista sosiaaliturvajärjestelmää. Kolmannessa luvussa keskitytään sosiaaliturvan osa-alueisiin, käsitellen sellaisia sosiaaliturvan muotoja, joissa voi olla merkitystä sillä, mihin ammattiryhmään henkilö kuuluu. Tässä luvussa käydään aluksi läpi myös yksinomaan maataloilla käytössä olevat sosiaaliturvan alueet eli lomituspalvelut ja lyhyesti myös vielä vuonna 2018 voimassa oleva luopumistukijärjestelmä. Näiden lisäksi luvussa käsitellään maatalousyrittäjän työtapaturma- ja ammattitautilaki, työterveyshuolto, eläkejärjestelmät sekä työkyvyttömyyseläke ja kuntoutus. Nämä järjestelmät käydään ensin läpi yleisellä tasolla esitellen ja tämän jälkeen niitä tarkastellaan ennen kaikkea maatalousyrittäjän roolista käsin.

Neljännessä luvussa tarkastellaan toisen tutkimuskysymyksen osalta työttömyysturvalakiin liittyvää lainsäädäntöä ennen kaikkea siltä osin, kun se liittyy yritystoimintaan, lisäksi käydään läpi työvoimapolitiittisten lausuntojen antamiseen liittyvä lainsäädäntö. Tässä luvussa pyritään löytämään niitä ongelmakohtia, mitä maatalousyrittäjät ja yrittäjät yleensäkin kohtaavat työttömyysturvan saamisen kannalta. Viidennessä luvussa tutkimuksessa tehdään hyvin lyhyt katsaus kansainväliseen sosiaaliturvaan. Tämän osion tarkoituksena on osoittaa, että maatalousyrittäjien sosiaaliturva voi olla hyvin eri tavoin järjestetty. Viimeisenä lukuna on johtopäätökset, missä on tutkimuksesta yhteenveto ja vastaukset tutkimuskysymyksiin. Luvussa tehdään myös pohdintaa tutkimuksen perusteella.

Tutkimuksessa halutaan myös tarkastella, miten osakeyhtiömuotoinen toiminta tilalla vaikuttaa sosiaaliturvaan ja sen saamiseen. Tämän vuoksi sellaisilla sosiaaliturvan alueilla, missä toimintamuodolla on merkitystä, käsitellään asiaa myös osakeyhtiön näkökulmasta. Näin pyritään saamaan kattava kooste sosiaaliturvan osa-alueista, jotka on otettava huomioon maatilan yhtiöittämisestä pohdittaessa. Tätä ei tarkastella omana lukunaan vaan osana kutakin sosiaaliturvan muotoa, silloin kun eroa on.

Tutkimuksen lähdeaineistona toimii ennen kaikkea lainsäädännön esityöt, kansallinen lainsäädäntö, hallituksen esitykset ja oikeuskäytäntö sekä -kirjallisuus. Kansainvälistä kirjallisuutta ja muuta lähdeaineistoa ei voi tämän tutkimuksen osalta pitää relevanttina, aiheen näkökulman ollessa vahvasti kansallinen.

Aiheen yhteiskunnallisen näkökulman vuoksi lähdekirjallisuudessa on melko runsaasti

myös muuta kuin puhtaasti oikeustieteellistä materiaalia. Kirjallisuutta on tutkimuksen aiheeseen liittyen todella vähän, etenkin maatalouden osalta, joiltain osin ei lainkaan, joten lähdemateriaali painottuu vahvasti virallisaineistoon. Tutkimuksessa käytettävät oikeustapaukset on etsitty Finlexin ja Edilexin kautta. Oikeuskäytännön hakutoiminnoissa on käytetty asiasanoina tutkimuksessa käytettäviä sosiaaliturvan käsitteitä. Näiden kautta saatiin erilaisia oikeustapauksia ja tutkimukseen valittiin käytännössä kaikki aiheeseen liittyvät tapaukset, jotka ovat 2000 – luvulta ja myös joitain vanhempia, jos olivat nykyisen oikeudenkäytön osalta vielä relevantteja. Samalla tavoin on tarkastettu myös eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut. Työssä käytetyt työttömyysturvan muutoksenhakulautakunnan tapaukset löytyivät tutustuessani aiheen kirjallisuuteen. Pyysin tapaukset itselleni käsittelyyn nykyisestä sosiaaliturva-asioiden muutoksenhakulautakunnasta.

1.2. Metodi

Oikeustieteen metodi ei ole luonnontieteitä vastaava laskusääntö, joka takaa tietyn tuloksen, kun tutkimuksessa edetään tiettyjen normien mukaan. Säädösten tulkintaa ja normien soveltamista ei voida prosessoida mekaanisesti. Kuten nimi jo kertoo, se on harkintaa ja punnintaa. Sitä voidaan kuvata ennemminkin näkökulmaksi kuin laskusäännöksi. Oikeustieteen voidaan nähdä sijoittuvan metodologisesti humanistisiin tieteisiin, jotka tulkitsevat ja ymmärtävät tapahtumia.¹⁰ Toisaalta oikeustiede on perinteisesti katsottu olevan osa yhteiskuntatieteitä. Joka tapauksessa molemmissa tieteissä on ominaista metodien avoimuus. Oikeustieteenkään kohdalla ei voida todeta olevan olemassa kaikkeen sopivaa metodisäännöstöä, johon oikeus sovitetaan. Tutkimusta tehtäessä avautuu uusia oikeudellisia näkökulmia ja ilmiöiden havainnoiminen synnyttää uusia virikkeitä käytettäviiin tutkimusmenetelmiin.¹¹

Lainopillinen tutkimuksen tutkimusongelmana on voimassa olevan oikeuden sisällön selvittäminen eli tulkinta käsiteltävän oikeusongelman kohdalla. Sen tarkoituksena on selvittää ratkaisua esitettyyn kysymykseen voimassa olevan oikeuden mukaisesti. Tällöin tehdään oikeusjärjestyksen sääntöjen tutkimusta ja selvitetään niiden sisältöä eli tehdään tulkintaa. Toisena suurena asiana on voimassa olevan oikeuden jäsentäminen. Lainopillisessa lähestymistavassa oikeudellista ongelmaa selvitetään ja analysoidaan

¹⁰ Aarnio 2006, 237-238.

¹¹ Hirvonen 2011, 6-7.

säännösmateriaalin ja kirjallisuuden valossa. Se tutkii sitä, mikä on voimassaolevaa oikeutta ja mikä merkitys laeilla ja muulla oikeuslähdemateriaalilla on. Lainoppi kuvaa voimassaolevaa oikeutta, joten se on deskriptiivistä eli kuvaavaa tiedettä. Lainoppi ei kuitenkaan ole puhdas kuvaus oikeudesta.¹² Lainopin tehtävät ovat perinteisesti olleet tulkinta ja systematisointi. Se esittää oikeusnormeista kahdenlaisia väitteitä, normikannanottoja ja tulkintakannanottoja. Normikannanotot ovat väitteitä oikeusnormisen kuulumisesta voimassaolevan oikeuteen. Tulkintakannanotoissa väitetään oikeusnormin sisällöstä jotain.¹³

Tämän tutkielman metodi on lainopillinen eli oikeusdogmaattinen. Tarkoituksena on maatalousyrittäjien sosiaaliturvaan liittyvän lainsäädännön ja siihen mahdollisesti sisältyvien haasteiden selvittäminen. Tavoitteena on selvittää, mistä osa-alueista sosiaaliturva muodostuu ja samalla pyritään selvittämään, mitä tämä lainsäädäntö käytännössä tarkoittaa. Tutkimuksessa pyritään saamaan myös jäsenelty kuva tämän lainsäädännön osa-alueesta. Näin tutkimuksen metodi voidaan ongelmitta lukea lainopilliseksi.

1.3. Maatalousyrittäjän määrittely

Useissa maatalousyrittäjien sosiaaliturvaan liittyvässä laeissa viitataan maatalousyrittäjän määrittelyssä nimenomaan maatalousyrittäjän eläkelain (1280/2006) eli MYEL:n määritelmään. Koska tämä määritelmä on sosiaaliturvassa niin yleisesti käytössä, on se hyvä käydä tässä vaiheessa työtä läpi. Käsitteen ymmärtäminen ja tunteminen on pohja käytännössä kaikessa maatalousyrittäjän sosiaaliturvaan liittyvässä lainsäädännössä. On tärkeä tietää, milloin puhutaan maatalousyrittäjästä.

Maatalousyrittäjän eläkelain 3 §:ssä maatalousyrittäjällä tarkoitetaan maatilatalouden harjoittajaa, joka harjoittaa maataloutta omaan tai yhteiseen lukuun vähintään viiden hehtaarin viljelmällä ja osallistuu itse työhön. Olennaista on huomata, että pelkkä omistus ei siis vielä tee maatalousyrittäjää, vaan henkilön on osallistuttava myös konkreettisesti työn tekemiseen. Lisäksi maatalousyrittäjiin lasketaan kalastajat ja poronhoitajat, jotka harjoittavat jompaakumpaa toimintaa. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan tarkastella sosiaaliturvaa tarkemmin kalastajien ja poronhoitajien näkökulmasta, vaikka ne poikkeavat esim. lomitusjärjestelmän osalta maatalousyrittäjistä. Toki monelta osin ne ovat samanlaisia

¹² Aarnio 2006, 238; Hirvonen 2011, 24-25; Husa, Mutanen & Pohjolainen 2001, 13,18.

¹³ Hirvonen 2011, 22.

muiden maatalousyrittäjien kanssa, joten tutkimus voidaan monilta osin yleistää myös näihin toimijoihin. Myös perheenjäsenet ja avopuoliso, jotka osallistuvat maataloustyön tekemiseen, lasketaan maatalousyrittäjän eläkelain mukaan maatalousyrittäjiksi. Tämä asia on tärkeä huomioida ennen kaikkea työttömyysturvaa pohtiessa ja tätä asiaa käsitellään myöhemmin.

Myös osakeyhtiömuotoinen toiminta on lain 5 §:ssä huomioitu, ja tällöin maatalousyrittäjäksi katsotaan osakas, joka omistaa yli 30 % yhtiön osakepääomasta tai hänellä on yksin yli 30 % yhtiön osakkeiden tuottamasta äänimäärästä. Vastaavasti osakas, joka omistaa yhdessä avio- tai avopuolionsa kanssa tai samassa taloudessa asuvan suoraan alenevassa tai ylenevässä polvessa sukua olevan henkilön kanssa yli 50 % yhtiön osakepääomasta tai heillä on tuon verran äänimäärästä tai henkilöllä on muutoin edellä mainittuja osuuksia vastaava määräämisvalta yrityksessä. Kun osakeyhtiössä toimiminen otettiin MYEL:n mukaan mahdolliseksi, hallituksen esityksen perusteluissa todetaan, että tämä määrittely vastaa yrittäjän määritelmää YEL:n mukaan ja on näin verrattavissa siihen.¹⁴ Alun perin yrittäjäksi katsotun osakkaan omistusosuuden yhtiöstä oli oltava näitä rajoja korkeammat. Vuonna 2010 hallitus antoi esityksen nykyisten rajojen mukaisesta omistuksesta.¹⁵ Molempien puolisoiden työskennellessä osakeyhtiömuotoisella mallilla toimivalla maatilalla, on tärkeä huomata, että jos puoliso ei omista maataloutta harjoittavan osakeyhtiön osakkeita, ei hän ole MYEL:n piirissä, eikä häntä katsota maatalousyrittäjäksi.¹⁶ Tähän voi aiheuttaa joissain tilanteissa haasteita, mutta näihin tilanteisiin palataan tutkimuksessa myöhemmin.

1.4. Maatalousyrittäjien eläkelaitos

Myös maatalousyrittäjien eläkelaitos on hyvä käsitellä tutkimuksen tässä vaiheessa, koska se on olennainen toimija maatalousyrittäjän sosiaaliturvan osalta. Maatalousyrittäjän eläkelain 1 §:n mukaan Suomessa asuvan ja toimivan maatalousyrittäjän on vakuutettava itsensä Maatalousyrittäjien eläkelaitoksessa (Mela) vanhuuden, työkyvyttömyyden ja kuoleman varalta. Mela on taho, joka käytännössä hoitaa suurimmalta osaltaan maatalousyrittäjän sosiaaliturvan. Se huolehtii asiakkaidensa lakisääteisistä työeläke- ja tapaturmavakuutusmaksuista. Melan hoitoon kuuluu myös vapaa-ajan tapaturmavakuutukset,

¹⁴ HE 196/2006 vp, 14.

¹⁵ HE 135/2010 vp, 5.

¹⁶ *Kiviranta* 2018.

ryhmähenkivakuutukset, luopumistuet, Mela-sairauspäivärahat, maatalouslomitukset sekä työturvallisuusopastus. Sosiaaliturvan järjestäminen poikkeaa siis maatalousyrittäjien kohdalla muuhun väestöön verrattuna, sillä muilla sektoreilla on näissä sosiaaliturvan osa-alueissa useampia toimijoita ja esim. yrittäjät voivat valita eläkeyhtiönsä. Samoin työnantaja voi määrittellä, missä eläkeyhtiössä hän vakuuttaa työntekijänsä.

Paitsi yllä mainittujen vakuutusten myöntäjänä, Mela toimii myös muutoin maatalouden hyvinvoinnin parantamiseksi. Maatalousyrittäjän työ on vaarallisimpien töiden listalla. Vuosittain maatalousyrittäjille sattuu noin 4 000 työtapaturmaa ja noin 100 sairastuu johonkin ammattitautiin. Nämä työtapaturmat ovat usein myös vakavia. Samoin maatalousyrittäjien haasteena on jaksamisen ongelmat, jopa kaksi viidestä kokee työnsä fyysisesti tai psyykkisesti rasittavaksi. Yhteiskunta asettaa heille monia haasteita mm. ympäristöön, eläinten hyvinvointiin ja tukibyrokraatiaan liittyvissä asioissa.¹⁷ Mela on tätä haastetta vasten laatinut työhyvinvointiohjelman, jonka tavoitteena on terveiden työvuosien lisääminen maaseutuyrittäjille. Ohjelmassa pyritään paneutumaan maatalousyrittäjien työterveyshuoltoon, lomituspalveluihin, kuntoutukseen ja työturvallisuuden ja työssä jaksamisen palveluihin.¹⁸ Työhyvinvointiohjelma laadittiin ensimmäisen kerran vuonna 2010 ja se on päivitetty vuonna 2015 muuttuneen toimintaympäristön myötä. Työhyvinvointiohjelma jatkuu vuoteen 2025 saakka.¹⁹

Työhyvinvointiohjelma on merkittävä teema Melan toiminnassa ja siinä on nostettu keskiöön tärkeitä asioita. Maatalousyrittäjän työhön kuuluu erityispiirteitä, joita ei muilla toimialoilla ole. Maatalousyrittäjän toiminnassa korostuvat monet asiat eri tavoin kuin monien muiden alojen toimijoilla. Perinteisen työyhteisön puute saa aikaan sen, että verkostojen merkitys muutoin korostuu työssä.²⁰ Maataloustyö on myös fyysisesti hyvin raskasta. Kun kaikista suomalaisista työssäkäyvistä työnsä fyysisesti raskaaksi koki joka neljäs, maatalousyrittäjistä näin koki vuonna 2012 kaksi kolmasosaa. Työ on myös riskialttiimpaa kuin keskimäärin, työtapaturmasuhde on 2,5 -kertainen palkansaajiin verrattuna. Myös työtapaturmien seuraukset ovat keskimääräistä vakavampia, yli kuukauden työkyvyttömyyteen johtaa jopa 20-25 % tapaturmista.²¹ Työhyvinvointia pohdittaessa on tärkeä miettiä näitä asioita.

¹⁷ Työhyvinvointiohjelma 2015, 1.

¹⁸ *Lahin* 2014, 81.

¹⁹ Työhyvinvointiohjelma 2015, 1.

²⁰ Työhyvinvointiohjelma 2015, 1.

²¹ *Perkiö-Mäkelä & al.* 2014, 15-16.

Kuviossa 1 on esitetty hyvin, miten kokonaisvaltaisesti monet asiat vaikuttavat maatalousyrittäjään ja hänen hyvinvointiinsa. Oman työn ja itsensä johtamisen merkitys on noussut viime vuosina paljon keskusteluun ja itsensä johtamisen merkitystä ei voine korostaa liikaa. Tämän osa-alueen hallinta auttaa työssä jaksamisessa hyvin paljon. Aika käytetään tuottavaan työhön ja kaikki turha karsitaan mahdollisuuksien mukaan pois. Sujuvan ja turvallisen työn merkitys taas nousee esiin ennen kaikkea työturvallisuuden kautta. Toki myös tällä on merkitystä työssä jaksamiseen. Puitteet ja toimintaympäristön kunnossa oleminen tarkoittavat taas sitä, että työympäristö on turvallinen, toiminnan eri riskitekijät on otettu huomioon ja minimoitu mahdollisuuksien mukaan. Verkostojen merkitys ja tärkeys taas tuli mainituksi jo aiemmin. Maatalousyrittäjän työ on nykyään monesti hyvin yksinäistä, koska vasta hyvin isoille tiloille palkataan ulkopuolista työvoimaa. Näin yrittäjän muiden verkostojen merkitys korostuu.

*Kuva 1. Maatalousyrittäjän työhyvinvoinnin viitekehys (mukailtu Mäkelä-Pusa ym. 2011)
Lähde: Työhyvinvointiohjelma 2015.*

Euroopan unioni on antanut neuvoston suosituksen itsenäisten ammatinharjoittajien työterveys- ja työsuojelun parantamiseksi. Siinä artiklassa 8 todetaan maatalouden kuuluvan erityisen riskialttiisiin aloihin. Artiklassa 9 taas vedotaan ILO:n yleissopimukseen ja todetaan, että myös itsenäisille maanviljelijöille olisi annettava sama suoja kuin palkatuille työntekijöille.²² Tässä ILO:n yleissopimuksessa todetaan artiklassa 4, että sen jäsenvaltioiden on toteutettava yhtenäinen maatalousalan työturvallisuutta ja -terveyttä koskeva

²² Neuvoston suositus 2003/134/EY.

kansallinen toimintaohjelma, jonka tavoitteena on työstä aiheutuvien, siihen liittyvien tai sen kuluessa tapahtuvien tapaturmien ja terveyshaittojen ennaltaehkäisy kiinnittämällä huomiota työympäristön vaaroihin ja vähentämällä niitä. Jäsenvaltioiden on myös nimettävä viranomainen, joka vastaa toimintaohjelman toimeenpanosta.²³ Suomessa tästä vastaava ylin viranomainen on sosiaali- ja terveysministeriö.²⁴ Myös näiden seikkojen perusteella voi todeta, että maataloustyö lasketaan korkean riskin aloihin, ja niissä toimivien työsuojeluun on kiinnitettävä erityisesti huomiota. Nämä asiat korostavat myös Melan roolin tärkeyttä työhyvinvoinnin parantamisen kannalta. On hienoa, että alan sosiaaliturvasta vastaava taho tahtoo korostaa myös tätä puolta ja näkee työhyvinvoinnin kehittämisen tärkeäksi myös omassa roolissaan.

KHO:2013:21 päätöksessä todetaan, että Maatalousyrittäjän eläkelaitoksen pääasiallinen tehtävä on huolehtia maatalousyrittäjien lakisääteisestä eläke- ja tapaturmaturvasta. Se toimii tässä roolissaan ainoana Suomessa ilman kilpailuolosuhteita ja voittoa tavoittelematta. Lomitusjärjestelmien uudistusesityksessä kuitenkin esitetään, että lomituspalvelujen valvonta ja ohjaus tulee maakuntaudistuksen myötä siirtymään uudelle Valtion lupa- ja ohjausvirastolle ja Melan rooli tulisi tässä poistumaan. Melalta voitaisiin jatkossa lomitukseen liittyen ostaa lähinnä mahdollisesti tarvittavia asiantuntijapalveluita.²⁵

Melan vuonna 2016 maksamien etuuksien ja palveluiden arvo oli 1 189 miljoonaa euroa. Se sisältää myös lomitukseen liittyvät kustannukset. Kyseisen vuoden lopussa Melalla oli 65 100 eläkevakuutettua, 85 400 tapaturmavakuutettua ja 121 500 eläkkeensaajaa.²⁶

²³ Yleissopimus nro 184.

²⁴ HE 250/2002, 4.

²⁵ Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 9-10.

²⁶ Melan vuosi 2016, 2.

2. YLEISTÄ SOSIAALITURVASTA

2.1. Sosiaaliturvan tarkoitus

Elämän laatua vertailtaessa Pohjoismaat ovat kärkisijoilla. Ne ovat vahvoja, vapaita markkinatalousmaita, mutta myös korkean veroasteen hyvinvointivaltioita.²⁷ Julkisella vallalla on tehtävä ihmisten hyvinvoinnin, terveyden ja toimeentulon lisäämisen roolissa. Sosiaali- ja terveystalouden järjestämistä on käytännössä vielä toistaiseksi kuntien harteilla. Isolta osin nämä palvelut ovat lakisääteisiä eli kunnan on hoidettava ne.²⁸ Sosiaaliturva on julkisen sektorin järjestämää turvallisuutta kansalaisilleen. Se käsittää taloudellisen ja sosiaalisen kokonaisuuden. Sen tarkoituksena on helpottaa esim. sairaudesta, työttömyydestä, vanhuudesta tai yleisesti köyhyydestä tai sosiaalisesta syrjäytymisestä johtuvia toimeentulo-ongelmia. Se voidaan jakaa rahallisiin toimeentuloturvaetuuksiin ja sosiaali- ja terveystalouteihin.²⁹ Sosiaaliturvan tehtävä muuttuu yhteiskunnan muuttuessa.³⁰

Sosiaaliturvan tavoitteena on kokonaisuuden etu ja kaikkien saavutettavissa oleva inhimillinen elämänlaatu.³¹ Sosiaaliturvalla tavoitellaan sitä, että kaikilla kansalaisilla on kohtuullinen elämän taso ja toimeentulo. Turvalla katetaan monista eri syistä johtuvia riskejä ja tarpeita.³² Sen myötä halutaan parantaa yhteiskunnassa sen jäsenten hyvinvointia ja myös koko yhteiskunnan menestystä. Toimenpiteinä ovat mm. väestön toimeentulon varmistaminen, toimintakyvyn ja terveyden ylläpitäminen ja edistäminen.³³ *Arajärvi* toteaa sosiaaliturvan määrän ja laadun riippuvan yhteiskunnan kehitysvaiheesta. Hänen mukaansa sitä ei voida määrittellä yhdellä yhteneväisellä tavalla, eikä siihen liittyvää kokonaisuutta voida hänen mukaansa tyhjentävästi selvittää. Hän toteaa, että miniminä voidaan sanoa olevan pyrkimys pitää väestö köyhyysrajan yläpuolella, mutta toteaa myös, että varsinkin hyvinvointivaltioissa tätä voidaan pitää varsin suppeana luonnehdintana. Sosiaaliturvan avulla jaetaan yhteiskunnan voimavaroja uudelleen ja se voidaan ymmärtää sekä riskien kattamisena että perheiden ja yksilön tukemisena.³⁴ Lakisääteiseen

²⁷ *Vartiainen* 2018, 109.

²⁸ Sosiaali- ja terveysministeriö 2005, 4.

²⁹ *Kangas & Niemelä* 2017, 12-13.

³⁰ *Arajärvi* 2002, 20.

³¹ *Arajärvi* 2011, 22.

³² *Hiilamo, Niemelä, Pykälä, Riihelä & Vanne* 2012, 23.

³³ *Arajärvi* 2011, 104-105.

³⁴ *Arajärvi* 2002, 42.

sosiaaliturvaan sisällytetään mm. työtaturma- ja ammattivakuutukset, sairaus-, työttömyys- ja työeläkevakuutus. Näiden kohdalla noudatetaan EU:n sosiaaliturva-asetuksia, joiden perusteella esim. ratkaistaan minkä maan lainsäädäntöä tietyissä tapauksissa noudatetaan.³⁵

Suomen sosiaalipoliittista järjestelmää voidaan pitää hyvinvointivaltion kriteerit täyttävänä ja näin on ollut aina 1980 -luvulta saakka. Edes viime vuosina tehdyt leikkaukset eivät ole muuttaneet tätä tilannetta. Tosin mikrotasolla nämä leikkaukset voivat heikentää yksittäisten kotitalouksien toimintakykyä, jos leikkaukset ja lisämaksut osuvat jo ennestään haavoittuneessa tilanteessa olleeseen kotitalouteen.³⁶ Sosiaaliturvaan liittyvät menot ovat merkittävä osuus julkisen sektorin menoista. Suomessa sosiaalimenojen osuus bruttokansantuotteesta vuonna 2014 oli 31,5 %, kun seitsemän vuotta aiemmin se oli 24,5 %. 1990 -luvun alussa sosiaalimenojen osuudessa tapahtui vielä suurempi nousu, ne nousivat neljässä vuodessa 10 %-yksikköä aina 33 %:iin. Tämän jälkeen tapahtunut talouskasvu ja sosiaalimenojen leikkaukset selittävät tuon jälkeen tapahtunutta menojen laskua. Seitsemässä vuodessa palattiin lähes entiselle tasolle sosiaalimenojen suhteen. Jotta menot saataisiin pidettyä kurissa ja jopa lasketuksi, on sosiaaliturvaan tehty muutoksia. Viimeisimpänä isona uudistuksena on vuonna 2017 voimaan tullut eläkejärjestelmän uudistus, jonka vaikutus lasketaan olevan 0,6 prosenttiyksikköä. Tämän verran nähdään, että työeläkeistä aiheutuvat menot laskisivat bruttokansantuotteeseen verrattuna. Myös mahdollisesti voimaan tuleva sote-uudistus nähdään keinona laskea sosiaalimenoja. Sen vaikutus nähdään olevan samaa luokkaa kuin eläkemenoilla.³⁷

Koska sosiaalipalvelujen rahoitus tulee isolta osin yhteiskunnan varoista, on tärkeää tietää, ketkä näitä palveluja käyttävät. Toisaalta on hyvä pohtia, kenelle kohdistuu näistä syntyvä maksurasite. Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden käyttäjät maksavat itse osan aiheutuvista kustannuksista. Näistä käyttömenoista noin viidennes maksetaan tällä hetkellä kotitalouksien toimesta. Tästä 57 prosenttia muodostuu asiakasmaksuista, kuten terveyskeskusten lääkärikäynneistä, sairaalan poliklinikkakäynneistä tai säännöllisen kotihoiton tai laitoshoidon kustannuksista.³⁸

³⁵ Vakuutus käsikirja 2017, 9.

³⁶ Saari 2017, 41

³⁷ Lehto 2016, 9.

³⁸ Vaalavuo 2018, 7, 27.

Oikeutta sosiaaliturvaan voidaan pitää keskeisenä perus- ja ihmisoikeutena. Sosiaaliturvan sisältö muotoutuu kansallisessa lainsäädännössä, mutta järjestelmien perusta muodostuu kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Maan sosiaalijärjestelmän perusratkaisut ovat kuitenkin sen kansallisessa toimivallassa.³⁹ Perusoikeudet on määritelty yleensä melko yleisesti ja joissain tapauksissa ne ovat melkein ohjelmanjulistusten luonteisia, joten niiden vaikutusta tavalliseen lainsäädäntöön voidaan pitää mm. tulkintaa ohjaavina. Ne vaikuttavat periaatenormina tavallisen lainsäädännön tulkitsemisessa.⁴⁰ Sosiaaliset oikeudet varmistavat tietyn hyvinvoinnin tason, joka ei riipu henkilön omista kyvyistä hankkia toimeentuloa tai huolenpitoa. Ne velvoittavat julkista valtaa, mutta ne vaihtelevat myös länsimaisissa hyvinvointivaltioissa. Sosiaalisten oikeuksien heikentäminen ja vahvistaminen määritellään lainsäädännön kautta.⁴¹ Sosiaalisten oikeuksien perusteet pohjautuvat perustuslain 19 §:ään.

”Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.

Lailla taataan jokaiselle oikeus perustoimeentulon turvaan työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella.

Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.

Julkisen vallan tehtävänä on edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä.”

Näistä 19 § 1 momentti luo subjektiivisen oikeuden.⁴² Subjektiivisia oikeuksia voidaan kuvata lakiin perustuviksi oikeuksiksi, joista voidaan menestyksellisesti ”käydä oikeutta” ja saada niiden sisällöistä ja laajuudesta oikeudellisesti sitova ja täytäntöönpanokelpoinen päätös.⁴³ Subjektiiviset oikeudet voidaan määritellä oikeuksiksi, jotka kuuluvat kaikille. Niitä ovat esimerkiksi lasten päivähoido-oikeus, tietyt vammaisten henkilöiden palvelut ja oikeus saada kiireellistä sairaanhoitoa.⁴⁴ Sosiaali- ja terveyspalveluihin liittyvä toimeksianto eli 19:3 ei edellytä sitä, että lainsäätäjän olisi turvattava siihen liittyvät palvelut

³⁹ Tuovinen 2017, 28-29.

⁴⁰ Arajärvi 2002, 16.

⁴¹ Pajukoski 2011, 79,84.

⁴² Tuori & Kotkas 2016, 146.

⁴³ Lång 1993, 83.

⁴⁴ Sosiaali- ja terveysministeriö 2005, 4-5.

subjektiivisina oikeuksina.⁴⁵ Lainsäädäntö on informaalistuessaan saanut aikaan sen, että monesti palvelujen tuottajille annetaan toimintaohjeita, mutta yksityiskohdat jätetään itseohjautuviksi. Muutoinkin hallinnon harkintavaltaa lisätään. Se on sinänsä tarkoituksenmukaista, mutta se edellyttää riittävää valvontaa ja etenkin yksilöiden muutoksenhakumahdollisuuden vahvistamista ja varmistamalla jopa esimerkiksi aiemmin mainittujen subjektiivisten oikeuksien kautta heikoimpien ryhmien asemaa.⁴⁶ Myös maatalousyrittäjien sosiaaliturvan piiristä löytyy subjektiivisia oikeuksia. Ainakin maatilojen lomaoikeus on lomituspalvelulain mukainen sellainen oikeus, johon maatalousyrittäjällä on subjektiivinen oikeus tiettyjen reunaehtojen täytyessä. Lomituspalvelulakia ja maatalousyrittäjän lomaoikeutta tarkastellaan myöhemmin tutkimuksessa tarkemmin ja laajemmin.

Subjektiivisten oikeuksien kohdalla julkisella vallalla on velvollisuus kaikissa olosuhteissa ja tarkoitukseen varatuista määrärahoista riippumatta toteuttaa nämä oikeudet. Toisena ryhmänä ovat määrärahasidonnaiset oikeudet, jolloin julkisen vallan on toteutettava ne tähän tarkoitukseen varattujen määrärahojen puitteissa. Pelkästään määrärahojen loppuminen ei kuitenkaan voi olla peruste olla myöntämättä jollekin etuutta tai oikeutta, jonka muu samanlaisessa tilanteessa saa tai on saanut, ainakaan jos rajoittamisen perusteita ei ole etukäteen määrätty.⁴⁷ Määrärahasidonnaisten palvelujen toteuttamisen lähtökohtana on yhdenvertaisuusperiaate. Samassa tilanteessa olevia henkilöitä on kohdeltava samalla tavoin riippumatta määrärahojen riittävydestä.⁴⁸ Valtaosa sosiaali- ja terveyspalveluista ovat määrärahasidonnaisia.⁴⁹

Perustuslain lisäksi kansainväliset ihmisoikeussopimukset luovat pohjan sosiaalioikeudelle. Tärkeimmät näistä sopimuksista ovat kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva KP-sopimus sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva TSS-sopimus. Myös Euroopan ihmisoikeussopimus ja Euroopan sosiaalinen peruskirja ovat sosiaalioikeuden perussopimuksia.⁵⁰

Tuori & Kotkas jaottelevat yksilöitä ja perheitä koskevat sosiaalioikeuden keinot seuraavasti:

- 1) sosiaaliset etuudet, jotka voivat olla

⁴⁵ *Tuori & Kotkas* 2016 287.

⁴⁶ *Arajärvi* 2017, 76.

⁴⁷ *Arajärvi* 2011, 89-90.

⁴⁸ *Arajärvi* 2011, 55.

⁴⁹ Sosiaali- ja terveysministeriö 2005, 5.

⁵⁰ *Tuori & Kotkas* 2016, 151.

- a. toimeentuloturvan etuuksia, joko toistuvaissuorituksia (esim. eläkkeet) tai kertasuorituksia (esim. korvaukset sairaanhoitokustannuksista)
 - b. palveluetuuksia, joko terveystalvelujen tai sosiaalipalvelujen sektorilla
- 2) tahdosta riippumattomat toimenpiteet

Näistä keskeisinä sosiaalipolitiikan keinoina ovat sosiaaliset etuudet.⁵¹ Sosiaalipolitiikan ulottuvuudet ovat tärkeitä sosiaalioikeuden kannalta, koska sosiaalioikeuden keinoin pyritään toteuttamaan sosiaalipolitiikan tavoitteita, vaikkakin sosiaalipolitiikkaa voidaan toteuttaa myös muuten kuin juridisin toimenpitein.⁵² Sosiaalioikeus siis ennen kaikkea toimii sosiaalipolitiikan oikeudellisena järjestäjänä.⁵³ Hyvinvointipolitiikkaan, joka ei ole pelkkää sosiaalipolitiikkaa, sisältyy myös monia muita hyvinvointivaltion ja -yhteiskunnan luomia alueita.⁵⁴ Hyvinvointipolitiikkaa voi ajatella myös investointina. Koulutustason nostamisen ja terveyden edistämisen kautta parannetaan työkykyä, nostetaan tuottavuutta ja kasvatetaan kansantuloa.⁵⁵ Sosiaaliturva on siis sosiaalipolitiikan konkretisointia, jota säädellään sosiaalioikeuden alalla. Merkittävänä osana sosiaaliturvaa ovat yllä mainitut etuudet.

Sosiaalioikeudessa on keskeistä se, mitkä ovat sosiaalipoliittisia etuuksia, kuka on oikeutettu niihin ja millä ehdoilla niitä saadaan. Lisäksi kysymyksenä esitetään, että kuka toimeenpanee näitä etuusjärjestelmiä ja ennen kaikkea se, että mikä on tämän toiminnan tavoite.⁵⁶ Sosiaalisten etuuksien saamisedellytykset voidaan jakaa yleisiin ja erityisiin. Erityiset edellytykset ovat tietyille etuudelle säädetyt yksilölliset, asianomaisen henkilön ominaisuuksiin tai olosuhteisiin liittyviä ehtoja. Yleiset edellytykset ovat taas edellytyksiä, jotka henkilön on täytettävä kuuluakseen kyseisen etuuden henkilölliseen soveltamisalaan. Yleisiä edellytyksiä ovat esimerkiksi yrittäjien eläkelain (1272/2006) ja maatalousyrittäjien eläkelain (1280/2006) noudattamat asumis- ja työskentelyperiaatteet. Näiden eläkelakien mukaan pääsääntöisesti Suomessa asuvan ja toimivan yrittäjän tai maatalousyrittäjän on vakuutettava itsensä.⁵⁷

⁵¹ Tuori & Kotkas 2016, 15.

⁵² Arajärvi 2011, 23.

⁵³ Arajärvi 2011, 104.

⁵⁴ Arajärvi 2011, 5.

⁵⁵ Lehto 2016, 32.

⁵⁶ Arajärvi 2011, 23.

⁵⁷ Tuori & Kotkas 2016, 352 & 360. Arajärvi 2011, 3-4.

2.2. Suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä

Suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä on ns. pohjoismaisen hyvinvointivaltion mukainen. Mallille on tyypillistä asumiseen perustuva kattava perusturva, oikeus julkisiin palveluihin ja toimeentuloturvaan, kattavat hyvinvointipalvelut ja pakollisen toimeentuloturvan koostuminen lakisääteisestä ansiosidonnaisesta osasta ja vähimmäisturvasta.⁵⁸ Pohjoismaisessa sosiaaliturvajärjestelmässä palvelut ovat olennaisessa osassa turvaamassa välillisesti toimeentuloa. Monet palvelut olisivat yksityisesti hankittuna kalliimpia kuin verovaroin hankittuna ovat. Tämä johtuu siitä, että verovaroilla tuotetut palvelut ovat yksilön kannalta tuettuja.⁵⁹ Pohjoismaisen mallin mukaan julkinen valta tuottaa palvelut ja tulonsiirrot, ja ne ovat yleensä korkeatasoisia. Yksityisen sektorin osuus on palveluissa marginaalinen.⁶⁰ Yksityisen sektorin merkitykseen tosin saattaa tulla mahdollisen tulevan SOTE -uudistuksen kautta muutoksia.

Terveyteen liittyvänä sosiaaliturvana terveydenhuollossa tavoitteena on turvata terveys- ja sairaanhoitopalvelut kaikille kuntalaisille. Sairaanhoitopalveluiden lisäksi sairausvakuutus korvaa menetettyjä tuloja, jotka johtuvat sairaudesta. Nämä korvaukset suoritetaan sairauspäivärahoina.⁶¹ Sosiaaliturva muodostuu osin lakisääteisin eli pakollisten vakuutusten kautta. Tätä kokonaisuutta kutsutaan sosiaalivakuutukseksi.⁶² Tämän mallin perustana on ansiotyö ja sen perusteella karttuva ansiosidonnainen sosiaaliturva. Näistä tärkein on työeläkevakuutus ja siihen sisältyvät etuudet. Ansiosidonnaisia sosiaaliturvatuksia ovat myös työttömyysvakuutus, sairausvakuutus ja vanhempainraha.⁶³

Sosiaalivakuutuksen rahoitus pohjautuu vakuutusmaksuihin, joita suorittavat joko vakuutetut tai esim. heidän työnantajansa. Lisäksi osa etuuksien rahoituksesta tulee valtiolta verovarojen kautta. Sosiaalivakuutus koostuu sairaus-, työttömyys-, tapaturma- ja eläkevakuutuksesta ja työntekijäin henkivakuutuksesta. Sen toimeenpanosta huolehtivat Kela, työeläke- ja tapaturmavakuutuslaitokset sekä työttömyyskassat. Työeläkevakuutuksen ottamisen hoitaa työnantaja työntekijöilleen ja yrittäjät itselleen. Kansaeläke ja takueläke hoidetaan valtion verovaroin ja sairausvakuutuksen kattavat työnantajat, työntekijät sekä valtio. Työttömyysturvan rahoituksen hoitavat valtio, mutta myös työnantajat ja

⁵⁸ Kangas & Niemelä 2017, 15-16.

⁵⁹ Arajärvi 2011, 3.

⁶⁰ Antikainen 2018, 235.

⁶¹ Niemelä & Salminen 2006, 36-37.

⁶² Sosiaalivakuutus 2018.

⁶³ Kiander 2018, 139.

työntekijät työttömyysvakuutusmaksuilla. Jos henkilö on vakuuttanut itsensä työttömyyskassassa, on hänellä oikeus ansiopäivärahaan jäädessään työttömäksi. Työtapaturma- ja ammattitautivakuutus on työnantajan ottama vakuutus työntekijöilleen.⁶⁴

Suomen sosiaaliturva on lähtenyt liikkeelle työntekijän tapaturmavakuutuksesta vuonna 1895. Vakuutusmaista sosiaaliturvaa ei ollut muilla kuin vuonna 1924 hyväksytyn valtion virkamiehien eläkelain piirissä olevilla henkilöillä. Muuten sosiaalisesta turvasta huolehti lähinnä kunnallinen köyhäinhoito. Sosiaaliturvan osalta kehitystä tapahtui kuitenkin siten, että v. 1925 työväen tapaturmavakuutus uudistettiin ja terveydenhuoltolaki astui voimaan v. 1927. Tämän jälkeen vakuutusmaista sosiaaliturvaa kehitettiin vanhuus- ja työttömyysvakuutuksen muodoissa. Suurena uudistuksena toteutettiin vuonna 1937 kansaneläkelaki. Lisäksi vuonna 1935 toteutettiin uusi tapaturmavakuutuslaki ja vuonna 1938 äitiysavustuslaki. Toisen maailmansodan jälkeen sosiaaliturvauudistusten katsottiin lujittavan Suomen yhtenäisyyttä. Vaikka kehittämiseen ei ollut juurikaan taloudellisia mahdollisuuksia, kansaneläkejärjestelmää uusittiin ja vuonna 1948 toteutettiin lapsilisäjärjestelmä. Samana vuonna tapaturmavakuutus ulotettiin koskemaan myös toimihenkilöitä ja vuonna 1949 alettiin myöntää kaikille synnyttäjille äitiysavustusta. Vuonna 1956 toteutetussa kansaneläkeuudistuksessa poistettiin ansiosidonnaisuus ja se muuttui tuloharkinta- ja tasaeläkkeeksi. Samana vuonna toteutui myös huoltoapulaki, jolloin sosiaaliavun edellytyksenä ei ollut enää varattomuus vaan elatukseen sillä hetkellä olevien varojen tosiasiallinen puuttuminen. Näin ehkäisevää huoltoa voitiin antaa myös vähävaraisille. Vuonna 1960 tehtiin työttömyysturvauudistus ja vuonna 1961 luotiin työeläkelait, joissa eläkeoikeuden perustana on työsuhde, eläkkeet ovat ansioihin sidottuja ja ne perustuvat koskemattomuusperiaatteelle. Työeläkkeiden rahoitus perustuu osittaiseen rahastointiin. Eräs merkittävä sosiaalipoliittinen uudistus oli sairausvakuutuksen synty 1963, jonka mukaan jokainen Suomessa asuva on vakuutettu sairauden, raskauden ja synnytyksen varalta. Se sisältää kaksi pääasiallista korvausmuotoa: sairaanhoitovakuutus kustannusten korvaamiseen ja päivärahavakuutus työtulomenetysten korvaamiseen. Sairauspäiväraha sisältää vähimmäispäivärahan ja ansioihin suhteutetun päivärahan. Vuonna 1970 luotiin viljelijä- ja yrittäjäväestölle eläketurva ja se liitettiin työeläkejärjestelmään. Myöhemmin vuosina sosiaalivakuutuksen etuuksien määrää korotettiin, ja ne tulivat entistä enemmän sidotuksi työhön ja työsuoritteisiin. 1990 -luvun laman aikana moniin etuuksiin tehtiin

⁶⁴ Kangas & Niemelä 2017, 14-15, Sosiaalivakuutus 2018.

erilaisia leikkauksia ja vähennyksiä ja niiden saantia kiristettiin. Joitain näitä leikkauksia kuitenkin lievennettiin 2000 -luvun alussa ja parannettiin vähimmäisturvaetuuksia.⁶⁵

Kuten todettu, suomalainen toimeentuloturva on ns. pohjoismaista mallia. Sen perusteella kaikki maassa asuvat ovat oikeutettuja etuuksiin, jotka turvaavat vähintään perustoimeentulon.⁶⁶ Tämä on säädetty PL 19.1 §:ssä. Se ei kuitenkaan luo yksilöille subjektiivista oikeutta perustoimeentulon turvaan, vaan siitä säädetään tavallisella lainsäädännöllä. Turvan tasoa ei ole myöskään rahamääräisesti määritelty.⁶⁷ Toimeentuloturvan tulosiirtoja ovat luonnollisille henkilöille maksettavat suoritukset, jotka takaavat henkilöiden toimeentuloa, tukevat sitä tai alentavat sen kustannuksia. Toimeentuloturvan ulkopuolelle jäävät elinkeinoelämälle suunnatut tuet, kuten esimerkiksi maataloustuet.⁶⁸

Perustoimeentulon turvaavat rahamääräiset etuudet, jotka muodostuvat verorahoitteisista etuuksista ja sosiaalivakuutusetuksista. Näitä määrittelevää lainsäädäntöä ovat työttömyysturvalaki, sairausvakuutuslaki ja eläkelainsäädäntö. Niissä kaikissa on vähimmäistason määrittävä osansa ja ansioihin sidottu osansa. Sosiaaliavustukset ovat tulonsiirtoja, joiden avulla voidaan turvata toimeentulo tai pyritään tukemaan sitä. Näitä ovat mm. kansaneläke, työttömyysturvan peruspäiväraha, opintoraha ja kotouttamistuki. Kustannusten korvauksia ovat lapsiperheiden, vammaisten, asumiskustannusten alentamisen, sairauden, synnytyksen, kuntoutuksen ja koulutuksen tuet.⁶⁹

Ansioperusteiset etuudet korvaavat ansioita, jotka yksilöltä jäävät saamatta. Ne säädetään laissa. Nämä järjestelmät ovat vakuutusperusteisia, koska niiden saaminen edellyttää työnantajan tai -tekijän suorittamia palkkaan sidottuja vakuutusmaksuja. Järjestelmään kuuluvat mm. työ- ja muut ansioeläkkeet, ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha, sairausvakuutusten ansiopäivärahat sairauteen, vanhemmuuteen tai lasten saamiseen liittyen ja tapaturmavakuutukset.⁷⁰ Sosiaalipoliittisena toimeentuloturvana toimii myös tapaturmavakuutuslainsäädäntö.⁷¹ Tähän sisältyy myös maatalousyrittäjän työtapaturma- ja ammattitautilaki (873/2015).

⁶⁵ Niemelä & Salminen 2006, 9-21.

⁶⁶ Niemelä & Salminen 2006, 23.

⁶⁷ Stakes 2006, 22-23.

⁶⁸ Arajärvi 2011, 6.

⁶⁹ Arajärvi 2011, 7.

⁷⁰ Arajärvi 2011, 6.

⁷¹ Arajärvi 2011, 9.

Yrittäjien sosiaaliturvasta, sen laajuudesta ja korvaustason riittävydestä on puhuttu viime vuosina. Yrittäjä voi vaikuttaa itse oman sosiaaliturvansa tasoon vakuutustasonsa määrittelyllä ja käytännössä osa yrittäjistä alivakuuttaa itsensä, minkä vuoksi monet edut, kuten esimerkiksi sairauspäiväraha ja eläke voivat jäädä hyvin alhaiseksi. Oma sosiaaliturvaansa esim. sairausajalta voi toki parantaa myös vapaaehtoisilla hoitokulu- ja päivärahavakuutuksilla. Yrittäjä voi myös ottaa vapaaehtoisen tapaturmavakuutuksen.⁷² Käytännön tasolla tuntuu, että monilla yrittäjillä ja maatalousyrittäjillä ei ole aivan tarkkaa tietoa, mistä heidän sosiaaliturvansa koostuu ja miten he voivat siihen vaikuttaa.

⁷² *Pärnänen & Sutela* 2014, 113.

3. MAATALOUSYRITTÄJÄN SOSIAALITURVAN MUODOSTUMINEN

3.1. Lomituspalvelut

3.1.1. Lomituspalveluiden nykytilanne

Keskeinen tuki maatalousyrittäjien työssä jaksamiselle ovat lomituspalvelut.⁷³ Niitä säätelee maatalousyrittäjien lomituspalvelulaki (1231/1996; LPL) eli lyhyemmin lomituspalvelulaki. Lomituspalveluiden tarkoituksena on maatalousyrittäjien toiminnan jatkuminen maatalousyrittäjän loman aikana, ja myös turvata sijaisavun saaminen mm. sairauden tai tapaturman sattuessa.⁷⁴ Mela on ainakin vielä tällä hetkellä lakisääteisesti vastuussa lomituspalveluiden toimeenpanosta.⁷⁵ Niiden johtamisesta, valvonnasta ja ohjauksesta on vastuussa sosiaali- ja terveysministeriö.⁷⁶ Maatalouslomituksen avulla maatalousyrittäjille turvataan oikeus pitää vuosilomaa ja saada sijaisapua. Sillä pyritään myös edistämään maatalousyrittäjien mahdollisuutta käyttää maksullista lomittaja-apua.⁷⁷ Suomessa lomituspalvelut lasketaan maatalousyrittäjien hyvinvointipalveluihin ja niiden kautta tuetaan sosiaaliturvan toteutumista. Lomitusjärjestelmän avulla maatalousyrittäjille turvataan tosiasiallinen mahdollisuus irrottautua työstään.⁷⁸

Lomitukseen on tällä hetkellä oikeutettu lomituspalvelulain 3 §:n mukaan maatalousyrittäjä, joka täyttää seuraavat kriteerit: hän on ollut velvollinen ottamaan MYEL -vakuutuksen, kotieläintuotannon laajuus on vähintään kuusi kotieläinyksikköä⁷⁹, hän ei saa tiettyjä laissa määriteltyjä eläkkeitä (täysi työkyvyttömyyseläke, täyden työkyvyttömyyseläkeen suuruinen kuntoutustuki tai työuraeläke tai tapaturmaeläke, joka on myönnetty vähintään 60 % työkyvyn alentumisen perusteella tai vastaava liikennevakuutuslain korvaus), tila on pk-yritys, yritys ei täytä ryhmäpoikkeusasetuksen vaikeuksissa olevan yrityksen määrittelyä ja yrittäjälle ei ole annettu perintämääräystä tuen sääntöjenvastaisuutta

⁷³ Lahin 2014, 81.

⁷⁴ Niemi & Ahlstedt 2015, 57.

⁷⁵ HE 112/2015, 13.

⁷⁶ Niemi & Ahlstedt 2015, 57.

⁷⁷ Arajärvi 2011, 349.

⁷⁸ Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 14.

⁷⁹ Kotieläinyksikkö määräytyy eläinlajikohtaisesti kotieläinten hoidosta aiheutuvan työmäärän perusteella. (LPL 3 § 3 mom.) Määräytymisestä säädetään tarkemmin lomituspalveluasetuksessa. Yksi kotieläinyksikkö on esim. yksi lehmä tai neljä emolehmää tai neljä muuta nautaeläintä.

ja sisämarkkinoille soveltamattomuutta koskevan komission päätöksen perusteella tai jos perintämääräys on annettu, saatava on maksettu. LPL 4 §:n mukaan vuosilomaan on oikeutettu päätoiminen maatalousyrittäjä, silloin kun hänen työpanoksensa on kohdistunut maatalouden harjoittamiseen vähintään samassa määrin kuin maatalousyrittäjän ulkopuolella tapahtuvaan työskentelyyn. Kotieläinyksikköjen kohdalla on olennaista, että niiden yhteismäärä on vähintään kuusi. Minkään yksittäisen eläinlajin ei tarvitse täyttää edes yhtä kokonaista eläinyksikköä, kunhan yhteen laskettavat eläinyksiköt ovat vähintään 6,0.⁸⁰ Oikeus vuosilomaan syntyy, kun karjataloutta harjoitetaan päätoimisesti, mikä toteutuu yllä mainittujen ehtojen täytyessä.⁸¹ Tässä vaiheessa on hyvä viitata MYEL:n määritelmään maatalousyrittäjästä, joka on tehty kappaleessa 1.3. Jos henkilö on tämän määritelmän mukainen maatalousyrittäjä, on hän velvollinen ottamaan MYEL -vakuutuksen ja tätä kautta oikeutettu lomitukseen tämän kriteerin osalta. Tämä koskee myös osakeyhtiön osakasta, joka täyttää MYEL:n mukaisen määritelmän. On hyvä tässäkin korostaa, että jos osakeyhtiössä puoliso on tilalla töissä, mutta ei omista osakeyhtiön osakkeita, hän ei ole oikeutettu lomitukseen.

Sijaisapuun yrittäjä on lomituspäätöslain 5 §:n mukaan oikeutettu, jos maatalousyrittäjä on merkittäväällä työpanoksellaan huolehtinut ja vastannut maatalousyrittäjän välttämättömistä kotieläinten hoitotöistä, ja ei työkyvyttömyyden, kuntoutuksen ja työtoiminnan vuoksi, sairaan lapsen hoidon vuoksi, raskauden, synnytyksen ja lapsen tai adoptiolapsen hoidon vuoksi, alle kolmevuotiaan lapsen hoidon vuoksi tai asepalveluksen, kertausharjoituksen tai lähiomaisen kuoleman ja hautauksen vuoksi tilapäisesti voi huolehtia tehtäväosuudestaan välttämättömien kotieläinlaitosten hoitotöiden suhteen ilman sijaisapua. Laissa on määritelty enimmäiskestot kunkin sijaisapuperusteen osalta. Tällä hetkellä laissa säädetään myös, että sijaisavun tarvetta määriteltäessä otetaan huomioon myös yrityksen olosuhteet kokonaisuudessaan ja mahdollisuudet huolehtia näistä töistä yrityksen sisäisin järjestelyin. Sijaisavun perustetta harkitaan näiden periaatteiden mukaisesti, mutta tapauskohtaisesti. Kyseessä on kokonaisharkinta ja sijaisapuperusteesta riippuen voi lopputulos olla erilainen samankin maatalousyrittäjän kohdalla. Harkinnassa otetaan huomioon maatalousyrittäjän päivittäin välttämättömät kotieläinten hoitotyöt. Sijaisavulle ei katsota olevan tarvetta, jos sijaisapuperuste tapahtuu sellaisena aikana, että maatalousyrittäjällä on mahdollisuus hoitaa tehtäväosuutensa sijaisapuperusteesta huolimatta. Näin voidaan

⁸⁰ Lomitusopas 2017, 13-14.

⁸¹ Kiviranta 2018.

toimia esim. tyhy- toiminnan osalta.⁸² Tämä tarkoittaa sitä, että voi olla, että yrittäjälle ei myönnetä sijaisapua, jos katsotaan, että työtehtävät tulevat maatalousyrittäjässä hoideksi ilman sitä.

Tämänhetkisen voimassa olevan lomituspäätöksen aikanaan annetun hallituksen esityksen mukaisesti vuosilomaa varten myönnettyt lomituspäivät ovat maatalousyrittäjälle maksuttomia ja sijaisavun saajalta peritään tuntimaksu, joka käsittää kolmen euron suuruisen perusosan ja MYEL-työtulon mukaan määräytyvän tulosidonnaisen osan. Esimerkkinä voi todeta, että vuonna 2014 n. 20 000 €:n MYEL -työtuloilla (MYEL -työtulon määrittely käsitellään luvussa eläkejärjestelmä) sijaisapumaksun suuruus oli 6,33 €/h. Maksun suuruuteen vaikuttaa kuitenkin se, minkä perusteella sijaisapua saadaan. Esimerkiksi äitiysraha-perusteella saatu sijaisapu peritään 50 % alennettuna, mutta vanhempainrahakaudella tätä alennusta ei myönnetä. Toisaalta, jos maatalousyrittäjä työskentelee tilan ulkopuolella ja hän saa sieltä palkkatuloa tai YEL:n mukaista tuloa, peritään sijaisavun maksu 50 % korotettuna.⁸³ Sijaisavusta maksettavan hinnan määrittelee siis maatalousyrittäjän MYEL -työtulo.

Hallituksen esityksessä todetaan, että lomituspäätöksiä on perusteltua kohdentaa sellaisiin maatalousyrittäjiin, joille ne ovat kaikkein tärkeimpiä jaksamisen kannalta. Tällöin kysymys on nimenomaan kotieläintuotantoa harjoittavista yrittäjistä, sillä heiltä vaaditaan päivittäistä työpanosta vuoden ympäri. Toisin on kasvinviljelijöillä, joilla työt painottuvat tiettyihin vuodenaikoihin.⁸⁴ Kasvinviljelijöillä poistui vuonna 2016 oikeus sijaisapuun ja samalla lomitustehtävät määriteltiin siten, että lomitukseen sisältyvät vain välttämättömät kotieläinten hoitotyöt siltä osin, kun ne kuuluvat vuosilomalla olevan tai sijaisapua saavan tehtäviin. Sama muutos tapahtui maksullisen lomituksen osalta.⁸⁵ Lomituspäätökset on myös haettava kirjallisesti, mikä tarkoittaa sitä, että sijaisapu ei enää nykyään vastaa äkilliseen ja ennalta arvaamattomaan sijaisaputarpeeseen. Näihin äkillisiin tilanteisiin on varauduttava muiden varajärjestelmien avulla.⁸⁶ Voi tietenkin tässä kysyä, että millaisin varajärjestelmin tämä käytännössä voidaan hoitaa? Nykyaikainen karjatalous vaatii muun ohessa runsaasti teknistä osaamista ja työssä vaadittavien koneiden ja laitteiden käyttöä ei kuka tahansa hallitse. Löytyykö kaikilta lähipiiristä ja/tai lähialueelta sellaisia henkilöitä, joilla on tarvittava osaaminen ja myös mahdollisuus tulla äkkinäisessä tilanteessa

⁸² Lomitusopas 2017, 34-35.

⁸³ HE 112/2015, 4.

⁸⁴ HE 112/2015, 11.

⁸⁵ HE 112/2015, 16.

⁸⁶ HE 112/2015, 20.

apuun? Toki voidaan toisaalta myös katsoa, että tämä on yksi yrittäjäriskiin sisältyvä osalualue, joka maatalousyrittäjän on vain mietittävä etukäteen ja jotenkin luotava varajärjestelmät myös mahdollisia hätätilanteita varten, jos lomitusta ei ole saatavissa juuri sillä hetkellä, kun sitä syytä tai toisesta tarvittaisiin. Tämä on asia, joka on maatalousyrittäjän tärkeä huomioida omaa työtänsä ja sen riskejä pohtiessaan. Eläimiä ei voi kuitenkaan jättää ilman hoitoa, tapahtui yrittäjälle mitä hyvänsä, joten jokin ratkaisu on näissä tilanteissa oltava.

Vuosilomaan oikeutettu maatalousyrittäjä on lomituspäalvelulain 16 b §:n mukaan oikeutettu myös tuettuun maksulliseen lomittaja-apuun. Tätä maatalousyrittäjän on mahdollista saada enintään 120 tuntia vuoden aikana. Palvelun hinta perustuu maatalouslomittajan vähimmäispalkkaan. Vuonna 2018 hinta on 13,93 €/h. Lisäksi lomittaja-apua voidaan myöntää täysin maksullisena lomitukseksi. Tämän palvelun hinta vuonna 2018 on 35,46 €/h.⁸⁷ Lomituspäalvelulain 16 b §:n mukaan nämä maksulliset lomittaja-avut eivät kuitenkaan saa vaarantaa vuosiloman tai sijaisavun järjestämistä, jotka ovat siis niihin verrattuna ensisijaisia. Näistä maksullisista lomituspäalveluista taas tuettu maksullinen lomittaja-apu on ensisijainen täysin maksulliseen lomitukseen verrattuna.

Mela korvaa paikallisyksikölle lomituspäalvelusta aiheutuvat nettokustannukset. Korvaus maksetaan maatalousyrittäjien lomituspäalvelun osalta valtion talousarvioon varatusta määrärahasta. Lomituksen hallinnon osalta Mela korvaa paikallisyksiköille laskennallisen korvauksen, joka maksetaan valtion talousarvioon varatusta kiinteästä määrärahasta.⁸⁸

Vuonna 2014 paikallisyksiköiden palveluksessa oli toistaiseksi voimassa olevassa työsuhteessa n. 3 700 lomittajaa, joista yli puolet työskenteli osa-aikaisesti. Lisäksi vuoden aikana oli määräaikaisissa työsuhteissa n. 6 000 lomittajaa.⁸⁹

3.1.2. *Esimerkkejä lomituspäalveluun liittyen*

Työsopimuslain (55/2001, TSL) 4 luvun 3 §:ssä todetaan, että työntekijällä on oikeus saada hoitovapaata lapsensa tai muun hänen taloudessaan vakinaisesti asuvan lapsen hoitamiseksi, kunnes lapsi täyttää kolme vuotta. Myös maatalousyrittäjällä on oikeus saada

⁸⁷ HE 112/2015, 4

⁸⁸ HE 112/2015, 6.

⁸⁹ HE 112/2015, 7.

hoitovapaata. Lomituspalvelulain 7 d § toteaa sijaisavusta alle kolmevuotiaan lapsen hoitoa varten:

”Vuosilomaan ja sijaisapuun oikeutetulla maatalousyrittäjällä on oikeus saada sijaisapua alle kolmevuotiaan lapsensa kotona tapahtuvaa hoitamista varten sairausvakuutuslain mukaisen vanhempainrahakauden päätyttyä enintään 100 päivää vuodessa lasta ja hänen molempia vanhempiaan kohden”

Jos sijaisavun perusteena on alle 3 -vuotiaan lapsen hoito, sijaisavun maksu peritään 50 %:lla korotettuna.⁹⁰ Toiseen olennaiseen sosiaaliturvan muotoon, eläkkeen kertymiseen, liittyen on hyvä huomata, että jotta eläkettä kertyisi alle kolmevuotiaan lapsen hoitamisesta kotihoidontuen perusteella, on vanhemman oltava estynyt tekemään ansiotyötään. Tämä tarkoittaa sitä, että jos MYEL -vakuutus on voimassa sinä aikana, kun kotihoidontukea maksetaan, ei alle kolmevuotiaan lapsen hoitamisesta kerry eläkettä.⁹¹ Toisaalta eläkettä kertyy MYEL -vakuutuksen perusteella. On kuitenkin mielenkiintoista havaita, että vaikka lainsäädäntö mahdollistaa työntekijöiden jäämisen kotiin lapsen kanssa siihen saakka, kunnes lapsi täyttää kolme vuotta, ei maatalousyrittäjällä ole käytännössä tätä mahdollisuutta, koska sijaisapua on mahdollista saada vain 100 päivää vuodessa lasta kohden. Koska karjatilalla eläimet on hoidettava päivittäin, on selvää että 100 päivää täytyy kohtuullisen pian. Lisäksi ainakin toistaiseksi tämä sijaisapu on kalliimpaa kuin muu sijaisapu. Toki maatalousyrittäjän tilannetta voi tässä verrata myös muuhun yrittäjyyteen. Muilla yrittäjillä ei ole lainsäädännössä mahdollisuutta tällaiseen lomitukseen, vaan halutessaan hoitaa lasta kotona, yrittäjän on joka tapauksessa palkattava työntekijä yrityksensä. Toisaalta monella alla yrittäjät voivat pitää ainakin viikonloppuisin ja juhlapyhinä vapaita, mihin maatalousyrittäjällä taas ei ole mahdollisuutta. Näin tämä 100 päivän sijaisapumahdollisuus vuosittain ehkä ennen kaikkea kompensoi mahdollisuuksia vapaaseen ja tuo joustoa maatalousyrittäjällekkin arkeen aivan pienten lasten kanssa.

Kuopion HaO:ssa on käsitelty taltiossa 12/0065/2 annettu 27.1.2012 tapausta, missä selvitettiin maatalousyrittäjän työpanoksen määrää maatalouden harjoittamiseen suhteessa maatalousyrittäjän ulkopuolella tapahtuvaan työskentelyyn. Näin pohdittiin, oliko häntä pidettävä päätoimisena maatalousyrittäjänä ja näin oikeutettuna lomituspalveluihin. Kysymys oli myös siitä, mitkä tehtävät olivat lain edellyttämällä tavalla yrityksen hoitamiseksi välttämättömiä. Henkilö oli työsuhhteessa muualla autoliikkeessä, työaika arkisin 8-16, lisäksi hänellä oli ravihevostila. Paikallisyksikkö oli hylännyt hakijan vuosilomahakemuksen, koska hän ei harjoittanut maataloutta päätoimisesti. Samoin maatalousyrittäjien eläkelaitos

⁹⁰ HE 112/2015, 4-5.

⁹¹ Eläkeopas 2016, 23.

hylkäsi maatalousyrittäjän oikaisuvaatimuksen. Yrittäjä laski yrityksen hoitamiseksi välttämättömäksi työksi mm. liikunnan eli riimulla kävelyttämisen, jolloin maatalousyrittäjän hoitamiseksi kohdistuva työpanos olisi yhtä suuri kuin auto-liikkeessä käytetty työpanos. HaO katsoi kuitenkin, että hevosten kävelyttäminen on valmentamista kilpailuja varten, eikä näin olleen kuulu lomittajien välttämättömiin tehtäviin. Myös ravihevosten osalta liikuntaa tulee terveyden kannalta riittävästi niiden ollessa tarhassa, vaikka se ei riitä niiden kilpailukunnon ylläpitämiseen. Koska tätä osuutta ei laskettu välttämättömäksi työksi, ei maatalousyrittäjän viikkotuntimäärä maatalousyrittäjässä ollut vähintään yhtä suuri kuin maatalouden ulkopuolisen työn määrä, eikä häntä näin voitu pitää päätoimisena maatalousyrittäjänä ja näin ollen hänellä ei ollut oikeutta saada lomituspalveluja vuosilomaansa varten.

Tapauksessa viitattiin maatalousyrittäjien lomituspalvelulain 4 § 1 ja 2 momenttiin, 6 § ja 16 §:ään (16 § kumottu) ja maatalousyrittäjien lomituspalveluasetuksen 2 §:een. Näistä 4 §:ssä todetaan päätoimisen maatalousyrittäjän olevan oikeutettu vuosilomaan ja todetaan, että päätoimisen maatalousyrittäjän työpanoksesta on lomitusajankohta ja aiemman kuuden kuukauden ajankohta huomioiden kohdistunut maatalouteen vähintään yhtä paljon kuin sen ulkopuolella tapahtuneeseen työskentelyyn. Vaikka lomituspalvelulain uudistusesitystä käsitellään tutkimuksessa myöhemmin tarkemmin, on tässä vaiheessa hyvä pohtia miten muutosesityksen mukainen laki vaikuttaisi tähän tapaukseen. Jos lomituspalvelulaki uudistuu tämän hetkisen hallituksen esityksen luonnoksen mukaisesti, päätoimisuusongelma tulee poistumaan ja tässä tilanteessa yrittäjä olisi sen suhteen oikeutettu lomituspalveluihin. Jatkossa maatalouslomitusta varten maatalousyrittäjän ei enää olisi siis oltava päätoiminen. Kuitenkin esityksessä ehdotetaan 5 §:ssä lomitusoikeuden piiristä poistettavaksi muu hevostuotanto paitsi hevosten kasvatukseen kasvatettavat ja käytettävät hevoset. Näin ravihevosten osalla lomaoikeutta ei olisi lainkaan. Näin perusteet muuttuisivat, mutta oikeuden lopputulos pysyisi todennäköisesti samana mahdollisen lainmuutoksen jälkeen.

Tähän läheisesti liittyen voidaan ottaa esimerkiksi oikeustapaus, missä oikeus joutui ottamaan kantaa siihen, miten sijaisapuperusteet määritellään, kun tilalla eläinlajeina on muu kuin vuosilomaoikeuden piirissä olevat eläimet.

Mielenkiintoisesti on maatalousyrittäjälle myönnettävän sijaisavun perusteita joutunut pohtimaan Vaasan HaO taltiossaan 02/0535/1, joka on annettu 2.9.2002. Tapauksessa oli kysymys siitä, katsottiinko mehiläisten hoito maatalouden sivutoiminnaksi vai karjatalouden harjoittamiseksi. HaO katsoi lomituspalveluasetuksen 1 §:n kattavan kaikki eläimet, jotka oikeuttavat sijaisapuun. Tämä oli kuitenkin äänestystulos ja eri mieltä ollut jäsen totesi, että ko. lomituspalveluasetuksen kohta koskee vain vuosilomaoikeutta eikä sijaisapua. Näin hän olisi myöntänyt mehiläistenhoitajalle sijaisapua. Mehiläisiä ei mainita kyseisessä lomituspalveluasetuksen

kohdassa. Hallituksen esityksessä vuodelta 2015 luetellaan eläimiä, jotka jäävät kotieläinmäärittelyn ulkopuolelle ja tässä luettelossa mainitaan myös mehiläiset.⁹² Näin mehiläistenhoito ei ole jatkossakaan oikeutettu sijaisapuun.

Myöskään uudessa lakiesityksessä ei mehiläistenhoitoa oteta huomioon vuosiloma-oikeutta mietittäessä. Uuden lakiesityksen perusteella voi päätellä, että ne eivät ole tulossa myöskään sijaisavun piiriin. Koska aiemmassa oikeustapauksessa mainittu ravihevosten pitäminen ei olisi myöskään vuosilomaan oikeutettu, ei siinäkään olisi oikeutta sijaisapuun.

Kun harkitaan, pidetäänkö henkilöä päätoimisena maatalousyrittäjänä ja onko hänellä näin oikeutta vuosilomaan, myös maatilalla työsuhteisesti tehty työ otetaan tarkastelussa huomioon. Näin myös itse maatilalla suoritettu työ voi tulla vuosiloman esteeksi, jos se tehdään työsuhteisena. Muu yritystoiminta taas otetaan huomioon vain, jos sitä harjoitetaan maatilalla ulkopuolisesta toimipisteestä käsin, ei itse maatilalla. Esimerkiksi, jos maatilayrittäjä toimii myös kunnallisena perhepäivähoitajana kotonaan, tämä työskentely huomioidaan harkittaessa loma-oikeutta. Kuitenkin, jos maatilayrittäjä hoitaakin tilallaan lapsia itsenäisenä yrittäjänä, ei lastenhoitoa oteta arvioinnissa huomioon. Myös kaikki maatalouteen liittyvä yritystoiminta jää tarkastelun ulkopuolelle riippumatta toimipisteen sijaintipaikasta. Kaikki maatalouden liitännäistoiminta jää tarkastelun ulkopuolelle toiminnan laajuudesta tai verotuksesta riippumatta. Esimerkiksi maatalousyrittäjän toiminta useamman tilan yhteisesti omistamassa jatkojalostamossa jää päätoimisuustarkastelun ulkopuolelle, vaikka sen toimipaikka sijaitisi tilan ulkopuolella. Myöskään opiskelu ei vie vuosiloma-oikeutta. Jos maatalousyrittäjälle maksetaan työttömyysturvalain mukaista työttömyysetuutta tai hän muutoin on työttömyysturvajärjestelmän piirissä, ei häntä pidetä päätoimisena.⁹³ Tilannetta voi kuvata vähintäänkin epäselväksi, mutta myös epäsuhteiseksi. Esimerkkinä ollut lastenhoito kuvastaa, miten pienellä variaatiolla maatalousyrittäjän muu toiminta voi viedä loma-oikeuden tai olla sitä viemättä.

Lomituspalvelulain 8 § määrittelee vuosiloma- ja sijaisapupäivän keston. Päivän pituuteen lasketaan välttämättömät kotieläinten hoitotyöt. Huomioon otetaan maatalousyrittäjän olevien kotieläinten määrä ja laatu, tuotantomenetelmät ja tilan olosuhteet. Kunkin yrittäjän tehtäväosuus määrittyy sen perusteella, paljonko hänellä menee keskimäärin päivittäin näiden välttämättömien hoitotöiden tekemiseen. Lain 8 b §:n mukaan maksullista lomittaja-apua voidaan käyttää käytettävissä olevien tuntimäärien rajoissa niihin

⁹² HE 112/2015, 23.

⁹³ Lomitusopas 2017, 22-26.

maatalousyrittäjien kotieläinten hoitotöihin, jotka tuolloin kuuluvat lomittettavan maatalousyrittäjän tehtäviin. Tämä tarkoittaa sitä, että maksullisen lomittaja-avun osalta lomista voidaan käyttää laajemmin kuin vuosiloman ja sijaisavun osalta.

Tähän liittyvää pohdintaa on käynyt Turun HaO taltio 03/0797/2 annettu 31.10.2003. Tässä tapauksessa hallinto-oikeus katsoi, että yrittäjän tilalla käytössä oleva lannan kompostointijärjestelmän ja karjatalouden jätevesijärjestelmien hoito ja valvonta ovat sellaisia välttämättömiä tehtäviä, jotka oli otettava huomioon yrittäjän lomituspäivän pituutta määriteltäessä. Kunnan lomatoimi ja maatalousyrittäjien eläkelaitos eivät olleet näitä tehtäviä tällaiseksi laskeneet.

Aikuiskoulutuksen poistuminen sijaisapuperusteena on selkeyttänyt sijaisavun myöntämisen perusteita. Oikeuskäytännössä on esimerkkejä siitä, että aikuiskoulutukseen oikeutetun sijaisavun määrittäminen on ollut haastavaa.

Oulun hallinto-oikeudessa tapauksessa 13/0014/2 annettu 10.1.2013 on pohdittu sitä, onko maatalousyrittäjän ulkomaille tekemää opintomatkaa pidettävä Maatalousyrittäjien lomituspalvelulain 7 e §:n 1 momentin mukaisena sijaisapuun oikeutettavana aikuiskoulutuksena. Maatalousyrittäjä oli hakenut sijaisapua yhdeksän päivän ajaksi osallistuakseen eläinaineksen markkinointiin ja maahantuontiin erikoistuneen yrityksen järjestämälle opintomatkalle Kanadaan. Kunnan paikallisyksikkö ei pitänyt matkaa lomituspalvelulain mukaisena aikuiskoulutuksena, samoin maatalousyrittäjien eläkelaitos oli hylännyt siitä tehdyn oikaisuvaatimuksen. Myös hallinto-oikeus katsoi, että tapahtumaa oli pidettävä ennemmin kaupallisen yrityksen tuotteiden markkinointiin kuin koulutukseen liittyvä matka. Matkan kahtena ensimmäisenä ja viimeisenä päivänä ei ollut maatalouteen liittyvää ohjelmaa. Lisäksi ohjelmaan kuului kaksi päivää Toronton maataloustapahtumassa, mihin ei oltu määritelty aikataulua eikä oltu nimetty paikallista edustajaa. Näin ollen se katsoi, että maatalousyrittäjien eläkelaitos oli voinut hylätä oikaisuvaatimuksen. Vrt. Vaasan HaO:n 00823/12/6199 annettu 24.10.2012 antama päätös tapauksesta, missä maatalousyrittäjä oli osallistunut kaupallisen yrityksen järjestämälle kahdeksanpäiväiselle opintomatkalle Kanadaan. Kaksi päivää oli kulunut matkoihin ja yhtenä päivänä oli ollut virkistysohjelmaa, muina päivinä oli tutustuttu 17 tilaan ja maatalousoppilaitokseen. Tässä tilanteessa hallinto-oikeus katsoi, että ohjelman laatu ja määrä huomioon ottaen opintomatkaa oli kokonaisuudessaan pidettävä koulutukseen liittyvänä matkana.

Tässä on taas hyvä mainita, että lakiuudistuksen myötä kouluttautuminen olisi peruste maksullisen lisävapaan saamiselle ja nostettu tuntimäärä mahdollistaisi sen runsaamman käyttämisen. Tällöin yllä olevissa tapauksissa opintomatkat olisi mahdollista järjestää maksullisen lisävapaan käytöllä, jos lakiehdotus tulisi esityksen mukaisena voimaan.

3.1.3. *Lomituspalvelulain uudistusesitys*

Sipilän hallitusohjelman liitteessä todetaan hallituksen tulevan muuttamaan oikeutta lomitukseen mm. yrittäjän omavastuun osuutta lisäämällä ja tehostamalla siihen liittyvää hallintomallia. Samassa yhteydessä mainittu kehittämistyöryhmä on tehnyt esityksensä ja sen perusteella on toteutettu lomituspäivän järjestelmään muutoksia.⁹⁴ Hallituksessa käynnissä olevat sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön (SOTE) ja maakuntahallinnon uudistukset vaikuttavat myös maatalouslomituksen järjestämiseen. Hallitus on linjannut lomituspäivän järjestämisen ja tuottamisvastuun siirtyvän tulevaisuudessa itsenäisten maakuntien tehtäväksi. Näin lomituksesta vastaisi nykyisen 42 kunnan sijaan 18 maakuntaa. Maakunnat tulevat sekä huolehtimaan lomitukseen liittyvistä viranomaistehtävistä, että tarjoamaan tosiasiallisia lomituspäiviä maatalousyrittäjille.⁹⁵ Lomituspäivän siirtymässä mahdollisesti maakuntien hoitoon vuoden 2019 alussa, Melalle ei jäisi enää tarkoituksenmukaista roolia lomituspäivän toimeenpanossa. Valvonta ja ohjaus tulee siirtymään uudelle Valtion lupa- ja ohjausvirastolle. Esityksenä kuitenkin on, että virasto voisi hankkia asiantuntemusta jatkossa suoraan Melalta. Toisin kuin nykyään, Melan tuottamassa asiantuntijapalvelussa ei voisi kuitenkaan olla kyse julkisesta hallintotehtävästä.⁹⁶ Uudistuksen jälkeen haasteena tulee olemaan lomituspäivän järjestämiskustannusten suuri vaihtelu paikallisyksiköittäin. Maakuntien rahoitus tulee koostumaan lomituspäivän osalta maakunnan yleiskatteisesta valtionrahoituksesta. Vuonna 2016 keskimääräinen lomituspäivän nettohinta, huomioimatta lomittajan matkakuluja, vaihteli 140-225 euron välillä. Paikallisyksikön järjestämän lomituspäivän hinta oli tuolloin keskimäärin 33 €. ⁹⁷ Vuonna 2015 lomituspäivän hinta oli keskimäärin 209 €. ⁹⁸ Tällä hetkellä maatalousyrittäjistä 93 % käyttää paikallisyksikön järjestämiä lomituspäiviä. ⁹⁹ Haasteena lomituspäivälle on, että maatalousyrittäjien määrän vähetessä myös lomituspäivän tarve vähennee, vuonna 2016 palveluja käyttävien vähennys oli 6 % edelliseen vuoteen verrattuna. ¹⁰⁰

Lain uudistuksessa esitetään, että lomituspäivälakia sovellettaisiin Suomessa itsenäisessä taloudellisessa yksikössä harjoitettavaan kotieläintuotantoon, jossa on vähintään 6

⁹⁴ Ratkaisujen Suomi liite 6 2015, 24.

⁹⁵ Maatalouden lomituspäivän toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 16.

⁹⁶ Maatalouden lomituspäivän toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 19-21, 46.

⁹⁷ Maatalouden lomituspäivän toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 22,25.

⁹⁸ Maatalouden lomituspäivän toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 41.

⁹⁹ Maatalouden lomituspäivän toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 39.

¹⁰⁰ Maatalouden lomituspäivän toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 41.

kotieläinyksikköä.¹⁰¹ Sen on oltava pk-yritys, eikä se voi olla vaikeuksissa oleva yritys tai sillä ei saa olla komission perintämääräystä. Yrittäjänä pidetään luonnollista henkilöä ja hänen puolisoaan. Lomituspäivän keston on oltava vähintään 3 tuntia, eikä yrittäjä saa olla vanhuus- tai työuraeläkkeellä tai voi saada vähintään 60 % työkyvyn aleneman johdosta eläkettä.¹⁰² Osakeyhtiömuotoisen maatalouden kohdalla tulisi maatalousyrittäjän määrittelyyn merkittävä muutos. Lakiesityksen 4 §:ssä maatalousyrittäjänä pidettäisiin maatalousyrittäjän toimitusjohtajaa tai hallituksen jäsentä, joka harjoittaa kotieläintuotantoa, omistaa yksin yli 20 % osakeyhtiön osakepääomasta tai hänellä on yksin yli 20 % sen osakkeiden tuottamasta äänimäärästä. Tämä on iso muutos nykyiseen tilanteeseen verrattuna. Tällöin verrattuna nykyiseen tilanteeseen muutos olisi siinä, että osakeyhtiössä yrittäjä pääsisi nykyistä helpommin lomituspalvelujen piiriin (vrt. maatalousyrittäjän määritelmä luvussa 1.3). Maatalousyrittäjän määritelmä myös poikkeaisi osakeyhtiön kohdalla jatkossa maatalousyrittäjien eläkelain määritelmästä. Osakkaan osakkeita omistamattoman puolison osalta muutosta tilanteeseen ei tulisi. Toisaalta vuosiloman osalta sen muuttuessa yrityskohtaiseksi, ei puolison omistuksella olisi niin suurta merkitystä. Toisaalta sijaisapu, lisävapaa ja maksullinen lomittaja-apu on yrittäjäkohtaista, eikä puoliso, joka ei yrityksen osakkeita omista, olisi näiden piirissä.

Uudessa laissa esitetään vuosiloman olevan jatkossa maatalousyrittäjään sidottua, ei enää henkilökohtaisesti yrittäjiin. Samalla päätoimisuusedellytyksestä ja MYEL-vakuutussidonnaisuudesta esitetään luovuttavan. Yritykselle laskettaisiin jatkossa kaavamainen tuntimäärä, jolla vuosiloman aikana hoidettaisiin välttämättömät kotieläintyöt. Tästä on tarkka ohjeistus lakiehdotuksen 18 §:ssä ja se pohjautuu täysin kotieläinyksikköiden määrään. Jatkossa palkattu työntekijä ei lyhentäisi tai vaikeuttaisi palvelun saatavuutta, kuten nykyään on tilanne. Vuosiloman määrän esitetään nousevan 31 kalenteripäivään nykyisestä 26 päivästä vuodessa ja se säilyisi edelleen maksuttomana. Vuosiloman aikana maatalousyrittäjässä olisi oikeus varallaoloon ja valvontakäynteihin¹⁰³, jotta yrittäjän tosiasiallinen vapautuminen työstä olisi mahdollista. Varallaolo ja valvontakäynnit olisivat maksullisia palveluja, mutta palvelujen hinta laskisi nykyisestä tasosta.¹⁰⁴ Muutos

¹⁰¹ Kotieläinyksikkö on eläinlajikohtaisesti määräytyvä yksikkö, josta säädetään tarkemmin asetuksella.

¹⁰² Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 48-49.

¹⁰³ ”Paikallisyksikön järjestämässä vuosilomalomituksessa ja sijaisavussa paikallisyksikkö voi järjestää valvontakäyntejä tai niiden sijaan kotieläintuotantoon kuuluvan automaation valvonnan edellyttämää varallaoloa. Valvontakäyntejä tai varallaoloa voidaan järjestää vain, jos se on välttämätöntä maatalousyrittäjän kotieläinten hoidon turvaamiseksi ja jos niitä vastaavat tehtävät kuuluvat lomittettavan maatalousyrittäjän tehtäviin.” Maatalousyrittäjien lomituspalvelulaki 8c

¹⁰⁴ Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 49-50.

yrityskohtaiseen vuosilomaan tarkoittaisi sitä, että maatalousyrityksessä kaikkien yrittäjien on pidettävä lomansa samanaikaisesti.¹⁰⁵ Tällä hetkellä samalla tilalla työskentelevien maatalousyrittäjien on pidettävä vuosilomastaan 20 päivää samanaikaisesti, jos yhden kokoaikaisen lomittajan keskimääräisellä työpanoksella voidaan turvata yritystoiminnan jatkuvuus. Lisäksi vuosilomaan saa sisältyä enintään kolme sunnuntaita tai sellaista juhlapäivää, jolloin lomittajalle maksetaan sunnuntaityökorvaus.¹⁰⁶ Yhtä aikaa pitämisen vaatimus osan lomapäivien suhteen tuli voimassa olevan lomituspalvelulain myötä. Yhtäaikaisuuden vaatimus perustui siihen, että näin pystyttiin saamaan aikaan kustannussäästöjä. Sen tavoite oli myös mahdollistaa lomittajien mahdollisuuksia täysiaikaiseen työllistymiseen.¹⁰⁷ Nämä samat tavoitteet olivat syynä myös uudessa esityksessä siirtymisestä yrityskohtaiseen vuosilomaan.

Kuopion HaO päätöksessä 25.2.2009 09/0134/2 oli kyse siitä, oliko maatalousyrittäjäpuolisoiden pidettävä 25 päivän vuosilomasta 16 päivää samanaikaisesti, kuten kunnan lomasihteerin oli määritellyt. Maatalousyrittäjien eläkelaitos oli hylännyt puolisoitten tekemän oikaisuvaatimuksen, mm. koska kyseisellä tilalla oli molempien yrittäjien yhtäaikainen loma voitu hoitaa pääsääntöisesti yhden lomittajan työpanoksella. HaO kuitenkin katsoi saadun selvityksen perusteella, että yrittäjäpuolisoita ei voitu velvoittaa pitämään vuosilomastaan 16 päivää samanaikaisesti. Puolisot eivät olleet pitäneet aiemminkaan vuosina vuosilomaansa samanaikaisesti, ja toisaalta lomittaja oli työskennellyt tilalla lähes poikkeuksetta vähintään 7 tuntia päivässä, työajan ollessa 7,5 tuntia päivässä. Näin hallinto-oikeus katsoi, että yritystoiminnan jatkuvuutta ei voitu turvata yhden kokoaikaisen maatalouslomittajan keskimääräistä työaikaa vastaavalla työpanoksella.

Tämän pohtimisen ongelmallisuus tulee poistumaan, jos uusi lomituspalvelulaki astuu voimaan esitetyn kaltaisena. Kuten mainittu, esityksen mukaan lomitus muuttuisi tilakohtaiseksi. Näin HaO:n päätöksessä tehtävää pohdintaa ei tarvitsisi jatkossa tehdä. Esityksen tarkoituksena on osaltaan turvata lomittajakunnan säilymistä tulevaisuudessa osa-aikaisuuden vähentymisen ja työajan pidentymisen kautta.¹⁰⁸ Tämä säännös pohjautuu siis samaan tavoitteeseen kuin mikä oli jo nykyisen lomituspalvelun lain kohdalla.

Sijaisavun osalta sen esitetään säilyvän ennallaan muiden perusteiden kuin työkyvyttömyyden osalta. Sen perusteella sijaisapua esitetään yksinkertaistettavaksi. Hinnoittelu muuttuisi kuitenkin nykyiseen verrattuna niin, että hinta olisi vakio. Lakiehdotuksen mukaan lain tullessa voimaan perittävä maksu olisi 5,75 €/h paitsi perusteena ollessa

¹⁰⁵ Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 54.

¹⁰⁶ HE 112/2015, 6.

¹⁰⁷ HE 110/2012, 5.

¹⁰⁸ Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 25.

raskauden ja synnytyksen se olisi äitiysrahakauden aikana 2,88 €/h.¹⁰⁹ Tällöin ei esim. nykyään hoitovapaan ajalta perittävä 50 % korotus olisi enää voimassa, vaan tältä osin hinta olisi vakioitu.

Lakiehdotuksen 2 § mukaan nykylain mukainen tuettu maksullinen lomitus nimettäisiin lisävapaaksi ja täysin maksullinen lomitus maksulliseksi lomittaja-avuksi. Näiden nimi-muutosten tarkoituksena on selventää lomituksen tarkoitusta. Tuettu maksullinen lomitus muuttuisi lisävapaaksi ja sen määrä nousisi 120 tunnista 200 tuntiin. Näin pystyttäisiin turvaamaan esim. yrittäjien kouluttautuminen tai yhteiskunnallinen osallistuminen. Lisävapaasta perittävä maksu määriteltäisiin siten, että se olisi pääsääntöisesti markkinahintainen tuntimaksu vähennettynä 23 euroa tunnilta. Maksullinen lomittaja-apu olisi markkinaperusteista.¹¹⁰

Vuonna 2016 nykyistä lomitusjärjestelmää sopeutettiin ja tällöin sijaisapuperusteista poistui aikuiskoulutus, tuottajajärjestöjen luottamuselinten kokouksiin osallistuminen sekä sijaisapu muun laissa mainitun syyhyn rinnastettavan syyn perusteella.¹¹¹ Tällä hetkellä elinkeinoverotuksen piirissä olevat kotieläintilat eivät ole lomituspalvelujen piirissä, johtuen niiden verotus- ja vakuutusmuodosta.¹¹² Näihin on esityksen mukaan siis tulossa muutos, kun lisävapaan avulla mahdollistettaisiin irrottautuminen tilalta useamman tunnin ajaksi ja lomitusjärjestelmän irrottaminen MYEL -sidonnaisuudesta tarkoittaisi, että elinkeinoverotuksen piirissä olevat tilat pääsisivät lomituksen piiriin.

3.2. Luopumistukijärjestelmä

Suomessa on vielä hetken käytössä kansallinen luopumistukijärjestelmä, joka perustuu siihen, että maatalouden tuotantorakennetta on uudistettava. Järjestelmän periaatteet ovat vastaavia Euroopan unionin säännöksiin maatalouden varhaiseläkejärjestelmästä. Luopumistuessa maatalousyrittäjä lopettaa yritystoiminnan ennen eläkeikää ja hänen toimeentulonsa turvataan eläkkeen tyypisellä korvauksella.¹¹³ Luopumistukijärjestelmää koskee tällä hetkellä laki maatalouden harjoittamisesta luopumisen tukemisesta (612/2006, LUTUL). Tämä laki on voimassa vuoden 2018 loppuun, minkä jälkeen

¹⁰⁹ Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 50, 106.

¹¹⁰ Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 49-50, 106.

¹¹¹ Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 14.

¹¹² Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmä 2017, 45-46.

¹¹³ *Arajärvi* 2011, 216.

luopumistukijärjestelmä päättyy. On arvioitu, että järjestelmän loppuvuosina hakijoita on noin 160 kappaletta vuodessa.¹¹⁴ Näin järjestelmä ei nykyisellään koske enää kovin montaa maatalousyrittäjää ja se esitelläänkin tässä vain lyhyesti yleiskatsauksen muodossa. Koska järjestelmä tulee päättymään hyvin pian, ei ole tarvetta alkaa käsitellä sitä sen laajemmin. On kuitenkin hyvä tiedostaa, että tällainen järjestelmä on ollut pitkään eräs merkittävä sosiaaliturvan muoto maataloudessa. Se on mahdollistanut sukupolvenvaihdosten tekemisen siten, että jatkaja on voinut ottaa tilan haltuunsa ollessaan vielä nuori ja näin mahdollistanut yritystoiminnan kehittämisen ja toisaalta luopuja on voinut jäädä pois yritystoiminnasta ollessaan vielä kohtuullisen terve ja maatalousyrittäjän toiminta on saanut jatkuvuutta.

Luopumistukijärjestelmä on ollut voimassa vuodesta 1974, jolloin tuli voimaan luopumiseläkelaki. Maatalouden rakenteen parantamiseksi tarkoitetut järjestelmät ovat olleet määräaikaista ja ne ovat kulkeneet luopumis- tai varhaiseläkejärjestelmien nimillä. Niissä on aina pyritty huomioimaan myös sosiaaliset näkökohdat, kuten esimerkiksi ikääntyvien maatalousyrittäjien toimeentulon turvaaminen. Huomioon on otettu muiden sosiaaliturvien ja eläkejärjestelmien kehitys. Tavoitteena on ollut ennen kaikkea aikaistaa sukupolvenvaihdosten ajankohtaa, jotta maatalojen kehittäminen olisi jatkajalle järkevää. Lisäksi etenkin raskaan kotieläintalouden harjoittajat ovat luopumistukijärjestelmän kautta voineet luopua elinkeinosta ennen yleistä vanhuuseläkeikää. Luopumistuki on luonteeltaan viljelijöiden varhaiseläkejärjestelmä. EU:n komissio on hyväksynyt järjestelmän valtiontukena, joka maksetaan kokonaan valtion varoista. Nykyiseen rahastokauteen ei kuitenkaan enää sisälly säännöksiä maatalousyrittäjien varhaiseläkejärjestelmistä, ja komission mukaan varhaiseläketuen järjestelmät on lopetettava vuoden 2018 joulukuun loppuun mennessä.¹¹⁵ Viime aikoina EU -tasolla on kuitenkin herätty huoleen, miten nuoria saadaan maatalouselinkeinon pariin. Luopumistukijärjestelmä on Suomessa osaltaan vastannut tähän haasteeseen yli 40 vuoden ajan, mutta nyt se on EU:n vaatimusten myötä lopumassa.¹¹⁶ Tämän järjestelmän kautta ei siis jatkossa voida varmistaa ajoissa tehtäviä sukupolvenvaihdoksia maataloilla.

Järjestelmän ehtoja on muutettu vuosien varrella ja vuosina 2017-2018 on voimassa LUTUL 8 -9 §:n mukaan mm. ikäraajat, joiden mukaan luopumistuella voi jäädä maatalayrittäjä, joka on täyttänyt 60 vuotta ja joka luovuttaa lapselleen tai muulle lähisukulaiselleen

¹¹⁴ HE 141/2014, 8.

¹¹⁵ HE 141/2014, 3,6.

¹¹⁶ Toimitusjohtajan katsaus 2018, 1.

pellot ja tuotantorakennukset sukupolvenvaihdoksen toteuttamiseksi. Luopuja ei ole kuitenkaan saanut vielä täyttää 63 vuotta. Jos luopujana on pariskunta, nuorempi puoliso voi kuitenkin olla viisi vuotta tätä nuorempi. Luopumistuen maksu alkaa kuitenkin vasta kun ikäraja saavutetaan. Ikärajoja sovelletaan myös osakeyhtiömuotoiseen toimintaan.

3.3. Työtapaturma- ja ammattitautilaki

3.3.1. *Yleistä tapaturma- ja ammattitautilaista*

Suomessa on työtapaturma- ja ammattivakuutusjärjestelmä, joka on osa sosiaalivakuutusjärjestelmää. Sen tarkoituksena on lakisääteisen vakuutuksen perusteella huolehtia siitä, että henkilön toimeentulo on turvattu, vaikka hän vammautuisi tai sairastuisi ja sitä kautta tulisi työkyvyttömäksi. Tätä vakuutusjärjestelmää toimeenpanee maatalousyrittäjien kohdalla Mela ja muilla sektoreilla työskentelevillä yksityiset vakuutusyhtiöt ja Valtionkonttori. Tämä tilanne poikkeaa monista Euroopan maista siten, että niissä työtapaturma- ja ammattivakuutusjärjestelmä on osa julkishallinnon tehtävää.¹¹⁷

Työtapaturma- ja ammattitautilain (459/2015, TyTAL) perusteella on työnantajan otettava vakuutus työntekijöilleen ja halutessaan hän voi ottaa sen myös itselleen. Yrittäjällä ei ole kuitenkaan pakollista vakuuttamisvelvollisuutta itsensä osalta. Tämä vakuutus on etuksiensa tasolta selvästi parempi kuin muut sosiaalivakuutuksen muodot. Siinä perusteena on korvata ansionmenetyt täysin ja päivärahan määrä on työntekijällä 100 % palkasta. Se takaa siis hyvin toimeentulon työkyvynmenetystapauksissa. Sen perustella voidaan myös kustantaa henkilölle uusi koulutus työhön, missä hän voi käyttää olemassa olevaa työkykyään hyväkseen. Korvaus tulee työnantajan ottamasta vakuutuksesta, jonka maksut peritään työnantajilta. Työntekijällä ei ole tässä sosiaalivakuutuksessa lainkaan maksuosuutta.

Jos vakuutusyhtiön päätökseen halutaan hakea muutosta, on sitä varten olemassa tapaturma-asioiden muutoksenhakulautakunta. Sen päätöksestä voi valittaa vakuutusoikeyteen ja joissain tapauksissa tämän jälkeen myös korkeimpaan oikeuteen. Työnantaja on velvollinen ottamaan vakuutuksen, jos hänen kalenterivuonna teettämänsä työn palkkojen arvo on vähintään 1 200 €. On hyvä kuitenkin tietää, että vaikka työnantajalla ei olisi

¹¹⁷ MATAL-opas 2016, 7.

vakuuttamisvelvollisuutta, on työntekijällä oikeus saada tämän lain perusteella korvausta, jos työ on tehty työsuhteessa. Näissä tapauksissa käsittely kuuluu Tapaturmavakuutuskeskukselle.¹¹⁸ Jotta vahinkotapahtuma korvataan tämän lain perusteella, on oltava todennäköinen lääketieteellinen syy-yhteys, joka arvioidaan lääketieteellisillä löydöksillä, vahingon sattumistavalla ja aikaisempien vammojen ja sairauksien perusteella. Tapauksen on oltava äkillinen ja odottamaton. Ammattitauti taas voidaan todeta, jos se on todennäköisesti pääasiallisesti aiheutunut altistumisesta fyysikaaliselle, kemialliselle tai biologiselle tekijälle työssä, työntekopaikan alueella tai työhön liittyvässä koulutuksessa.¹¹⁹ Laissa määritellään 5 luvussa, milloin tapaturmaa käsitellään työtapaturmana. Näistä löytyy myös runsaasti oikeustapauksia mm. tapaturma-asioiden muutoksenhakulautakunnasta. TyTAL:n perusteella maksetaan korvauksia myös vahinkotapahtuman perusteella tapahtuneen kuolemantapauksen johdosta. Tätä käsittelee lain 13 luku. Siinä määritellään mm. perhe-eläkkeestä ja hautausavusta.

Jos yrittäjä ottaa itselleen vapaaehtoisen työajan vakuutuksen, on sen hinta ja korvaustaso riippuvainen yrittäjän eläkevakuutuksesta. Sen voi ottaa vain henkilö, jolla on joko pakollinen tai vapaaehtoinen YEL-vakuutus. Vakuutusmaksun peruste pohjautuu YEL-työtulon suuruuteen.¹²⁰ Toisaalta myös maksettava korvaustaso pohjautuu YEL -työtulon suuruuteen, joten sen tason määrittely on syytä pohtia tarkkaan.

Kun vahinkotapahtuman johdosta haetaan korvausta esimerkiksi lakisääteisen eläkevakuutuksen tai liikennevakuutuksen perustella, tarkastellaan ensin, onko kyseinen vahinkotapahtuma oikeutettu korvaukseen työtapaturma- ja ammattitautilakien perusteella. Tämä tarkoittaa sitä, että TyTAL ja maatalousyrittäjän työtapaturma- ja ammattitautilaki (873/2015, MATAL) ovat ensisijaisia vakuutuksia muuhun sosiaaliturvaan tai vakuutuksiin nähden.¹²¹ Nämä molemmat lait ovat tulleet voimaan 1.1.2016 eli ovat melko tuoreita lainsäädäntöä. Tapaturma- ja ammattitautivakuutuksiin ei sovelleta pääsääntöisesti vakuutuslakia, kuten yksityistapaturmavakuutuksessa tehdään.¹²² Kuitenkin 1.10.2018 alkaen lain 156 §:ssä on viittaus vakuutuslakia (543/1994), sen muuttamaan pykälään, johtuen EU:n vakuutusten antamisesta annetusta direktiivistä. Nämä

¹¹⁸ Mänttari & Nyyssölä 2016, 17-20.

¹¹⁹ Räsänen 2018, 21-22.

¹²⁰ Mänttari & Nyyssölä 2016, 256-257.

¹²¹ MATAL-opas 2016, 7.

¹²² Vakuutuskäsikirja 2017, 9.

muutokset koskevat vapaaehtoisia vakuutuksia ja sisältävät määräyksiä liittyen vakuutus-
tarpeen arviointiin ja vakuutetulle annettaviin tietoihin.¹²³

3.3.2. *Maatalousyrittäjän tapaturma- ja ammattitautilaki*

Maatalousyrittäjät vakuutetaan siis MATAL:n mukaan. Kuitenkin MATAL:ssa on monissa kohdin viittauksia TyTAL:iin ja siksi MATAL:a sovellettaessa on käytävä sen rinnalla läpi myös TyTAL:a, mistä löytyvät monin kohdin yksityiskohtaiset määräykset asioihin.

Lain määritelmä maatalousyrittäjästä pohjautuu MYEL:n määritelmään. Lain 2 § viittaa juuri MYEL:iin, mutta tässä laissa määritelmä poikkeaa siltä osin, että MATAL:ssa maatilatalouden harjoittamisen osalta ei ole MYEL:ssä olevaa viiden hehtaarin minimirajaa. Lain tulkinnan mukaan tällä tarkoitetaan sitä, että myös alle viiden hehtaarin viljelmällä voidaan saada vapaaehtoinen MATAL-vakuutus.¹²⁴ Viittauksen mukaan myös osakeyhtiöt kuuluvat MATAL:n piiriin.

Jos maatalousyrittäjää koskee pakollinen MYEL -vakuutus, hänellä on automaattisesti voimassa MATAL:n mukainen vakuutus.¹²⁵ MATAL 5 §:n mukaan maatalousyrittäjä, joka on MYEL:n mukaan vakuutusvelvollinen, vakuutetaan samalla tämän vakuutuksen kautta. Pakollinen tapaturma- ja ammattitautivakuutus (MATA) koskee työssä ja työhön välittömästi liittyvissä olosuhteissa tapahtuvia tapaturmia. Työ- ja virkasuhteisia työntekijöitä ja vakuutuksen ottaneita yrittäjän eläkelain mukaisia YEL-yrittäjiä koskee yleinen työtapaturma- ja ammattivakuutusjärjestelmä (TyTAL). Näitä lakeja valmisteltiin rinnakkain, ne tulivat voimaan samaan aikaan ja ovat hyvin samankaltaisia. Vakuutusturvat ovat pitkälti samanlaisia työsuhteessa olevilla henkilöillä ja maatalousyrittäjillä, kuitenkin huomioiden maatalousyrittäjien erityispiirteet työskentelyoloissa ja työskentelyssä.¹²⁶ MATAL:n kuuluminen edellyttää aina sitä, että vakuutettu osallistuu maatalousyrittäjätyöhön.¹²⁷ Jos maatalousyrittäjä ei ole pakollisesti MYEL -vakuutettu, hän voi vakuuttaa itsensä vapaaehtoisella työtapaturma- ja ammattitautivakuutuksella.¹²⁸

¹²³ HE 172/2017 vp, 208.

¹²⁴ MATAL-opas 2016, 14.

¹²⁵ Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistio 2017, 34.

¹²⁶ MATAL-opas 2016, 8.

¹²⁷ MATAL-opas 2016, 16.

¹²⁸ Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistio 2017, 34.

Osakeyhtiössä toimiessaan yrittäjä on MYEL -vakuutettu ja tätä kautta hän kuuluu myös MATAL:n piiriin. Kuitenkaan tällöin perheenjäsenenä vakuuttaminen ei ole mahdollista, vaan vakuutettavan henkilön on täytettävä kaikki maatalousyrittäjääsemiaa koskevat edellytykset, eli hänen on oltava osakkeenomistaja, oltavassa johtavassa asemassa ja työskentelevä yrityksessä. Myöskään vapaaehtoista MATA -vakuutusta ei voi tällöin saada.¹²⁹ Jos puoliso työskentelee tilalla, on tapaturmavakuutus tällöin otettava työntekijän lakisääteisen tapaturmavakuutuksen eli TyTal:n kautta.

Tapaturmavakuutuslaki antaa mahdollisuuden siihen, että työnantaja ottaa vakuutuksen työntekijöilleen myös vapaa-ajan tapaturmien varalta. Myös maatalousyrittäjä ja muu yrittäjä voi ottaa vapaa-ajalleen tapaturmavakuutuslain mukaisen vakuutuksen.¹³⁰ Näiden vakuutusten etuudet määräytyvät TyTAL:n ja MATAL:n mukaan.¹³¹

Aiemmin todettiin, että YEL-vakuutetun yrittäjän on mahdollista täydentää sosiaaliturvaansa vapaaehtoisella tapaturmavakuutuksella. Näin maatalousyrittäjien ja muiden yrittäjien sosiaalivakuutuksen rakenne poikkeaa tässä suhteessa toisistaan, tapaturma- ja ammattitautivakuutuksen ollessa maatalousyrittäjille pakollinen ja muille yrittäjille vapaaehtoinen. Maatalousyrittäjien ja työsuhteisten henkilöiden sosiaalivakuutus on taas tässä suhteessa lähempänä toisiaan, molemmille vakuutuksen ollessa pakollinen.

Maatalousyrittäjän työtapaturma- ja ammattitautilain 48 §:n mukaan ”*Vahingoittuneella on oikeus päivärahaan yhden vuoden ajan vahinkopäivästä lukien.*” Tätä päivärahaa maksetaan jokaiselta kalenteripäivältä. 50 §:ssä todetaan päivärahan määrästä, että se perustuu vuosityöansioon, joka taas 61 §:n mukaan on maatalousyrittäjän eläkelaiassa vahvistetun vuotuisen työtulon mukainen. Näin maksettujen MYEL- maksujen suuruus heijastuu myös päivärahan suuruuteen tapaturma- tai ammattitautitapauksissa

MATAL -vakuutus korvaa sairaanhoidon korvauksia. Lisäksi muita olennaisia korvauskohteita ovat muut kustannusten korvaukset, ansionmenetykorvaukset, pysyvästä haitasta aiheutuvat korvaukset, kuntoutukseen liittyvät korvaukset sekä kuoleman johdosta aiheutuneet korvaukset.¹³²

Tapaturma-asioiden muutoksenhakulautakunta on ratkaisussaan Tamla 1142/2016 – antopäivä 16.11.2016 todennut, että yrittäjän vuosityöansiota ei voitu määrittää muun kuin YEL -työtulon suuruiseksi. Tapauksessa valittaja oli vaatinut, että

¹²⁹ MATAL-opas 2016, 16.

¹³⁰ Arajärvi 2011, 451.

¹³¹ Mänttari & Nyssölä 2016, 21.

¹³² MATAL -opas 2016, 8.

vahvistetun YEL -työtulon sijaan, olisi päivärahan määrittelyssä käytetty todellista verotettavaa vuosituloa. Lautakunta kuitenkin totesi, että päivärahan perusteena käytettävä vuositulo on lain mukaan tuo YEL-työtulon määrä, eikä sitä voi lain perusteella muuttaa.

Vaikka tapaus koskee YEL:n mukaan vakuutetun henkilön tapaturmaa ja pohjautuu työtapaturma- ja ammattitautilakiin, ovat nämä kaksi lainsäädäntöä laadittu yhtäaikaaisesti ja maatalousyrittäjien työtapaturma- ja ammattitautilaissa viitataan monissa kohdin työtapaturma- ja ammattitautilakiin, on analogian perusteella tämä johdettavissa myös MYEL-vakuutettuun ja MATAL:n mukaiseen vakuuttamiseen. Tämä tapaus kertoo osaltaan sen, kuinka kokonaisvaltaisesti MYEL-työtulon määrittäminen vaikuttaa sosiaaliturvan tasoon.

Vanhan maatalousyrittäjien tapaturmavakuutuslain ja tapaturmavakuutuslain soveltamisesta oli kyse vakuutusosoikeuden päätöksessä 3434:2015 annettu 23.11.2016. Siinä Mela oli jättänyt korvaamatta maatalousyrittäjälle reisilihaksen kiinnityskohdan irtoamisesta, joka oli sattunut hänen harpatessaan ojan yli pitään sylissään 10 kg:n siemensäkkiä. Sekä Mela että tapaturma-asioiden muutoksenhakulautakunta olivat todenneet, että repeämä ei ollut aiheutunut tapaturman seurauksena. Vakuutusosoikeus totesi päätöksessään, että lihasrepeämiä on korvattu työliikekipeytymisenä esim. voimanponnistuksen tai äkillisen liikkeen yhteydessä. Oikeus totesi tässä tapauksessa olleen kyse tällaisesta tilanteesta. Etenkin, kun repeämään ei ollut liittynyt sellaista löydöstä, jonka perusteella sitä olisi voitu pitää sairaus- tai rappeumaperäisenä. Tässä vakuutusosoikeus viittasi myös tapauksiin KKO 1998:153, KKO 2002:7 ja KKO 2010:76.

Uusien lakien voimassa ollessa ei oikeuskäytäntöä ole vielä ehtinyt muodostua, mutta esim. tapauksessa viitattu tapaturmavakuutuslain mukaan työtapaturman määrittelyn 4§ 2 mom. 7 kohta ”*työliikkeen aiheuttama muusta viasta, vammasta tai sairaudesta johtumaton lihaksen tai jänteen kipeytyminen*” ei ole lainsäädännössä mainittuna enää sellaisenaan. Hallituksen esityksessä työtapaturma- ja ammattitautilaiksi todetaan tapaturman määrittelyn olevan osa työtapaturman määritelmää. Sen mukaan työtapaturma määrittetty tapaturman lisäksi laissa määriteltyjen korvattavien tapaturmien olosuhteiden kautta. Tarvittaneen siis uutta oikeuskäytäntöä, jotta nähdään, onko tämä tulkinta vielä voimassa.

Vanhan lain aikaan sijoittuu myös vakuutusosoikeuden päätös 5051:2011, joka on annettu 12.9.2012. Tässä tapauksessa henkilöllä oli todettu talon ulkoportailta kaatumisen ja pään lyönnin jälkeen neliraajahalvaus sekä selkäydinvaurio. Hänellä oli todettu olevan myös voimakasta rappeumaa kaularangassa sekä nikaman rakennepoikkeama. Vakuutuslaitos ei ollut maksanut hänelle korvauksia, katsoen että neliraajahalvaus ei ollut tapaturman aiheuttama, vaan katsoen perussyynä olleen kaularangan nikamalevysairauden ja selkäydinahtauman, jotka eivät ole korvaukseen oikeutettuja syitä. Sen mukaan tapaturma ei ollut aiheuttanut myöskään sairauden olennaista pahenemista. Muutoksenhakulautakunta muutti vakuutuslaitoksen päätöstä siltä osin, että pään ruhjevammasta oli maksattava korvausta. Mutta sekin totesi, että tapaturma ei

ole olennaisesti pahentanut kaularangan rappeumasairautta, eikä näin korvausvelvollisuutta tältä osin ole. Vakuutusosikeus kuitenkin katsoi, että henkilölle ei ollut voinut aiheutua selkäydinvauriota ja nelirajahalvausta ilman sattunutta tapaturmaa. Tapaturmasta riippumattomat tekijät eivät olleet itsessään riittäviä aiheuttamaan näitä. Näin olleen ne olivat syy-yhteyksissä tapaturmaan ja niistä oli maksettava lainmukainen korvaus.

Oikeustapauksien ja kirjallisuuden perusteella voidaan todeta, että vakuutuskorvausta haassa suuri haaste on sen tulkinnassa, onko tapaturmalla ja väitetyllä seurauksella syy-yhteys toisiinsa ja onko tapaturma näin korvattava tämän lain perusteella.

Myös ammattitautien osalta on maatalousyrittäjillä omat haasteensa. Maatalousyrittäjät altistuvat työssään biologisille tekijöille, jotka voivat aiheuttaa ammattitautia tai ammattitautiepäilyä. He altistuvat mm. eläinperäisille infektioille ja maataloudessa työskenteleville onkin korvattu ammattitautina mm. myyräkuumetapauksia. Biologisena altisteena maanviljelijöille toimivat myös homeet. Maataloudessa työskentelevien henkilöiden allergisten alveoliittien määrä lisääntyi voimakkaasti Suomessa 1980 -luvulla, heidän tullessaan ammattitautilain piiriin. 1990 – luvulta lähtien määrä on kuitenkin pienentynyt ja on nykyään vähemmän kuin 50 tapausta vuodessa. Ongelman tiedostaminen on auttanut määrän vähentämisessä. Heinien kuivaus ja homeilta suojautuminen ovat parantuneet tätä myötä. Myös muita hengitystieallergioita esiintyy maataloudessa, perinteisiä aiheuttajia ovat eläinten epiteelit, karva ja eritteet sekä jauhot ja rehut, jotka ovat eläintuottajien työympäristössä normaalia ilmenemistä. Nämä hengitysteitä herkistävät tekijät luetaan kemiallisten altisten joukkoon. Paitsi hengitystieallergioita, ne aiheuttavat myös kosketushottumaa.¹³³

3.4. Työterveyshuolto

3.4.1. Yleistä työterveyshuollosta

Kunnalla on velvollisuus järjestää työntekijöille ja yrittäjille työterveyshuoltopalveluja.¹³⁴ Itse asiassa jo perustuslaissa (731/1991) on viittaus työterveyteen, todeten 18 § 1 mom.: ”Julkisen vallan on huolehdittava työvoiman suojelusta.” Nykyään merkittävän osan työikäisten avoterveyshuollon palveluista hoitaa nimenomaan työterveyshuolto. Sen

¹³³ Uitti & Sauni (c) 2018, 145, 150-153.

¹³⁴ Sosiaali- ja terveysministeriö 2005, 13.

erityisrooli terveydenhuollon sektorilla on, että se pyrkii edistämään ja hoitamaan yksilöiden terveyttä, mutta myös parantamaan työympäristöä ja työoloja.¹³⁵

Työterveyshuollosta säädetään työterveyshuoltolaissa (1383/2001). Lain 3 §:ssä määritellään työterveyshuolto seuraavasti ”*työnantajan järjestettäväksi säädettyä työterveyshuollon ammattihenkilöiden ja asiantuntijoiden toimintaa, jolla edistetään työhön liittyvien sairauksien ja tapaturmien ehkäisyä, työn ja työympäristön terveellisyttä ja turvallisuutta, työyhteisön toimintaa sekä työntekijöiden terveyttä ja työ- ja toimintakykyä.*” Hallituksen esityksessä todetaan, että vaikka työterveyshuollon palveluiden järjestämisvastuu on työnantajalla, toiminnan tulee tapahtua työnantajan, työntekijöiden ja työterveyshuollon välisenä yhteistyönä. Eräs työterveyslain keskeisimmistä tavoitteista on ohjata työterveyshuollon toimia henkilöstön terveyteen ja työkykyyn liittyvään edistämiseen ja tukemiseen, jotta keskimääräinen työura jatkuisi työntekijän vanhuuseläkeikään saakka. Lisäksi tavoitteena on ollut työn ja työolosuhteiden terveellisyden ja turvallisuuden edistäminen.¹³⁶ Ensimmäinen työterveyshuoltolaki säädettiin vuonna 1978 ja se on edelleen ainutlaatuinen maailmassa. Työterveyshuollon on jokaisen työnantajan järjestettävä, ja sen voi järjestää itse tai yhteisesti jonkun kanssa tai vaihtoehtoisesti hankkia yksityiseltä tai julkiselta palveluntarjoajalta. Työterveyshuoltoon voi liittää myös sairaanhoitoa, ja jopa 90 % työntekijöistä on myös sairaanhoidon piirissä.¹³⁷

Työterveyshuollon tavoite on tuoda tasapuolisesti kaikkien työssäkäyvien ulottuville tarvittavat palvelut. Se ei tarkoita sitä, että kaikille tarjotaan samanlaisia palveluita ja toimenpiteitä, vaan toiminnan peruste on työpaikan tarpeissa ja sovituisissa tavoitteissa. Työterveyshuollon kattavuus palkansaajien kohdalla oli Suomessa vuonna 2015 jopa 96 %. Tosin kattavuuden arvioissa on hieman eroja. Kuitenkin kattavuus on parantunut koko 2000-luvun ajan.¹³⁸ Lakisääteisten työterveyshuollon palvelujen piirissä oli vuonna 2012 noin 1,85 miljoonaa työntekijää. Vastaavasti työnantajan vapaaehtoisesti järjestämän sairaanhoidon piirissä oli samana vuonna 1,75 miljoonaa työntekijää.¹³⁹ Vuonna 2014 tehtiin työterveyshuollossa 4,9 miljoonaa sairaanhoitokäyntiä ja terveys 2011 -tutkimuksessa on työterveyslääkäri ilmoittanut ensisijaisiksi lääkärikseen 46 % työikäisistä naisista ja 56 % miehistä.¹⁴⁰ Työterveyshuolto täydentää perusterveydenhuoltoa ja toimii

¹³⁵ *Uitti & Sauni* 2018, 55.

¹³⁶ HE 114/2001 vp, 17, 20.

¹³⁷ *Uitti* 2018, 14.

¹³⁸ *Lappalainen & al.* 2016, 7.

¹³⁹ HE 211/2016 vp, 6.

¹⁴⁰ *Uitti & Sauni* 2018, 49.

yleensä lähtökohtana, kun lähdetään selvittämään ammattitauti- ja työperäisten sairauksien ketjua.¹⁴¹

Työterveyshuollon lakisääteiseen osuuteen kuuluu työterveyshuoltolain 12 §:n mukaan mm. toistuvien työpaikkakäynneiden ja muiden menetelmien avulla sen selvittäminen, että työ ja työolosuhteet ovat terveelliset ja turvalliset. Tässä otetaan huomioon työpaikan altisteet, työn kuormittavuus, työjärjestelyt ja tapaturma- ja väkivallan uhka. Lisäksi tehtävänä on selvittää työperäiset terveysvaarat ja -haitat, työntekijän terveydentilaan ja työ- ja toimintakykyyn liittyvät selvitykset, arvioinnit ja seurannat. Myös erilaisten toimenpide-ehdotusten tekeminen kuuluu työterveyshuollon toimenkuvaan. Ne voivat liittyä esimerkiksi työn terveellisyys- ja turvallisuuden parantamiseen. Osana työterveyshuoltoa on myös neuvontaan, tiedottamiseen ja ohjaukseen liittyvät toimet työn terveellisyteen ja turvallisuuteen liittyen. Vajaakuntoisten työntekijöiden osalta tehtävänä on heidän työssä selviytymisensä seuranta ja edistäminen sekä mm. hoitoon tai lääkinnälliseen tai ammatilliseen kuntoutukseen ohjaaminen. Myös työntekijän työkyvyn arviointiin ja työssä jatkamismahdollisuuksiin koskevien lausuntojen laatiminen sekä yhteistyö muiden sidosryhmien kanssa ovat osa työterveyshuollon toimintaa. Ensiavun järjestämiseen osallistuminen, työkykyä ylläpitäviin ja edistäviin toimenpiteisiin suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuminen sekä työterveyshuollon toiminnan laatuun arviointi ja seuranta kuuluvat niin ikään pakolliseen työterveyshuoltoon. Näiden lisäksi työterveyshuoltolain 14 §:n mukaan työnantaja voi tarjota työntekijöilleen myös muita sairaanhoito- ja terveyspalveluita. Sekä 12 §:ssä että 14 §:ssä mainittuja palveluja voivat myös yrittäjät ja omaa työtä tekevät järjestää itselleen.

Työterveyshuolto rahoitetaan työnantajan kustannusvastuuseen perustuvalla rahoituksella. Työnantajalla on kuitenkin oikeus saada korvauksia näistä palveluista aiheutuvista kustannuksista. Nämä korvaukset maksetaan sairausvakuutusvaroista ja ne toimivat taloudellisena kannustimena ja ohjauksena korvausperusteidensa kautta. Näin saadaan tuettua tarpeeseen perustuvaa työterveyshuoltoa.¹⁴² Jotta työnantajat saavat korvauksen kustannuksistaan, on heillä oltava työterveyshuoltosopimus, työpaikkaselvitys (perusselvitys) ja voimassa oleva toimintasuunnitelma.¹⁴³ Työpaikkaselvityksen osana tehdään työpaikkakäynti, joka on osa riskitekijöiden kartoitusta.¹⁴⁴ Korvaukset rahoitetaan

¹⁴¹ HE 114/2001 vp, 13.

¹⁴² HE 114/2001 vp, 14.

¹⁴³ Tarvainen 2018, 61.

¹⁴⁴ Uitti & Sauni (b) 2018, 69.

sairausvakuutuksen työtulovakuutuksella, jonka rahoitus tulee työnantajien ja palkansaa-
jien maksamista vakuutusmaksuista. Valtion osuus rahoituksesta on vähäinen ja se koh-
distuu yrittäjien ja maatalousyrittäjien työterveyshuollon kustannuksiin.¹⁴⁵ Työntekijät
eivät maksa työterveyshuollon palveluistaan asiakasmaksuja. Työnantajan saama kor-
vaus työterveyshuollon palveluista on lakisääteisen työterveyshuollon osalta enintään 60
% (korvausluokka I eli pakollinen työterveyshuolto) ja muusta työterveyshuollon palve-
luista korkeintaan 50 % (korvausluokka II eli työnantajan vapaaehtoisesti järjestämä työ-
terveyshuolto). Saadut korvaukset lasketaan aina työntekijäkohtaisesti laskennallisen
enimmäismäärän mukaan.¹⁴⁶ Vuonna 2014 nämä työntekijäkohtaiset enimmäismäärät
olivat korvausluokassa I enintään 165,60 euroa ja korvausluokassa II se oli 248,50 euroa.
Jos kustannusten määrä työntekijää kohden ylittää tämän, se jää työnantajan maksuksi.
Vuonna 2013 valtion maksama korvaus kattoi työterveyshuollon kustannuksista noin 44
%.¹⁴⁷ Vuonna 2016 työnantajat maksoivat kokonaisuudessaan työterveyshuollon kustan-
nuksista noin 87 %, josta asiakasmaksuina he maksoivat noin 56 % ja työtulomaksuina
31 %.¹⁴⁸

3.4.2. *Maatalousyrittäjän työterveyshuolto*

Päätoimisista maatalousyrittäjistä melkein puolet kokee työnsä olevan fyysisesti rasitta-
vaa.¹⁴⁹ Jopa 33 %:lla maatalousyrittäjistä on lääkärin toteama, vähintään 3 kk kestävä
sairaus, vika tai vamma, yleisimmin se on tuki- ja liikuntaelinsairaus.¹⁵⁰ Lisäksi jo aiem-
min todettiin maataloustyön olevan työtapaturmien suhteen hyvin riskialtista.

Henkilön ollessa MYEL-vakuutettu, häneen sovelletaan maatalousyrittäjien työterveys-
huoltoa. Tällöin noudatetaan soveltuvin osin terveydenhuoltolakia työterveyshuollon jär-
jestämisestä. Maatalousyrittäjä voi vapaaehtoisesti päättää itselleen järjestettävästä työ-
terveyshuollosta.¹⁵¹ Tämä koskee myös muita yrittäjiä ja omaa työtä tekeviä. Jos he jär-
jestävät itselleen nämä työterveyshuollon palvelut, ovat he myös oikeutettuja työterveys-
huollon korvauksiin.¹⁵² Vuonna 2014 tehdyn kyselyn perusteella MYEL-vakuutetuista

¹⁴⁵ HE 211/2016 vp, 6.

¹⁴⁶ HE 211/2016 vp, 6.

¹⁴⁷ HE 211/2016 vp, 8.

¹⁴⁸ *Tarvainen* 2018, 61.

¹⁴⁹ *Tenhunen & Salonen* 2016, 22.

¹⁵⁰ Työterveyslaitos 2012, 269, 275.

¹⁵¹ *Kinnunen et al.* 2016, 20.

¹⁵² HE 211/2016 vp, 6.

päätoimisista yrittäjistä kaksi kolmasosaa oli työterveyshuollon asiakkaina. Yleisimmin asiakkaan olivat lypsykarjatilalliset ja sikatilalliset. Mitä suurempi tila oli, sitä todennäköisemmin yrittäjä oli työterveyshuollon piirissä.¹⁵³ MYEL vakuutettu maatalousyrittäjä on oikeutettu MELA-sairauspäivärahaan. Sen omavastuu-aika on tavanomaista sairauspäivärahaa lyhyempi, sillä sitä voi saada viidennestä sairauspäivärahasta lähtien. Tätä päivärahaa saa normaalista sairausvakuutuksen päivärahasta poiketen myös sunnuntailta ja pyhäpäiviltä.¹⁵⁴ Vuoden 2005 alussa on perustettu MELA:n tilakäyntirekisteri, jonka tavoitteena on tehostaa työterveyshuoltotoimintaa. Sinne työterveyshuoltoyksiköt raportoivat tilakäynneistä ja suunnitteilla olevista käynneistä. Maatalousyrittäjä saa 20 % alennuksen maatalousyrittäjän työtapaturma- ja ammattitautilain mukaisista vakuutuksista työterveyshuoltoon kuulumisen perusteella. Edellytyksenä on tämän lisäksi, että tilalle on tehty työpaikkakäynti neljän vuoden sisällä.¹⁵⁵

Maatalousalan työterveyshuolto poikkeaa yleisestä työterveyshuollosta. Useimmilla maatalouden tuotantosuunnilla on erilaisia kuormitustekijöitä niin paljon, että työ voidaan luokitella erityistä sairastumisen vaaraa aiheuttavaksi. Myös työterveyshuollon korvausjärjestelmä poikkeaa hieman muiden yrittäjien ja työntekijöiden järjestelmästä. Sairausvakuutuslain lisäksi valtion varoista korvataan erillislain perusteella työoloselvitysten kustannuksia.¹⁵⁶ Maatalouden toimialalla vakavien tapaturmien osuus korostuu ja tapaturmia sattuu suhteellisen paljon. Työ sisältää paljon vaaratekijöitä ja on ruumiillisesti ja henkisesti kuormittavaa.¹⁵⁷ Merkittävä osa maatalousyrittäjien työterveyshuoltoa ovat tilakäynnit, joiden avulla voidaan saada selville työolosuhteiden terveydelle ja turvallisuudelle aiheuttamia vaaroja.¹⁵⁸ Tilakäyntiä voidaan pitää työterveyshuollon toiminnan perustana. Sen tekevät yleensä maatalousalan asiantuntija ja työterveyshoitaja yhdessä. Näiden lisäksi maatalouskäynnille voi osallistua myös työterveyslääkäri, työfysioterapeutti sekä mahdollisesti psykologi. Tällä käynnillä käydään läpi työn ja työolojen kehittämismahdollisuuksia ja käydään mm. läpi erilaisia altisteita, mitä maataloudessa kohdataan. Tämä tilakäynti toteutetaan tarpeen mukaisesti 1-4 vuoden välein.¹⁵⁹

Maatalousalan työterveyshuollon toteuttamismallissa käydään sopimusneuvottelut joko maatilalla tai työterveyshuollossa. Tämän päätteeksi tehdään työterveys-sopimus. Tämän

¹⁵³ *Perkkiö-Mäkelä & al* 2014, 8.

¹⁵⁴ *Arajärvi* 2011, 125.

¹⁵⁵ HE 278/2014 vp, 24, 35.

¹⁵⁶ *Kinnunen, Heikkonen, Kotilainen, Mäittälä & Torpström* 2016, 7.

¹⁵⁷ *Kinnunen, Heikkonen, Kotilainen, Mäittälä & Torpström* 2016, 6.

¹⁵⁸ *Lahin* 2014, 81.

¹⁵⁹ Työpaikkaselvitys eli tilakäynti, 2018.

jälkeen maatalousyrittäjän kannustetaan arvioimaan työolojaan, terveyttään ja elintapojaan erilaisten itsearviointityökalujen avulla. Se toimii työterveyshuollon tukena tilakäynnillä. Tilakäynti toimii työterveystoiminnan perustana ja on työterveyshuollon kustannusten korvaamisen edellytys. Tilakäynti toimii työterveyshuollon toimintasuunnitelman perustana. Terveystarkastuksessa saatavat tiedot täydentävät toimintasuunnitelmaa. Tätä toimintasuunnitelmaa tarkistetaan vuosittain. Maatalousyrittäjälle laaditaan terveystarkastuksen perusteella terveystuunnitelma, jonka perusteella yrittäjä saa neuvontaa ja ohjausta.¹⁶⁰ Maatalousyrittäjien terveydenhuollon puolella tunnetaan maatalouteen liittyvät altisteet ja riskit, samoin siellä on asiantuntijuutta nimenomaan maatalouteen liittyvien työolojen kehittämisen suhteen.¹⁶¹

3.5. Eläkejärjestelmä

3.5.1. Yleistä eläkejärjestelmästä

Työeläke on kenties tärkein hyvinvointivaltion turvajärjestelmä. Sen kattavuus on valtaosa väestöstä.¹⁶² Eläkkeen tarkoituksena on toimeentulon jatkuvuuden turvaaminen vanhuuden tai työkyvyttömyyden sattuessa tai perheen toimeentulon alentuessa huoltajan kuoleman vuoksi.¹⁶³ Suomessa eläketurva koostuu kahdesta lakisääteisestä eläkejärjestelmästä: ansioihin perustuvista työ- ja yrittäjäeläkkeistä ja kansaneläkkeestä. Työeläkejärjestelmä on lakisääteinen ja pakollinen, se koskee kaikkia työntekijöitä, maatalousyrittäjiä ja muita yrittäjiä. Niiden rahoitus perustuu pitkälti jakojärjestelmään (n.75 %).¹⁶⁴ Jakojärjestelmässä vakuutusmaksuja kerätään vuosittain kyseisen vuoden eläkemenojen ja hoitokulujen kattamisen verran. Rahastoiva järjestelmä taas tarkoittaa sitä, että kunakin vuonna kerätään se määrä vakuutusmaksuja, joka riittää sen vuoden hoitokuluihin ja sen vuoden aikana karttuneeseen eläketurvaan eläkkeen maksuaikana, kun otetaan huomioon vakuutusmaksuille saatu korko ja toisaalta ihmisten kuolevuus. Eläkkeiden rahoitus hoidetaan kokonaisuudessaan pääosin työnantajien, työntekijöiden ja yrittäjien maksamilla eläkevaroilla ja niiden tuotoilla, valtion kustantaessa yrittäjien eläkkeiden sen osan, johon

¹⁶⁰ Kinnunen, Heikkonen, Kotilainen, Mäittälä & Torpström 2016, 12-13.

¹⁶¹ Perkkiö-Mäkelä & al 2014, 190.

¹⁶² Räsänen 2018, 24.

¹⁶³ Rantala & Kivisaari 2014, 364.

¹⁶⁴ Niemelä & Salminen 2006, 23.

eläkemaksujen maksutulo ei riitä.¹⁶⁵ Lisäksi näitä järjestelmiä täydentää takuueläke. Kansaneläkkeen ja takuueläkkeen tarkoitus on turvata perustoimeentulo, jos henkilö ei saa lainkaan ansioihin perustuvaa eläkettä tai sen taso jää hyvin matalaksi.¹⁶⁶ Mikäli työeläkettä maksetaan tarpeeksi (v. 2018 tasossa yksinelävälle 1 299,88 €) ei kansaneläkkeeseen ole oikeutta. Takuueläke taas määrittelee tason, joka on eläkkeen minimi, mihin kaikki Suomessa asuvat ovat oikeutettuja.¹⁶⁷ Työeläkejärjestelmässä keskeinen periaate on, että kaikki työnteko lisää eläkkeen määrää.¹⁶⁸

Työeläkelajit ovat syntyneet eri aikoina, eri lähtökohdista ja erilaisin rahoitusperiaattein. Määräytymissäännöt ovat kuitenkin yhdenmukaistuneet viime vuosikymmeninä.¹⁶⁹ Järjestelmään on tehty lukuisia muutoksia viime vuosina. Talouslaman aiheuttamat sosiaaliturvaan tehdyt leikkaukset ovat heijastuneet muiden ohessa eläketurvaan.¹⁷⁰ Viimeisimpänä vuonna 2017 tehtiin eläkeuudistus, jonka seurauksena eläkkeelle siirtymisen ikärajat nousevat vaiheittain ja samalla eläkekarttumat tulevat yhdenmukaisiksi. Tällöin mahdollistettiin myös osittainen varhennettu varhaiseläke, samoin kuin työraueläke henkilöille, jotka ovat tehneet pitkän ja raskaan työuran.¹⁷¹ Alun perin eläkejärjestelmän tavoitteena oli, että eläkkeen suuruus olisi 40 % palkasta 40 työvuoden jälkeen. Tätä tavoitetta nostettiin myöhemmin tasokorotuksien myötä 60 %:iin työuran korkeimmasta palkasta. Tällä hetkellä, kaikkien tehtyjen muutosten jälkeen, samanlaista selkeää tavoitetta ei voida kunnolla esittää.¹⁷² Eläkettä kuitenkin karttuu 1,5 % vuodessa kunkin vuoden työansioden pohjalta. Yrittäjillä tämä karttumispohja tarkoittaa vahvistettua työtuloa eli YEL:ssä tai MYEL:ssä määriteltä työtuloa.¹⁷³

Vuonna 2017 eläkevakuuttamisen yleinen alaikäraja laski 17 vuoteen. Kuitenkin maatalousyrittäjää tai yrittäjää koskevien eläkelakien mukaan vakuutettaessa, on alaikäraja edelleen 18 vuotta, mihin karttumisikäraja laski aikoinaan vuoden 2005 eläkemuutoksessa.¹⁷⁴ Lakiuudistusten myötä alin vanhuuseläkeikä on nousemassa hiljalleen 65 vuoteen. Ensimmäisenä se vaikuttaa vuonna 1955 syntyneeseen ikäluokkaan, jonka eläkeikä

¹⁶⁵ Mäkinen 2018, 16-17.

¹⁶⁶ Hiilamo, Niemelä, Pykälä, Riihelä & Vanne 2012, 35-36.

¹⁶⁷ Kautto 2018, 147.

¹⁶⁸ Eläkeopas 2016, 8.

¹⁶⁹ Kautto 2018, 147.

¹⁷⁰ Hiilamo, Niemelä, Pykälä, Riihelä & Vanne 2012, 17.

¹⁷¹ Knuuti & Ritola 2017, 9.

¹⁷² Knuuti & Ritola 2017, 9.

¹⁷³ Räsänen 2018, 25.

¹⁷⁴ Eläkeopas 2016, 9.

nousee 3 kk. Jokaista ikäluokkaa kohden tehdään sama nosto, kunnes eläkeikä saavuttaa tavoiteiän. Vuonna 1965 ja sen jälkeen syntyneisiin aletaan noudattaa myös vanhuuseläkeiän sopeuttamista elinajan odotteen muutoksen mukaan.¹⁷⁵ Työuran ja eläkeajan välinen suhde on tarkoitus säilyttää samalla tasolla, kun se on vuoden 2020 alkupuolella. Periaatteena on, että yhden vuoden laskennallinen lisäys elinajassa tuo seitsemän kuukautta lisää työelämässä olevaa aikaa ja viisi kuukautta eläkeaikaa. Näiden muutosten myötä myös elinaikakerrointa ja sen vaikutusta eläkkeeseen lievennettiin.¹⁷⁶

Vuoden 2017 eläkeuudistuksessa toteutettiin myös uusi eläkemuoto, osittainen varhennettu vanhuuseläke. Sitä voi alkaa nostaa 61 -vuotiaasta lähtien, ilman yläikärajaa. Alin ikäraja nousee kuitenkin vuonna 1964 ja sen jälkeen syntyneillä 62 vuoteen. Tässä eläkemuodossa eläkkeenä voi ottaa joko 25 % tai 50 % sen alkamista edeltävän vuoden päättyessä kertyneestä vanhuuseläkkeestä. Vuonna 2017 tämän eläkemuodon aloitti 12 500 henkilöä.¹⁷⁷ Samoin voimaan astui työuraeläke, joka mahdollistaa rasittuneisuutta ja kuluneisuutta aiheuttavissa töissä pitkään työskennelleille mahdollisuuden jäädä eläkkeelle vanhuuseläkeikää aiemmin.¹⁷⁸ Tällöin henkilö voi jäädä eläkkeelle 63 vuotta täytettyään. Hakemiseen tarvitaan tällöin työterveyslääkärin lausunto.¹⁷⁹

3.5.2. *Maatalousyrittäjän eläketurva*

Maatalousyrittäjät siirtyivät eläkkeelle vuonna 2015 keskimäärin 61,9 vuotiaina. Vertailuna tähän voi todeta, että kaikkien työeläkkeelle siirtyneiden keski-ikä oli tuolloin 60,7 vuotta. 2000 -luvun aikana on maatalousyrittäjien eläkkeelle siirtymisen keski-ikä noussut kolmella vuodella.¹⁸⁰ Maatalouden erikoiseläkkeiden karsimisen myötä on eläkkeelle siirtymisen ikäraja noussut. Vuosituhannen vaihteessa erikoiseläkkeelle jäi 1500 maatalousyrittäjää vuodessa, kun vuonna 2017 sille jäi enää 200 henkeä. Koska luopumistuki päättyy vuoden 2018 lopussa, tämä mahdollisuus tulee jatkossa loppumaan kokonaan.¹⁸¹

¹⁷⁵ HE 120/2016 vp, 7.

¹⁷⁶ Kautto 2018, 152-153.

¹⁷⁷ Kannisto 2018, 23.

¹⁷⁸ Mäkinen 2018, 15.

¹⁷⁹ Räsänen 2018, 25.

¹⁸⁰ Tenhunen & Salonen 2016, 10.

¹⁸¹ Kannisto 2018, 21.

Uusimmassa eläkeuudistuksessa toteutettu osittainen varhennettu vanhuuseläke on tullut suosituksi myös maatalousyrittäjien piirissä.¹⁸²

MYEL eli maatalousyrittäjän eläkelaki (1280/2006) koskee maatalousyrittäjätoimintaa ja yrittäjän perheenjäseniä. Sen mukaan voidaan kuitenkin vakuuttaa myös maatilatalouden, kalastuksen tai poronhoidon yhteydessä harjoitettava liittäjätoiminta, jos sen ei katsota olevan eri yritystä.¹⁸³ MYEL on tullut alun perin voimaan vuonna 1970, yhtä aikaa yrittäjien YEL – eläkejärjestelmän (yrittäjän eläkelaki 1272/2006) kanssa. Tämän jälkeen sitä on aika ajoin uudistettu. Vuonna 2011 myös osakeyhtiömuotoisen maatalousyrittäjätoiminnan oikeutta eläketurvaan on muutettu samoin kuin yrittäjäeläketoiminnassakin. MYEL -vakuutuksen avulla turvataan toimeentulo vanhuuden, työkyvyttömyyden tai perheen huoltajan kuoleman varalta.¹⁸⁴ Maatalousyrittäjän eläkejärjestelmä on jonkin verran yrittäjän eläkelaista poikkeava, mutta tarkoitus on turvata vastaavalla tavoin toimeentulo.¹⁸⁵ Eläkkeen perustana on kokonaistyötulo, joka lasketaan ja määritellään monilta osin samalla tavoin kuin yrittäjän eläkelain mukainen työtulo. Kuitenkaan työeläkemaksujen joustomenettely ei ole käytössä samalla tavoin kuin YEL -järjestelmässä. Vanhuuseläkkeen myöntäminen tapahtuu samalla tavoin kuin työntekijän eläkelaissa.¹⁸⁶

Koska MYEL -työtulolla on suuri merkitys maatalousyrittäjän sosiaaliturvassa, ja se on mainittu monissa kohdin tässäkin tutkimuksessa, on sen muodostuminen syytä käydä läpi. Se vaikuttaa maatalousyrittäjän sosiaaliturvaan hyvin monella eri tavalla. Eläkkeen lisäksi MYEL-työtulon perusteella lasketaan mm. maatalousyrittäjän tapaturma- ja ammatitautiturva, Mela-sairauspäiväraha, kuntoutustuki ja työkyvyttömyyseläke. Lisäksi esimerkiksi Kelan maksamien vanhempainpäivärahojen määrä lasketaan MYEL -työtulon perusteella. Työtulot eivät siis riipu yrityksestä nostetusta palkasta tai ansiotuloista, vaan päiväraha maksetaan vakuutuksen mukaan. Tässä on kuitenkin hyvä huomata myös se, että MYEL -työtuloa voi nostaa ja jos ne ovat 6 kk:n ajan ennen päivarahakautta vuosituloksi muutettuna 20 % suurempi kuin verotuksen työtulo, Kela laskee pyynnöstä päivärahan niiden perusteella.¹⁸⁷ Myös esim. perhe-eläke muodostuu määritellyn MYEL -työtulon kautta.¹⁸⁸ Toisaalta myös maksettavat vakuutusmaksut pohjautuvat MYEL -työtuloon. Voidaan siis todeta, että miettiessään itselleen sopivaa MYEL -työtulon tasoa, on

¹⁸² Toimitusjohtajan katsaus 2018, 1.

¹⁸³ *Korpiluoma & al* 2011, 75.

¹⁸⁴ *Korpiluoma & al* 2011, 74.

¹⁸⁵ *Arajärvi* 2011, 181.

¹⁸⁶ *Arajärvi* 2011, 207.

¹⁸⁷ Vanhempainpäivärahat yrittäjälle, 2017.

¹⁸⁸ Myel-vakuutus 2017.

maatalousyrittäjän syytä miettiä koko sosiaaliturvan tarpeensa ja varautumisensa erilaisiin elämäntilanteen muutoksiin. On hyvä jo tässä vaiheessa tiedostaa, mihin kaikkeen MYEL -työtulon määrittely vaikuttaa ja ymmärtää miten tätä kautta erilaisiin riskeihin varautuu. Lisäksi toki on hyvä miettiä myös muut turvaverkkonsa näissä tilanteissa. Yhtä kaikille sopivaa ratkaisua ei tässäkään ole, vaan asia on harkittava aina yrittäjäkohtaisesti.

Maatalousyrittäjän eläkelain 10 §:ssä todetaan maatalousyrittäjän olevan velvollinen ottamaan vakuutuksen 6 kk:n kuluessa maatalousyrittäjätoiminnan alkamisesta. Kuitenkaan 13 §:n mukaisesti, jos viljelmä on pienempi kuin 5 ha maatalousmaata tai työtulo on pienempi kuin määritelty alaraja (3 828, 13 € v. 2018), ei vakuutusta ole pakko ottaa. Sen voi tällöin kuitenkin ottaa vapaaehtoisena. Tämä sama koskee myös perheenjäsentä, jolle ei makseta palkkaa. Kuitenkin maatilatoiminnassa osakeyhtiönä, ei osakkeita omistamaton puoliso voi kuitenkin olla vakuutettuna MYEL:n mukaan, joten hänen työskennellessään tilalla, on eläkevakuuttamisen vaihtoehtona vain työntekijän eläkelain (TyEL) mukainen vakuutus.

MYEL 14 § mukaan työtulon määrittelee maatalousyrittäjien eläkelaitos. Työtulo määritellään 15 §:n mukaisesti viljellyn maatalousmaan ja kasvullisen metsämaan perusteella, niiden yhteismääränä. Hallituksen esityksessä todetaan, että MYEL-työtulo ei perustu maatalousyrittäjän saamaan tuloon, vaan sillä hinnoitellaan maatalousyrittäjän työpanos. Tämä vahvistettu työtulo tarkistetaan vuosittain palkkakertoimella.¹⁸⁹

Maatalousyrittäjä voi kuitenkin itse vaikuttaa työtulonsa määrään, koska lainsäädännössä määritellään normaalialue, missä työtulon määrittämisen osalta voidaan liikkua. Tämän liikkumavaran puitteissa maatalousyrittäjä voi määritellä työtulonsa, esim. ottaen huomioon tuotantotapansa ja sen työvoimavaltaisuuden. Työtuloa määriteltäessä MYEL 16 §:ssä todetaan, että maatalousmaan vuotuinen työtulon normaalialue maataloushehtaarien perusteella on enintään 130 ja vähintään 85 % hehtaarien määrittelemästä perustyötulosta. Jos maatalousyrittäjiä on tilalla vain yksi, nämä prosenttiluvut ovat 115 ja 70. Viljelijä voi esittää tältä normaalialueelta työtulon. Lisäksi, jos tilan tuotantotapa, työhön osallistuvien maatilatalouden harjoittajien tai heidän perheenjäsentensä tai viljelmälle palkattujen työntekijöiden määrä, viljelmän tuottavuus tai muu vastaava syy edellyttää, voidaan vuosittainen työtulo vahvistaa tätä korkeammaksi ja matalammaksi. Samoin 17 §:n perusteella määriteltävä kasvullisen metsämaan perusteella määriteltävä työtulo voidaan määritellä perustyötuloa korkeammaksi, jos maatalousyrittäjä osallistuu

¹⁸⁹ HE 196/2006, 5.

tavanomaista suuremmassa määrin metsän hakkuutöihin tai muuten työpanos tätä edellyttää. Vastaavasti työtulo voidaan määritellä perustyötuloa pienemmäksi, jos metsässä suoritettavat hoitotyöt on sopimuksella annettu jonkun muun hoidettavaksi tai jokin muu syy tätä edellyttää.

MYEL:n perusturva rahoitetaan jakojärjestelmällä. Koska näiden eläkkeensaajien lukumäärä on yli kaksinkertainen vakuutettujen lukumäärään nähden, ei kerätty maksu riitä kattamaan vuotuisia eläkemenoja. Valtio osallistuu maatalousyrittäjien eläketurvan kustannuksiin silloin kun maksutulo ja sijoitusten tuotot eivät riitä. Sama periaate koskee YEL:iä.¹⁹⁰

Maatalousyrittäjän eläkelain mukainen maatalousyrittäjän työeläkevakuutusmaksun perusprosentiksi on vuonna 2018 määritelty 24,10 ja korotettu prosentti on 25,60. Näitä samoja prosentteja käytetään myös yrittäjän eläkelain työeläkemaksun prosentteina.¹⁹¹ MYEL 22§:n mukaan tämä prosentin arvioidaan olevan sama kuin työntekijän eläkelain mukainen keskimääräinen työeläkemaksu palkasta. Tässä määritellään kuitenkin myös, että MYEL:n mukaan vakuutettu henkilö on oikeutettu alennettuun maksuun, jolloin alennus on 54 prosenttia perusmaksuprosentista. Sosiaali- ja terveysministeriö vahvistaa nämä laskentaperusteet. Vuonna 2018 alle 26 821,60 €:n tuloilla MYEL-maksuprosentti on 13,01 ja yli 42 148,29 €:n tuloilla maksetaan perusmaksuprosenttia eli 24,10. Tällä välillä prosentti nousee liukuvasti. Jos vakuutettu on 53-62 -vuotias häneltä peritään korotettua vakuutusmaksua. Tämä johtuu siitä, että heillä myös eläkekarttuma on suurempi. Heidän vastaavat prosenttilukunsa ovat 13,8240 ja 25,60.¹⁹² Vastaavaa alennettua maksua ei ole määritelty YEL:n puolella, vaan tämä etuus on vain maatalousyrittäjillä. Se tarkoittaa, että vakuuttaminen on kohtuullisilla työtuloilla MYEL:n puolella huomattavasti edullisempaa kuin YEL:n puolella. YEL:n puolellakin on kuitenkin määritelty aloittavalle yrittäjälle alkuun helpotusta vakuutusmaksuihin. YEL 115 §:n mukaan aloittava yrittäjä maksaa 78 prosenttia YEL -maksuprosentista yrittäjätoiminnan 48 ensimmäiseltä kuukaudelta. Tämä tarkoittaa, että hän saa 22 % alennuksen YEL -vakuutusmaksustaan tuon ajan.

MYEL-maksun yhteydessä peritään työajan tapaturmavakuutusmaksu eli MATA ja ryhmävakuutusmaksu. Myös ne on määritelty prosentteina työtulosta. Pakollinen MATA-

¹⁹⁰ *Korpiluoma & al* 2011, 26.

¹⁹¹ STM asetus 765/2017, 1 mom.

¹⁹² Vakuutusmaksut 2018.

vakuutus vuonna 2018 on 16,00 € + 0,75 % MYEL-työtulosta ja ryhmähenkivakuutusmaksu on 12,00 €. ¹⁹³

MYEL:n soveltaminen ei suoraan liity viljelmän omistussuhteeseen. Omistaja on MYEL:n alainen, jos hän itse osallistuu työhön. Samoin MYEL:n alaisia ovat perinteisessä perhemuotoisessa maataloudessa molemmat puoliset, jotka osallistuvat tilan toimintaan, riippumatta siitä kumpi sen omistaa. Eläkevakuuttamisen menettely riippuu siitä, onko työ tehty työsuhteessa työn teettäjään vai itsenäisenä yrittäjänä tai maatalousyrittäjänä. MYEL:n ja YEL:n välinen rajanveto tapahtuu taas ennen kaikkea verotuksen perusteella. ¹⁹⁴ MYEL-vakuutus on otettava, jos toiminta ylittää aiemmin määritellyt tilan pinta-aloihin ja työtuloihin liittyvät alarajat. Jos työtulot jäävät määriteltyjen alarajojen alapuolelle, voi vakuutuksen ottaa vapaaehtoisena. ¹⁹⁵

Vuonna 2015 maatalousyrittäjillä oli MYEL -työtulo keskimäärin 19 200 €. ¹⁹⁶ Vaikka tilakoko on kasvanut, on keskimääräinen MYEL -työtulo pysynyt maatalousyrittäjillä lähes samalla tasolla vuosien ajan. Koska osalla maatalousyrittäminen on sivutoimista, on työtulon jakauma painottunut pieniin tuloihin. Tämän lisäksi osa maatalousyrittäjistä saa elinkeinotoiminnastaan aidosti hyvin pienet tulot. Koska usein maatalousyrittäjille kertyy myös muuta eläkettä, joko palkansaajana ja/tai YEL-yrittäjänä, on toimeentulo eläkkeellä kuitenkin heillä korkeampi kuin pelkän MYEL-työtulon perusteella vaikuttaisi. Vuonna 2015 vähintään 1 000 € ulkopuolista palkkatuloa ansaitsevia oli 35 % maatalousyrittäjistä, heillä keskimääräinen vuosittainen palkkatulo oli n. 29 000 €. Mitä suurempi MYEL-työtulo on, sitä vähemmän ulkopuolista palkkatuloa maatalousyrittäjillä on. ¹⁹⁷

3.5.3. *Yrittäjän eläketurva*

Kuten mainittu, yrittäjän eläkelaki poikkeaa jonkin verran maatalousyrittäjän eläkelaista. Vaikka lait on laadittu samanaikaisesti, on niiden perusteissa eroja. Poikkeuksia esim. eläkevakuutuksen ottamisen velvollisuudessa on siinä, että jos yrittäjän vuosityötulo on arvioitu pienemmäksi kuin 7 656,26 € (v. 2018 tasossa) ei eläkelain mukaista vakuutusta tarvitse ottaa. Raja on siis huomattavasti korkeampi kuin MYEL:n puolella. Muutoin

¹⁹³ Vakuutusmaksut 2018.

¹⁹⁴ *Korpiluoma & al* 2011, 77.

¹⁹⁵ *Tenhunen & Salonen* 2016, 29.

¹⁹⁶ *Tenhunen & Salonen* 2016, 8

¹⁹⁷ *Tenhunen & Salonen* 2016, 9.

vakuutuksen ottamisvelvollisuudet ovat melko lailla yhteneväiset MYEL:n kanssa. Yrittäjällä on kuitenkin YEL:n 110 §:n mukaan maatalousyrittäjästä poiketen eri vaihtoehtoja tehdä sopimus valitsemansa työeläkeyhtiön kanssa.

YEL 112 §:n mukaisesti työeläkeyhtiö vahvistaa yrittäjälle vakuutuksen alkaessa yrittäjän työpanosta vastaavan vuotuisen työtulon. Työtulo määritellään tässä tapauksessa palkaksi, joka olisi kohtuudella maksettava, jos tehtävää suorittamaan olisi palkattava vastaavan ammattitaidon omaava henkilö tai korvaus, jonka voidaan keskimäärin katsoa vastaavan tuota työtä. Yrittäjän eläkelaiassa ei ole siis maatalousyrittäjän eläkelaiassa olevaa tarkkaa määrittelyä työtulon suuruudesta, vaan yrittäjä voi määrittellä sen yllä mainitun ehdon puitteissa melko vapaasti itse yrittäjän työtuloselvityksessä. Myöskään hallituksen esityksessä ei ole tarkempaa ohjeistusta työtulon määrittelyyn. Tosin eläketurvakeskus on laatinut yrittäjän työtulo-opiaan, missä on ohjeet työtulon määräämistä varten. Työeläkelaitokset soveltavat näitä ohjeita, kun he vahvistavat yrittäjälle työtulon.¹⁹⁸

Yrittäjien vuosityötulo oli vuonna 2014 keskimäärin 23 100 €. Yrittäjän eläkelaiassa on ollut vuodesta 2005 saakka mahdollista maksaa lisätyöeläkevakuutusmaksua tai pienennettyä työeläkevakuutusmaksua. Se tarkoittaa, että yrittäjä voi käyttää vakuutusmaksuisaan joustoa yritystoiminnan tuloksen vaihdellessa. Vakuutusmaksun joustoa voi käyttää ylöspäin 10-100 % vahvistetusta työtulosta ja pienentää 10-20 %.¹⁹⁹ Koska esimerkiksi eläkevakuutusmaksut ovat yrittäjän itsensä maksamia eriä, itsensä työllistäjän olisi syytä ottaa työnsä hinnoittelussa kaikki tällaiset sivukulut huomioon. Eläketurvan vakuuttaminen on kohtuullisen kallista, vakuutusmaksujen taso houkuttelee helposti alivakuuttamaan työpanoksensa. Tämä heijastuu myöhemmin pienenä yrittäjäeläkkeenä.²⁰⁰ Tämä on ainakin syytä tiedostaa siinä vaiheessa, kun yrittäjä pohtii eläketurvaansa. Toki eläketurvansa voi turvata ilman suurta YEL – (tai MYEL-)eläkettäkin, mutta tällöin olisi tämäkin vaihtoehto tehtävä tietoisesti ja aloittaa muu eläkesijoittaminen tai -säästäminen valitsemallaan tavalla näiltä osin ajoissa. Lisäksi yrittäjän kannattaa aina omalla kohdallaan laskea, minkä kokee itselleen oikeaksi tavaksi turvata riskinsä.

¹⁹⁸ ks. https://www.tyoelakelakipalvelu.fi/telp-publishing/vepa/folder.faces?folder_id=200649

¹⁹⁹ Poutiainen 2015, 40, 42.

²⁰⁰ Kautto 2018, 157.

3.6. Työkyvyttömyyseläke ja kuntoutus

Viime vuosina on karsittu huomattavasti mahdollisuuksia siirtyä varhaiseläkkeelle. Siirtyminen työttömyyseläkkeelle ja yksilölliselle varhaiseläkkeelle on nykyään mahdotonta. Työttömyyseläke lopetettiin vuonna 2009 ja vuoden 2011 jälkeen työttömyyseläkkeitä ei ole enää myönnetty. Yksilöllinen varhaiseläke eläkelajina poistui myös, mutta toisaalta työkyvyttömyyseläke 60-vuotiaille voidaan myöntää samoin kriteerein kuin yksilöllistä varhaiseläkettä. Nämä muutokset ovat aiheuttaneet sen, että eläkkeellesiirtymisiän odote on noussut vuodesta 2005 lähes kahdella vuodella, ollen vuonna 2017 miehillä 61,5 vuotta ja naisilla 60,9 vuotta ja keskimäärin 61,2 vuotta. Sairauspäivärahaajaksot ovat kuitenkin kasvaneet viime aikoina, mikä saattaa ennustaa työkyvyttömyyseläkkeiden määrän nousua. Koska vanhuuseläkeikä nousee, työkyvyttömyyseläkkeiden määrä saattaa nousta myös yli 63- vuotiaiden ryhmässä.²⁰¹

Kuntoutuksia koskevaa lainsäädäntöä on useissa eri laeissa.²⁰² Kuntoutus voi olla työeläkelakien mukaista työeläkekuntoutusta tai Kelan järjestämää ja korvaamaa ammatillista kuntoutusta, vaativaa lääkinnällistä kuntoutusta, kuntoutuspsykoterapiaa tai harkinnanvaraista muuta ammatillista ja lääkinnällistä kuntoutusta.²⁰³ Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain (566/2005; KKRL) 13 §:n mukaan vakuutettu ei voi saada sen mukaista kuntoutusta tai kuntoutuksen kustannusten korvausta, mikäli hän on oikeutettu siihen työtapaturma- ja ammattitautilain, maatalousyrittäjän tapaturma- ja ammattitautilain, liikennevakuutuslain, sotilasvammalain tai sotilastapaturmalain perusteella. Työeläkelaitokset hoitavat ammatillisen kuntoutuksen työelämään vakiintuneille työntekijöille ja yrittäjille työkyvyttömyyden ehkäisemiseksi tai työ- ja ansiokyvyn parantamiseksi.²⁰⁴ KKRL 6:2:n mukaan Kela ei ole myöskään velvollinen ammatillisen kuntoutuksen järjestämiseen, jos se järjestetään työeläkelakien perusteella. Kela ei kuitenkaan voi hylätä kuntoutusta sen perusteella, jos henkilölle ei ole työeläkelaitoksesta vielä annettu päätöstä kuntoutuksesta.

Kuntoutuksesta tuli lakisääteinen etuus vuonna 2004 ja sen jälkeen työeläkevakuuttajien kustantaman ammatillisen kuntoutuksen määrä on lisääntynyt huomattavasti. Suurimpana

²⁰¹ Kannisto 2018, 5, 17.

²⁰² Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistio 2017, 19.

²⁰³ Räsänen 2018, 27.

²⁰⁴ Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistio 2017, 24-25.

diagnoosiryhmänä kuntoutuksessa on tuki- ja liikuntaelinten sairaus. Myös ikääntyneempien henkilöiden määrä on lisääntynyt. Suurimpana ammatillisen kuntoutuksen ryhmänä on 45-54 -vuotiaat. Työeläkekuntoutusta saaneista yli 60 % on ollut työssä, ennen kaikkea tuki- ja liikuntaleinsairauksien yhteydessä työssäolo on tätäkin suurempaa. Täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden osuus kuntoutujista on laskenut, vuonna 2006 määrä oli 13 % ja vuonna 2015 se oli 7 %. Kuntoutusmuotojen vaikuttavuudesta on kuitenkin vain vähän tutkimukseen perustuvaa tietoa.²⁰⁵

Kelan hoitaman kuntoutuksen menot rahoitetaan sairausvakuutuksen sairaanhoitovakuutuksen kautta. Ne rahoitetaan palkansaajien, yrittäjien ja etuudensaajien sairaanhoitomaksuilla ja valtion osuudella. Kelan kuntoutusrahat rahoitetaan sairausvakuutuksen työtulovakuutuksen avulla.²⁰⁶

Kela voi myöntää työkyvyttömyyseläkkeen määräaikaisen kuntoutustuen tai pysyvän työkyvyttömyyseläkkeen muodossa. Määräaikainen kuntoutus voi kestää kuukaudesta muutamaan vuoteen. Vuonna 2016 Kela teki 7 800 päätöstä pysyvästä työkyvyttömyyseläkkeestä. Suunta päätöksissä on ollut yhä enenevässä määrin määräaikaisen kuntoutustuen lisääntymiseen. Tämä päätös voidaan tehdä, jos voidaan arvioida hoidon tai kuntoutuksen ainakin osittain palauttavan henkilön työkyvyn. Iällä on selkeä vaikutus tuen myöntämistapaan, nuorissa eläkkeenhakijoissa pysyvän eläkkeen saa kohtuullisen pieni osuus, kun taas 60-64 -vuotiaissa työkyvyttömyyseläkkeen sai vuonna 2016 vain 13 % määräaikaisena kuntoutustukena.²⁰⁷ Kuntoutuksen etusijaisuutta työkyvyttömyyseläkkeeseen verrattuna on lainsäädännöllä korostettu, sillä ennen kuin työkyvyttömyyseläkkeestä tehdään päätös, on selvítettävä hakijan mahdollisuuksia kuntoutukseen. Yleensä oikeus työkyvyttömyyseläkkeeseen alkaakin vasta sen jälkeen, kun hakijan oikeus kuntoutusrahaan on päättynyt.²⁰⁸ Molempien etuuksien myöntämiskriteerit ovat samat, mutta kuntoutustuella olevan henkilön oletetaan vielä kuntoutuvan työkykyiseksi. Tämän vuoksi kuntoutustukea haettaessa potilaalle on oltava laadittuna hoito- ja kuntoutussuunnitelma.²⁰⁹

²⁰⁵ Viikari-Juntura 2018, 141-142.

²⁰⁶ Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistio 2017, 33.

²⁰⁷ Kela tilastokatsaus 2017, 1-3.

²⁰⁸ Eläkeopas 2016, 9.

²⁰⁹ Martimo & Antti-Poika 2018, 206.

Mela hoitaa maatalousyrittäjien eläkejärjestelmän, joten myös ammatillinen kuntoutus tulee sieltä kautta. Mela antaa ennakkopäätöksen, jos maatalousyrittäjällä on oikeus MYEL:n mukaiseen kuntoutukseen.²¹⁰ Jos kuntoutustarve johtuu työtapaturmasta tai ammattitaudista eli on MATAL:n mukainen, on Mela myös tällöin korvaajana. Tällöin kuntoutukseen sovelletaan MATAL:n säädöksiä.²¹¹ Työtapaturma- ja ammattitautilain ja maatalousyrittäjän työtapaturma- ja ammattitautilain mukaan myönnetty korvaukset ovat ensisijaisia työeläkkeisiin verrattuna.²¹² Ne on siis haettava aina ennen kuin mahdollinen työeläkehakemus laitetaan vireille.

Vuonna 2015 eläkkeelle jääneistä maatalousyrittäjistä 12 % jäi työkyvyttömyyseläkkeelle ja 10 % jäi maatalouden erityiseläkkeelle. Määrä on pienentynyt 2000 -luvulla huomasti, vielä sen alkupuolella maatalousyrittäjistä 25 % jäi työkyvyttömyyseläkkeelle ja 18 % maatalouden erityiseläkkeelle. Tällä erityiseläkkeellä tarkoitetaan aiemmin mainittua luopumistukijärjestelmää, joka on siis päättymässä vuoden 2018 lopussa. Näin tämä eläkejärjestelmä menettää jatkossa merkityksensä kokonaan. Vaikka maatalousyrittäjien työ on hyvin kuormittavaa, ei heidän siirtyminen työkyvyttömyyseläkkeelle ole sen suurempaa kuin palkansaajilla tai muilla yrittäjillä. Syyt työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen löytyvät maatalousyrittäjätaustaisilla lähes 46 %:lta tuki- ja liikuntaelinten sairauksista. Näiden syiden osuus on noin 10 prosenttiyksikköä suurempi kuin muista taustoista tulevilla. Maatalousyrittäjillä syyt työkyvyttömyyteen löytyvät siis usein fyysisistä sairauksista ja kulumista.²¹³

Kuntoutustukea tai työkyvyttömyyseläkettä haettaessa ei riitä, että sairauden vuoksi toimintakyky on heikentynyt merkittävästi suhteessa nykyiseen työtehtävään. Jotta etuuden voi saada, on toimintakyvyttömyyden vuoksi muunkin työn tekeminen oltava mahdotonta nykyisen työpaikan ja työnantajan ulkopuolella. Tämä koskee käytännössä sekä työntekijän eläkelain mukaan että kansaneläkelain mukaan työkyvyttömyyden määritelmää, pienin erotuksin.²¹⁴ Seuraavassa vakuutusosoikeuden päätöksessä 3307/2015, annettu 1.11.2016, linjataan missä menee kuntoutukseen myönnettävän tuen rajaus. Jos henkilö pystyy työllistymään muuhun työhön huolimatta mahdollisesta esteestä entisessä työssä

²¹⁰ Eläkeopas 2016, 31.

²¹¹ Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen työryhmämuistio 2017, 26.

²¹² HE 120/2016 vp, 7.

²¹³ Tenhunen & Salonen 2016, 10.

²¹⁴ Martimo & Antti-Poika 2018, 204-205.

työllistymiseen, ei kuntoutustukea myönnetä. Vaikka tämä esimerkki ei koske maatalous-työntekijää, on kysymys heillekin tyypillisistä vaivoista, eli tuki- ja liikuntaelinvaivoista, ja toisaalta alun perin työntekijän tekemästä fyysisestä työstä, jota voinee verrata maatalousyrittäjän tekemään työhön. Toki jos kyseessä on perinteinen perhemuotoinen maatila, ei välttämättä näitä vaihtoehtoisia työllistymismahdollisuuksia löydy samalla tavoin kuin kyseissä tapauksessa. Joka tapauksessa on tämän päätöksen perusteella selvää, että jos henkilöllä on mahdollisuus työllistyä muualle ilman ammatillista kuntoutusta, ei kuntoutukselle katsota olevan tarvetta.

”Harkittaessa työntekijän oikeutta ammatilliseen kuntoutukseen työkyvyttömyyden uhkaa tulee arvioida arviointihetken olosuhteiden perusteella. Arvioitaessa, voidaanko ammatillisella kuntoutuksella siirtää tai estää työkyvyttömyyden uhkaa, on työntekijällä diagnosoiduista sairauksista aiheutuvan toimintakyvyn aleneman ohella otettava huomioon muun muassa hänen ikänsä, aikaisempi toimintansa, ammattitaitonsa ja koulutuksensa. Ammatillista kuntoutusta voidaan pitää tarkoituksenmukaisena, jos sen voidaan arvioida mahdollistavan työelämään palaamisen tai siirtävän tai estävän työkyvyttömyyttä. Vaikka A:n ei vuonna 2006 sattuneen tapaturman jälkeen voitu arvioida kyenneen työskentelemään entisessä lihanleikkajaan työssään tuki- ja liikuntaelinvaijojensa johdosta, oli hän kuitenkin vuodesta 2008 alkaen työllistynyt saman perheyrytyksen palveluksessa toimitusjohtajan tehtävissä. Lisäksi A oli toiminut hallituksen jäsenenä toisessa perheyrytyksessä. Koska A kykenisi hänellä todetuista vammoista ja sairauksista aiheutuvista toiminnallisista rajoitteista huolimatta edelleen työskentelemään sellaisissa fyysisesti kevyehköissä töissä, joihin hänen on työkokemuksensa ja koulutuksensa perusteella mahdollista sijoittua, ei laissa tarkoitettua työkyvyttömyyden uhkaa koskeva työeläkekuntoutuksen edellytys täyttynyt.”

4. TYÖTTÖMYYSTURVA

4.1. Yrittäjän työttömyysturva

Työttömyysturvalain 2:1 mukaan kokoaikatyötä hakevalla työttömällä työnhakijalla on oikeus työttömyysturvaan. Työttömyyspäivärahaa maksetaan kahden eri järjestelmän perusteella. Työttömyyskassan jäsenenä henkilö on oikeutettu ansiopäivärahaan ja kassoihin kuulumaton henkilö peruspäivärahaan. Jos henkilö ei ole oikeutettu työttömyyspäivärahaan, on hänen mahdollista saada Kelan maksamaa työmarkkinatukea. Kela huolehtii myös peruspäivärahan maksamisesta.²¹⁵ Järjestelmän tarkoituksena on turvata työttömän työnhakijan työnhakumahdollisuudet ja parantaa hänen mahdollisuuksiaan päästä tai palata työmarkkinoille.²¹⁶

Työttömyysturvalaissa on huomioitu myös yrittäjänä itsensä työllistävät henkilöt. Hallituksen esityksessä työttömyysturvalain muuttamiseksi yrittäjäksi määritellään YEL:n tai MYEL:n mukaan vakuutusvelvollinen henkilö. Jos henkilö on velvollinen ottamaan näiden lakin mukaan eläkevakuutuksen, katsotaan henkilöt ovat siis aina yrittäjiksi.²¹⁷ Työttömyysturvalain (1290/2002; TTL) 1:6.1 mukaan *yrittäjän määritelmänä on yrittäjän eläkelain 1272/2006 tai maatalousyrittäjän eläkelain 1280/2006 mukaan määritelty henkilö*. Tämän perusteella myös maatalousyrittäjän puoliso on yrittäjä silloin kun hänelle on otettu pakollinen MYEL -vakuutus. Vapaaehtoisesti otettu MYEL -vakuutus ei ole otettu vakuutusvelvollisuuden täyttämiseksi, joten pelkästään se ei osoita työttömyysturvalain perusteella yrittäjyyttä. Henkilö, joka katsotaan sivutoimiseksi yrittäjäksi, voi saada soviteltua työttömyysetuutta, mutta tässä työssä soviteltu työttömyysetuus jätetään tarkastelun ulkopuolelle.

TTL 1:6 määrittelee myös että, ”*yrittäjäksi katsotaan henkilö, joka työskentelee johtavassa asemassa osakeyhtiössä ja hänellä itsellään on vähintään 15 % tai hänen perheenjäsenillään on joko erikseen tai yhdessä yrittäjän kanssa on vähintään 30 % osakepääomasta tai niiden tuottamasta äänimäärästä tai määräämisvallasta tai henkilö työskentelee osakeyhtiössä, jossa vastaavasti määriteltynä on 50 % osakepääomasta tai niiden tuottamasta äänimäärästä tai määräämisvallasta tai perheellä muuten katsotaan*

²¹⁵ Hiilamo, Niemelä, Pykälä, Riihelä & Vanne 2012, 35.

²¹⁶ Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2016, 14.

²¹⁷ HE 94/2015 vp, 6.

olevan vastaava määräämisvalta.” Tällöin on kyse osaomistajasta, joka katsotaan työttömyysturvalain mukaan myös yrittäjäksi.

Tämä on sikäli mielenkiintoinen tulkinta, koska yrittäjän eläkelaiassa yrittäjä määritellään 3 §:n mukaan henkilöksi, joka *”tekee ansiotyötä olematta työsuhteessa tai virka- tai muussa julkisoikeudellisessa toimisuhteessa”* Tämän lisäksi avoimen yhtiön yhtiömies tai muu henkilökohtaisessa vastuussa oleva henkilö katsotaan yrittäjäksi ja osakeyhtiön osalta määritelmän mukaan yrittäjä on: *”jos osakeyhtiön osakas omistaa yksin yli 30 prosenttia yhtiön osakepääomasta tai hänellä on yksin yli 30 prosenttia yhtiön osakkeiden tuottamasta äänimäärästä, osakeyhtiön osakas omistaa yhdessä perheenjäsentensä kanssa yli 50 prosenttia yhtiön osakepääomasta tai heillä on yhdessä yli 50 prosenttia yhtiön osakkeiden tuottamasta äänimäärästä tai muussa yhteisössä johtavassa asemassa työskentelevällä henkilöllä on vastaava määräämisvalta yhteisössä.”*

Maatalousyrittäjän eläkelain mukainen määritelmä on tullut esiin jo kohdassa 1.3 ja siinä osakeyhtiön osakkaan osalta määritelmä on yhteneväinen yrittäjän eläkelain kanssa.

Voi siis todeta, että työttömyysturvalaissa määritellään henkilö herkemmin yrittäjäksi, kun yrittäjien eläkelaiassa tai maatalousyrittäjän eläkelaiassa. Koska työttömyysturvalain 5 §:n mukaan henkilön työllistyessä yrittäjänä, hän ei ole oikeutettu työttömyysturvauteen, voidaan joissain tilanteissa työttömyysturvalain puolella henkilö katsoa yrittäjäksi ja toisaalta yrittäjien eläkelain puolella ei. Tämä perustuu yllä mainittujen lainkohtien eroavaisuuksiin. Näin henkilö ei ole välttämättä ymmärtänyt vakuuttaa itseään yrittäjänä lainkaan. Tämä on asia, joka on syytä huomioida ja muistaa erityistilanteissa ottaa huomioon. Ennen kaikkea tämä on tärkeä ottaa huomioon, jos yrittäjän puoliso työskentelee yrityksessä palkattuna henkilönä ja hänet on vakuutettu TyEL:n mukaan. Työttömyystilanteessa voidaan kuitenkin todeta, että jos henkilö on palkansaajakassan jäsen yrittäjäkassan jäsenyyden sijaan, hän ei olekaan oikeutettu työttömyysturvaan yllä mainittujen vedoten yllä mainittuun. Välttämättä tätä asiaa ei osata ajatella yrittäjäksi ryhtyessä ja toisen puolison kenties jossain vaiheessa siirtyessä työskentelemään puolisonsa yrityksessä ilman omistusosuutta. Maatalousyrityksessä sekä yrittäjän että myös puolison työttömyysturvaetuuden taso olisi hyvä turvata liittymällä yrittäjäkassaan tai ainakin tiedottaa, mitä tapahtuu, jos tätä ei tee.

Työttömyysturvalaissa säädetään puolisosta mm. verolainsäädännöstä poikkeavasti. Työttömyysturvalain 1 luvun 7 §:n mukaan *”jos kaksi henkilöä, jotka eivät ole keskenään*

avioliitossa, elävät jatkuvasti avoliitossa eli yhteisessä taloudessa ja muutenkin avioliitonomaisissa olosuhteissa, heihin sovelletaan mitä laissa säädetään puolisoista” Esimerkiksi yhteisiä lapsia ei siis tässä tapauksessa tarvitse olla, vaan yhdessä asuminen riittää puolisona määrittelyn perusteeksi.

Lain 2 luvun 1 §:n mukaan *työtön on henkilö, joka ei ole työsuhteessa tai ei työllisty yhdenjaksoisesti yli kahta viikkoa yrittäjänä tai omassa työssä.* 5 § määrittelee saman yrittäjälle: *työttömyysetuuteen ei ole oikeutta, jos henkilö työllistyy päätoimisesti yrittäjänä tai sitä vastaavalla tavalla omassa työssään yhdenjaksoisesti yli kahden viikon ajan.* Samassa kohden todetaan henkilön työllistyvän yrittäjänä päätoimisesti, jos vaadittu työmäärä on niin suuri, että se estää kokoaikatyön vastaanottamisen. Kuitenkin ainakin silloin, kun henkilö on ollut vähintään kuusi kuukautta yritystoimintaan liittymättömässä kokoaikatyössä tai opiskelijana, katsotaan työllistyminen yrityksessä sivutoimiseksi, ellei muuhun arvioon ole aihetta. Tällöin yrittäjällä pitäisi olla oikeus soviteltuun päivärahaan.

Pääministeri Juha Sipilän hallitusohjelmassa on otettu yhdeksi kärkihankkeeksi yrittäjyyden edellytyksien parantamisen. Tämän yrittäjyyspaketin eräs toimenpide oli selvitys työttömyysturvajärjestelmän muutostarpeista. Tässä oli tarkoituksena kartoittaa, miten voidaan kannustaa ihmisiä työllistämään itsensä pää- tai sivutoimisesti, otetaan erilaiset työnteon muodot entistä paremmin huomioon ja mahdollistetaan joustavasti ihmisten siirtymät yrittäjästä palkansaajaksi ja samoin myös toiseen suuntaan palkansaajasta yrittäjäksi. Eräs osa-alue oli tarkastella itsensä työllistäjien työttömyysturvan saantimahdollisuuksia.²¹⁸

Työttömyysturvavakuutusjärjestelmä perustuu yrittäjien kohdalla vapaaehtoiseen vakuuttamiseen eikä eläkelakien ulkopuolelle jäämisellä ole merkitystä työttömyysturvassa. Vaikka työpanos olisi vähäistä tai toiminta lyhytkestoista, henkilön toiminta katsotaan yrittäjätoiminnaksi. Myös yrittäjän perheenjäsenen työskentely yrityksessä, vaikka se muussa lainsäädännössä pidettäisiin työsuhteisena, katsotaan työttömyysturvassa yrittäjätöksi.²¹⁹ Päätoiminen yrittäjä voi saada työttömyysturvaetuutta, kun hän on lopettanut koko yritystoiminnan tai lopettanut työskentelyn yrityksessä työttömyysturvalaissa säädetyllä tavalla. Yrityksessä työllistynyt perheenjäsen voi joissain tilanteissa päästä yrittäjää helpommin työttömyysetuuden piiriin.²²⁰

²¹⁸ Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2016, 7.

²¹⁹ Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2016, 15-16.

²²⁰ HE 90/2013, 9.

Nämä lopettamisen ehdot on määritelty työttömyysturvalain 2 luvun 6-7 §:ssä. Niiden mukaan perheenjäsenen työskentelyn yrityksessä katsotaan päättyneen, jos tämän työkyky on alentunut pysyvästi ja olennaisesti tai yritystoimintaa on pidettävä kausiluonteisena ja toimikausi on päättynyt. Nämä kaksi kohtaa pätevät myös yrittäjään. Näiden lisäksi perheenjäsenen työskentelyn katsotaan päättyneen, jos henkilön työskentely yrityksessä on päättynyt ja hän on työllistynyt päätoimisesti yritystoiminnassa enintään kuuden kuukauden ajan kahden vuoden tarkasteluajanjaksolla tai työskentely yrityksessä on päättynyt ja työskentely johtui vain työllistymistä edistävään palveluun osallistumisesta tai muihin omaehtoisiiin opintoihin liittyvistä opinnoista. Lisäksi, jos työ on loppunut tuotantos suunnan lopettamisen tai vastaavan vuoksi, perheenjäsenen työskentelyn voidaan katsoa loppuneen. Myös kokoaikainen lomautus voidaan todeta työskentelyn päättymiseksi, mutta tällöin on yrityksestä oltava lomautettuna tai irtisanottuna myös vähintään yksi työntekijä, joka ei ole perheenjäsen. Myös palkanmaksun keskeytyminen on päättymisen peruste, mutta myös tässä tapauksessa on oltava vähintään yksi ulkopuolinen työntekijä samassa tilanteessa. Näihin kohtiin liittyen hallituksen esityksessä todetaan, että tällöin edellytetään yrityksessä olevan vähintään yksi samassa asemassa oleva työntekijä, joka ei ole yrittäjän perheenjäsen. Tarkastelujaksona on tällöin yksi vuosi. Lisäksi olennaista on, että tällöin perheenjäsen on oltava vakuutettuna muun kuin MYEL:n tai YEL:n mukaan.²²¹ Lisäksi laissa perusteena on työn loppuminen pysyväisluonteisten heikennysten vuoksi, tällöin on henkilöä kohti syntyvä yritystulo oltava enintään 1 000 €/kk. On kuitenkin hyvä muistaa, että jos perheenjäsen omistaa vähintään 15 % osakepääomasta (ks. yllä), hänet katsotaan yrittäjäksi eikä perheenjäseneksi, eivätkä yllä mainitut kohdat koske häntä.

Työnhakija, joka on työllistynyt päätoimisesti yritystoiminnassaan tai omassa työssä voi saada työttömyysturvaa, jos hän lopettaa kokonaan yritystoimintansa. Hän voi saada työttömyysturvan peruspäivärahaa tai ansiopäivärahaa. Yrittäjille on kaksi työttömyyskassaa: Suomen yrittäjien työttömyyskassa SYT ja Ammatinharjoittajien ja yrittäjien työttömyyskassa AYT.²²² Näiden kassan jäsenyksiin voi liittyä sekä YEL:n että MYEL:n mukaan vakuutettu henkilö.

On hyvä huomata, että työttömyysturvalain 5 luvun 7 §:n mukaan yrittäjäkassan jäsen, joka on ollut vakuutettuna ennen työttömyyttään edelliset 15 kuukautta ja on tänä aikana

²²¹ HE 134/2012 vp, 16, 31.

²²² *Pärnäinen & Sutela* 2014, 113-114.

täyttänyt yrittäjän työssäoloehdon, on oikeutettu ansiopäivärahaan. Jos henkilö ei ole kuullut kassaan, mutta on täyttänyt työssäoloehdon, hän on oikeutettu peruspäivärahaan. Lain 8 §:ssä määritellään työssäoloehto, joka täyttyy, kun yrittäjä on tarkastelujakson eli edellisen 48 kuukauden aikana työskennellyt vähintään 15 kuukautta yrittäjänä ja eläkevakuutustulo on ollut vähintään 12 576 €/vuosi (v.2018). Eläkevakuutustulo on yrittäjän itse määrittelemä YEL:n tai MYEL:n vahvistettu työtulo, jota on käsitelty aiemmin. Laissa on määritelty myös tilanteita, milloin tarkastelujaksoa voidaan pidentää. Hallituksen esityksessä todetaan, että työssäoloehdon työtuloa nostetaan vuosittain palkkakertomella. Tämä työtulon alarajan määrittely perustuu siihen, että työtulon ollessa alle tuon, ei yrittäjän kannata vakuuttaa itseään työttömyyttä varten, koska siitä ei ole mitään taloudellista hyötyä.²²³

Yrittäjä ja maatalousyrittäjä ovat siis oikeutettuja työttömyysturvaan. Kuitenkin tutkimuksissa on käynyt ilmi, että yrittäjät tietävät melko huonosti sosiaaliturvaan liittyvät oikeutensa ja mahdollisuutensa. Etenkin jos oma ammattiasema on epäselvä ja vaihtelee eri tilanteissa – toimiiko palkansaajana vai yrittäjänä – myös käsitys sosiaaliturvasta voi jäädä heikoksi.²²⁴ Työ- ja elinkeinoministeriön vuonna 2016 teettämän selvityksen mukaan lähes joka toisen itsensätyöllistäjän on vaikea ymmärtää hänelle kuuluvien sosiaalietuuksien määrä. Heistä 15 % uskoo jäävänsä täysin työttömyyskorvausten ulkopuolelle ja työttömyyskassaan kuuluu vain noin joka viides itsensätyöllistäjä.²²⁵ Tässä on varmasti tiedottamisessa huomattavasti parantamisen varaa, todennäköisesti yrittäjillä olisi enemmän kiinnostusta ansioturvan vakuuttamiseen, jos tietoisuus siitä olisi parempi.

Peruspäiväraha on vuoden 2018 tasossa 32,40 €/pv ja sen enimmäiskesto on 400 päivää. Jos työttömän työhistoriaa on alle kolme vuotta, tuen enimmäiskesto on 300 päivää. Jos peruspäivärahan saajalla on lapsia, hän saa lapsikorotuksen, joka on 1 lapsesta 5,23€/pv, 2 lapsesta yhteensä 7,68 €/pv ja 3 tai useammasta lapsesta yhteensä 9,90 €/pv.²²⁶ Työttömyysturvalain 1-2 §:ssä määritellään ansiopäivärahan suuruus, joka muodostuu peruspäivärahan suuruudesta perusosasta ja ansio-osasta. Ansio-osa on 45 % päiväpalkan ja perusosan erotuksesta siihen asti, kun palkka kuukaudessa on 95 -kertainen perusosaan nähden. Tämän jälkeen ansio-osan suuruus on 20 %. Enintään ansiopäivärahan suuruus voi olla 90 % päiväpalkan suuruudesta. Kuukauteen katsotaan sisältyvän 21,5 työpäivää.

²²³ HE 90/2013,1, 12.

²²⁴ *Pärnäinen & Sutela* 2014, 114.

²²⁵ Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2016, 10.

²²⁶ Kela 2016, 14.

Työttömyysturvalain uudistus astui voimaan 1.1.2018. Suurena muutoksena siinä on hallituksen esityksen 124/2017 mukainen vaatimus olla töissä tai osallistua työllistymistä edistäviin palveluihin 65 työttömyysetuuden maksupäivän aikana 5 päivän ajan eli ns. aktiivimalli. Pääsääntöisesti työssäoloehto täyttyy 18 tunnin työllä. Yrittäjillä tämä tarkoittaa sitä, että jotta hänen katsottaisiin olleen riittävästi työssä, hänen olisi ansaittava neljän peräkkäisen kalenteriviikon aikana 23 % työttömyysturvalain 5 luvun 7 §:n 1 momentin mukaisesta kuukausiansiosta. Siinä määritelty kuukausiansio vuonna 2018 on 1 047 €. Yrittäjän vaadittu kuukausiansio on tällä hetkellä siis 241 €. ²²⁷ Toisaalta samassa esityksessä ehdotettiin työttömyyden alun omavastuupäivien alentamista seitsemästä viiteen. ²²⁸

Työttömyysturvalain 11 luvun 3 §:ssä todetaan, että Kansaneläkelaitoksen ja työttömyyskassan on ennen päätöksen tekemistä pyydettävä työvoimapolitiittinen lausunto. Lain 11 luvun 4 §:ssä käsitellään työ- ja elinkeinotoimiston antamaa työvoimapolitiittista lausuntoa työttömyysetuuden saamisen työvoimapolitiittisista edellytyksistä. Tämä lausunto on Kansaneläkelaitosta ja työttömyyskassaa sitova. Hallituksen esityksessä todetaan, että työvoimapolitiittisia lausuntoja ei anneta esimerkiksi yritystoiminnan pää- ja sivutoimisuudesta, mutta se voi antaa tarvittaessa lausunnon yritystoiminnan päättymisestä. ²²⁹ Lausuntoja antaa työ- ja elinkeinohallinnon asiakaspalvelukeskus. Sen toimivalta koskee mm. yrittäjän perheenjäsenen työskentelyn päättymistä ja yritystoiminnan lopettamista. ²³⁰

Eduskunnan oikeusasiamies on korostanut kielteisten työvoimapolitiittisten lausuntojen perustelujen tärkeyttä. Oikeusasiamies toteaa, että lausuntojen riittävä perustelu on tärkeää muiden syiden lisäksi myös silloin, kun lausunnolla on hakijalle muistakin syistä kuin valitusmahdollisuuden vuoksi tärkeä merkitys. Tässä hän viittaa tilanteeseen, missä hakijaa ei oltu neuvottu poistamaan lopettanutta toiminimeään ennakkoperintärekisteristä ja näin hakijan oli katsottu työllistyneen edelleen yrittäjänä. ²³¹

²²⁷ HE 124/2017, 6,17, TE-palvelut 2018.

²²⁸ HE 124/2017, 6.

²²⁹ HE 209/2016, 85.

²³⁰ Työ- ja elinkeinoministeriön asetus 1556/2016 2§.

²³¹ EOA 2009, 6.

4.2. Maatalousyrittäjän ja yrittäjän työttömyysturvan erityispiirteitä

Työ- ja elinkeinoministeriön ohjeessa todetaan, että työttömyysturvalakia sovellettaessa yrittäjäksi katsotaan henkilö, jolla on pakollinen YEL- tai MYEL - vakuutus. Kuitenkin myös ilman tätä vakuutusta henkilö voi olla työttömyysturvalain mukainen yrittäjä. Maatalousyrittäjien eläkelain mukaisena yrittäjänä pitämiseen edellytetään aina työskentelyä yrityksessä. Esimerkiksi perittäessä maatilan, hakijaa ei pidetä yrittäjän niin kauan, kun hän ei työskentele tilalla lukuun ottamatta vähäisiä hallinnollisia toimia.²³² Tästä hyvän esimerkin antaa VakO 30.3.2016/10069:2004. Siinä todetaan, että pelkkä omistus ei tee henkilöstä maatalousyrittäjää ja tämän vuoksi hänen työttömyysturvaansa ei pitänyt sovitella yritystulon perusteella. Tässä tapauksessa henkilö oli saanut perintönä peltoalueen, jota hän vuokrasi ja mistä saatua tuloa verotettiin maatalouden ansiotulon mukaan.

A:n verotuksessa vahvistettua maatalouden ansiotuloa, joka oli saatu pinta-alaltaan suhteellisen pienen peltoalueen vuokraamisesta, ei ollut katsottava sellaiseksi palkaksi tai muuksi ansiotulona pidettäväksi vastikkeeksi, joka olisi saatu korvauksena työstä. Tämän vuoksi A:lle myönnettyä ansiopäivärahaa ei tullut sovitella maatalouden ansiotulojen perusteella.

Maatalousyrittäjyyteen liittyen työttömyysturvalaissa on maininta 3 luvun 4 §:ssä, missä todetaan luopumistuen olevan este työttömyysetuuden saamiselle. Sen nähdään olevan siis samaa turvaa antava sosiaalietuuden muoto. Koska luopumistuki on päätyvä etuus, sen tilanne ei tule jatkossa olemaan enää pohdinnan alla.

Oikeuskäytännössä on tehty pohdintaa siitä, milloin maatalous on ollut niin pienimuotoista, että sen ei katsota työllistävän henkilöä ja näin se ei poista oikeutta työttömyysturvaan. Tällöin huomiota kiinnitetään myös siihen, onko henkilön itse katsottu pitäneen itseään maatalousyrittäjän, esimerkiksi hakemalla lomituspalvelulain mukaista vuosilomaa. Voimassa olevan lainsäädännön mukaan vuosiloma on tarkoitettu päätoimisille maatalousyrittäjille, joten sen hakeminen ja sen myöntäminen viittaa siihen, että myös henkilö itse samoin kuin maataloushallinto on pitänyt henkilöä päätoimisena maatalousyrittäjänä. Seuraavassa kaksi oikeustapausta tähän pohdintaan liittyen.

Läheisesti maatalousyrittäjyyteen liittyvänä esimerkkinä vakuutus oikeuden päätös 9.10.1997/907:97. Siinä henkilön ei katsottu porojen vähäisten määrän (14-16 luku-poroa) sekä koulutus- ja työhistoriansa vuoksi työllistyvän yritystoiminnassa tai sitä vastaavalla tavalla omassa työssään edes 1,1 päivää poroa kohti ja hänellä oli oikeus työttömyysturvaan.

²³² Työ- ja elinkeinoministeriö 2016, 11-13.

Oikeuskäytännöstä löytyy myös tapaus Vako 24.2.2000/7632:98, missä X oli ollut 20 vuotta kokopäiväisessä työssä vieraan palveluksessa ja sen ohessa harjoittanut maataloutta kotitilallaan. Tilalla oli viljelyksessä peltoa 93,5 ha ja metsää 153,67 ha. Tilalla oli myös 13 lehmää, 14 sonnia, 12 vasikkaa, 52 lihasikaa ja 5 hevosta. X:lle oli myönnetty maatalousyrittäjien vuosilomaa sekä työttömäksi jäämisvuonna, että sitä edellisenä vuonna. Työttömyyttä edeltävän vuoden verotuksessa tilan tulot maataloudesta olivat olleet 900 000 mk, mistä jako-osuus X:lle oli 20 %. Kansaneläkelaitos ja työttömyysturvalautakunta hylkäsivät X:n työmarkkinatukihakemuksen. Oikeuden päätös oli äänestystulos ja se katsoi, että X työllistyi päätoimisesti maataloustoiminnassa vieraan palveluksesta työttömäksi jäämisen jälkeen. Se kiinnitti huomiota nimenomaan X:n pitämiin maatalousyrittäjien vuosilomiin ja siihen, että tuolloin voimassa olleessa maatalousyrittäjien lomituspalvelulaista annetussa laissa maatalousyrittäjällä tarkoitettiin henkilöä, joka itse työhön osallistuen päätoimisesti harjoittaa maataloutta. Voinee siis katsoa, että koska X on myös itse nähnyt itsensä päätoimisena maataloudenharjoittajana vuosilomailain mukaisia vuosiloman lomituspäiviä hakiessaan ja lomapäivät saadessaan, myös viranomaisen on hänet tällaiseksi katsonut, ei ole syytä nähdä asiaa toisin työttömyysturvaa hakiessaan.

Maatalousyrittäjyyden sivutoimisuutta ja päätoimisuutta on pohdittu myös seuraavissa tapauksissa.

Työttömyysturvan muutoksenhakulautakunta (TTML) päätöksessään 3368/9/A, joka on annettu 4.11.2009 muutti työttömyyskassan työttömyysetuuteen tehdyn kielteisen päätöksen, joka oli annettu sillä perusteella, että henkilö työllistyy päätoimisesti yritystoiminnassaan. Valittaja vetosi siihen, että yrittäjyys oli ollut sivutoimista ja hän oli toiminut 3,5 kk sekä ansiotyössä että sivutoimisena yrittäjänä. Valittaja katsoi, että sivutoiminen yrittäjyys ei estä vastaanottamasta kokoaikatyötä. Hän omisti puoliksi veljensä kanssa peltoa noin 100 ha ja metsää 74 ha. TTML totesi, että henkilö oli ollessaan koulutuksensa mukaisessa palkkatyössä insinöörinä tullut sukupolvenvaihdon kautta yrittäjäksi ja työsuhde oli päättynyt tuotannollisista ja taloudellisista syistä. Nämä seikat huomioiden TTML katsoi, että yrittäjyys oli sivutoimista ja henkilö oli oikeutettu työttömyysturvaetuuteen.

Toisaalta TTML:n päätöksessä 2124/10/A, annettu 25.8.2010 henkilö sai kielteisen päätöksen työttömyysturvaan, koska työllistyy maatalousyrittäjänä. Henkilö oli vaatinut, että hänet luokitellaan sivutoimiseksi yrittäjäksi. Kotitilalla, joka oli kasvinviljelytila, oli tehty sukupolvenvaihdos 30.12.2009 ja hän oli työskennellyt palkkatyössä alkaen 20.11.1997, mistä hänet oli lomautettu ajalle 4.-11.1.2010 ja 13.-17.1.2010. Ansiopäiväraha oli evätty 4.1.2010 lukien, koska henkilö työllistyi yrittäjänä. TTML katsoi, että yhtäaikaista työhistoriaa oli tuossa vaiheessa ehtinyt olla niin vähän, että ei voitu todeta, että työmäärä yrityksessä ei olisi esteenä kokoaikaisen työn vastaanottamiselle. Tilalla viljeltiin viljaa 32 ha ja metsää oli 20 ha.

TTML:n päätöksessä 2638/10/P, joka on annettu 20.10.2010 kyseessä oli maatalousyrittäjä, jonka yrityksen toiminta oli muuttunut sikatilasta viljatilaksi. Henkilö totesi, että tila työllistää hänet keväällä noin viikon viljankylvötöillä ja yhden päivän kasvinsuojelutyöllä. Syystyöt kestävät noin viikon. Henkilöllä oli voimassa oleva MYEL -vakuutus. Peltopinta-alaa oli 16,6 hehtaaria. TTML ei muuttanut

Kansaneläkelaitoksen kielteistä päätöstä työttömyysturvasta. Perusteluissa todettiin, että henkilö ei ollut keskeyttänyt yritystoimintaansa, eikä hän ollut myöskään ulkopuolisella työllä osoittanut maatalousyrittäjätoimintaa sivutoimiseksi. Näin hän ei ollut osoittanut yritystä sivutoimiseksi, eikä oikeutta työttömyysetuuteen ollut.

Yllä mainittujen tapausten perusteella voi todeta, että paitsi omalla ja hallinnon aiemmalla tulkinalla, mikä oli kyseessä ensimmäisessä tapauksessa vuosilomaoikeuden käyttämisen ja vuosiloman saamisen suhteen, iso merkitys on juuri palkkatyöhistorialla yrittäjänä olon aikana. Näiden perusteella jo 3,5 kk:n yhteinen työhistoria riitti turvaamaan näkemyksen sivutoimisesta yrittäjyydestä, mutta kun lomautus oli tullut aivan sukupolvenvaihdoksen jälkeen, ei sivutoimista yrittäjyyttä katsottu voivan todeta. Näin, vaikka pelto- ja metsäpinta-ala olivat pienempiä tapauksessa, missä sivutoiminen yrittäjyys evättiin. Toistaalta myöskään karjatilasta siirtyminen kasvinviljelytilaksi ei ollut riittävä peruste sivutoimisen yrittäjyyden todistamiseksi, vaikka peltopinta-ala oli kohtuullisen pieni. Näiden perusteella voi todeta, että maatalousyrittäjän on todella haastava etukäteen tietää, milloin yrittäjyys voidaan tulkita sivutoimiseksi niin, että oikeus työttömyysetuuteen olisi olemassa.

Edellisessä luvussa todettiin, että työn loppuessa tuotantosuunnan lopettamisen vuoksi yrittäjän puolisoilla pitäisi olla mahdollisuus työttömyysturvaan. Tämä tilanne voi useinkin tulla vastaan maatiloilla, kun karjatalous lopetetaan, mutta pellot jätetään edelleen viljelyyn. Tällöin tosiasiallisestikin tulee käytännössä yleensä vastaan tilanne, että maatilalla on työmahdollisuuksia enää vain toiselle puolisoista. Jos tässä tilanteessa on maatilalla omistus vain yrittäjäpuolison nimissä, pitäisi puolisoilla olla mahdollisuus siirtyä työttömyysturvan piiriin, ellei hän työllisty muualle tilan ulkopuolelle. Käytännössä tästä on kuitenkin esimerkkejä, että tämä oikeus ei kovin helposti toteudu.²³³ Haasteeksi maatalousyrittäjässä voi tässä tapauksessa tulla se, että MYEL:ssä puoliso vakuutetaan samoin ehdoin kuin yrittäjäkin. Tällöin hänet voidaan tulkita työttömyysturvalaissa yrittäjän statuksella, eikä puolison työttömyysturva ole käytettävissä. Osakeyhtiössä toimittaessa osakkeita omistamaton puoliso ei ole MYEL -vakuutettu, joten tällöin tätä ongelmaa ei ole. Tällöin puolison tilanne pitää tarkastella tarkemmin TTL 6 §:n kautta ja katsoa täytyvätkö yrittäjän määritelmät niiden perusteella.

Työttömyysturvalain 3 luvun 7 §:ssä todetaan, että yrittäjän lopettaessa toimintansa, se yritysomaisuuden myyntivoitto, joka johtuu yritystoiminnan lopettamisesta, jaksotetaan ansiopäivärahan osalta yrittäjän työtulon ja peruspäivärahassa ja työmarkkinatuessa vähintään peruspäivärahan määrän perusteella. Tältä ajalta yrittäjän ei ole mahdollista saada työttömyysetuutta. Jaksotus tehdään enintään 24 kk:n ajalle. Kuitenkin, jos yritystoiminta

²³³ Airaksinen 2017

on kestänyt enintään 18 kk tai jos yrityksen viimeisen tilikauden taseen loppusumma, kun siitä on vähennetty yritystoiminnan velat, on enintään 20 000 €, ei myyntivoittoa jaksoteta. Jos yrityksellä ei ole tasetta, käytetään sen sijaan omaisuusluettelo. Valtioneuvoston asetus työttömyysturvalain täytäntöönpanosta 1330/2002 määrittelee 9 §:ssä myyntivoitot laskelman laskemisen. Voitto saadaan, kun myyntihinnasta vähennetään hankintameno-olettamana 50 % tai omaisuuden poistamattoman hankintamenon ja voiton hankimisesta aiheutuneiden kulujen yhteismäärä. Näistä voidaan valita se, joka on suurempi.

Tähän liittyvänä on vakuutusosoikeudessa ollut tapaus VakO 4.3.2010/3118:2008, missä todettiin, että maatalousyrittäjän omana asuntona käyttämää rakennusta ei katsottu yritystoimintaan kuuluvaksi omaisuudeksi, eikä siitä saatua myyntivoittoa saatu jaksottaa työttömyysturvalain perusteella. Kansaneläkelaitos ja työttömyysturvan muutoksenhakulautakunta olivat laskeneet jaksotuksen summasta, jossa huomioitiin rakennuksen myyntivoitto. Vakuutusosoikeus kumosi päätöksen tältä osin ja jaksotus määrättiin suoritettavaksi ilman rakennuksen myyntivoittoa

Maatalousyrittäjät ovat varautuneet todella vähäisessä määrin työttömyysturvansa kartuttamiseen. Tällä hetkellä Ammatinharjoittajien ja yrittäjien työttömyyskassassa on MYEL-vakuutettuja jäseniä vain 44 henkilöä, joka on alle 1 % heidän jäsenkannastaan. Keskimääräinen vakuutustaso heillä on 21 662 €. ²³⁴ Tutkimustietoa asiasta ei ole, mutta käsitys on, että yrittäjät yleensäkin tuntevat heikosti varautumismahdollisuudet työttömyyden varalta. Lisäksi maatalousyrittäjät eivät aina välttämättä miellä itseänsä työttömyysturvalain mukaiseksi yrittäjäksi. Ehkä työttömyyttä ei myöskään nähdä niin suurena riskinä, koska maatilain pitäminen harvoin aloitetaan tyhjältä, vaan maatalousyrittäjäksi ryhdytään yleensä sukupolvenvaihdoksen kautta. ²³⁵

Ohessa esimerkkilaskelma päivärahan suuruudesta tilanteissa, joissa maatalousyrittäjä joko kuuluu tai ei kuulu yrittäjäkassaan. Vakuutustaso, jolla myös kassaan on liitytty, on yllä mainittu MYEL-vakuutettujen keskimääräinen vakuutustaso 21 662 € eli tämä on yrittäjän määritelty vuosityötulo. Yksinkertaisuuden vuoksi laskelma tehdään ilman lapsikorotusta tai huomioimatta muita mahdollisia korotusosia. Lisäksi oletetaan vuositulon olleen myös edellisenä vuonna samalla tasolla.

²³⁴ *Aapro* (a) 2017.

²³⁵ *Aapro* (b) 2017.

Vuosityötulo 21 662 €. Ansiopäiväraha määritellään 15 kk:n ajalta.	$21\,662\text{ €} / 12\text{kk} * 15\text{kk} = 27\,077,50\text{ €}$
Päivärahan perusteena oleva kuukausitulo	$27\,077,50\text{ €} / 15\text{kk} = 1805,20\text{ €}$
Päiväansio, lasketaan 21,5 pv/kk	$1805,20\text{ €} / 21,5\text{ pv} = 83,96\text{ €/pv}$
Ansiopäiväraha sis. perusosa ja ansio-osa	$32,40\text{ €} + 0,45(83,96 - 32,40)\text{€} = 55,60\text{ €}$

Näin peruspäivärahan ja ansiopäivärahan erotus keskimääräisellä kassan vakuutusosalla on $55,60\text{ €} - 32,40\text{ €} = 23,20\text{ €/pv}$, mikä tekisi kuukaudessa (laskettuna 21,5 työpäivää) 498,80 € suuremman päivärahan ansiosidonnaisella tuella. Yrittäjäkassan jäsenyys maksaa tällä vuositulolla (v.2017) 420,34 €/vuosi tai 586,89 €/vuosi riippuen valitusta kassasta ja se on verotuksessa kokonaan vähennyskelpoinen.²³⁶ Tällaisten laskelmien tekemisen jälkeen on yrittäjän omassa harkinnassa, kuinka suureksi riskiksi hän kokee työttömyysuhan ja onko hän valmis maksamaan isomman päivärahan mahdollisuudesta työttömyyteen varautuessaan.

Palkansaajille on useampia vaihtoehtoja työttömyyskassan suhteen. Tässä otetaan vertailukohdaksi yleinen työttömyyskassa, joka ei ole mihinkään alaan sidonnainen kassa. Siihen voi kuulua myös pelkästään kassajäsenenä, jolloin kuuluu ansioturvan piiriin ilman muita etuuksia. Kassajäsenyyden jäsenmaksu on vuodelta 2018 yhteensä 100 €/v. YTK:n sivustolla olevan laskurin avulla laskettaessa päivärahan määrää yllä olevan esimerkin mukaisesti 1805,20 €:n kuukausitulolla, saadaan päivärahasi 53,91 €/pv.²³⁷

Molemmat laskelmat ovat suuntaa antavia, koska lopullisessa laskennassa saatetaan huomioida muutakin kuin näissä yksinkertaistetuissa laskelmissa. Kuitenkin huomionarvoisena seikkana voi todeta, että palkansaajan on mahdollisuus vakuuttaa ansioturvansa huomattavasti edullisemmin kuin yrittäjän tai maatalousyrittäjän. Samoilla tulotasoilla päivärahan määrä on samaa suuruusluokkaa ja halutessaan pelkän työttömyysturvan, ns. kassan jäsenyys on huomattavasti halvempi palkansaajalla.

²³⁶ ks. laskuri sivustolla <https://syt.fi/laskurit/>

²³⁷ www.ytk.fi

5. KATSAUS EUROOPPAAN

Sosiaali- ja terveystaloudellinen kuuluu Euroopan unionin tasolla sektoriin, missä se vaikutusmahdollisuus lakien säätämiseen perustuu perussopimuksessaan tai muuten jäsenvaltioiden sille antamaan toimivaltaan. Sosiaaliturvajärjestelmät ovatkin kehittyneet jäsenvaltioissa omalla tavallaan ja ne perustuvat kansalliseen lainsäädäntöön. Siihen on vaikuttanut maiden oma kehitys kulttuurisesti, rakenteellisesti ja institutionaalisesti. Koska erilaiset sosiaaliturvajärjestelmät ovat sisämarkkinoilla ongelma, on aika ajoin nousnut keskusteluun tarve erojen pienentämisestä. Työvoiman vapaan liikkumisen kannalta järjestelmä antaa mahdollisuuksia epäterveelliseen kilpailuun.²³⁸ Euroopan unionin tasolla on vuoden 2017 lopulla hyväksytty sosiaalisten oikeuksien pilari, jonka tavoite on oikeudenmukaisemman ja sosiaalisesti vahvemman Euroopan rakentaminen. Se ei ole sitoumus, vaan suositus missä käsitellään työmarkkinoita, työoloja ja sosiaalista suojelua ja osallisuutta. Siinä todetaan artiklassa 12, että kaikilla, myös yrittäjillä, on oikeus riittävään sosiaaliseen suojeluun. Myös muissa artikloissa käsitellään sosiaaliturvan osa-alueita ja julistuksenomaisesti turvataan kaikkien kansalaisten mahdollisuudet niihin.²³⁹

Sosiaalimenot ovat monissa EU-maissa Suomen tasolla, kun ne suhteutetaan bruttokansantuotteeseen. Menojen kasvua kuitenkin pyritään hillitsemään myös muualla samoin kuin Suomessa.²⁴⁰ Sosiaalimenojen osuus on suuressa osassa maita 40-60 % julkisista menoista. Tämän vuoksi julkiseen talouteen liittyvät toimet vaikuttavat juuri tähän sektoriin: eläkkeisiin, työttömyysturvaan ja terveydenhuoltoon.²⁴¹ Monissa maissa yrittäjien on vakuutettava itse oma eläketurvansa, samalla tavoin kuin Suomessakin. Tällöin sama ongelma, mikä Suomessa on havaittavissa, eli yrittäjien alivakuuttaminen. Yrittäjät maksavat vain minimivakuutuksen suuruista eläkemaksua. Siksi näitä minimimaksuja onkin korotettu monissa maissa.²⁴²

Tietoja eri maiden sosiaaliturvasta eri yrittäjille, sen kattavuudesta ja tasosta on melko hankala saada kokonaisvaltaista tietoa. Sosiaaliturvajärjestelmää eri maissa uudistettaessa on kuitenkin pyritty saamaan palkansaajat ja yrittäjät mahdollisimman pitkälle saman järjestelmän piiriin. Yrittäjyyttä on pyritty eri maissa lisäämään sillä, että heidän

²³⁸ Kattelus, Saari & Kari 2013, 11, 15-16.

²³⁹ Euroopan sosiaalisten oikeuksien pilari 2017, 18-20.

²⁴⁰ Lehto 2016, 9.

²⁴¹ Kattelus, Saari & Kari 2013, 7.

²⁴² Knuuti & Vidlund, 13.

sosiaaliturvaansa pyritään parantamaan. Lähtökohtaisesti kuitenkin sosiaaliturvaa on monissa maissa kehitetty pitkälti palkansaajien lähtökulmasta. Monissa maissa maatalousyrittäjistä on kehittynyt sosiaaliturvan kannalta oma ryhmä, joka poikkeaa muista yrittäjistä tältä osin.²⁴³ Maatalousyrittäjien eläkelaitoksessa on tehty vuonna 1995 Suomen Euroopan Unioniin liittymisen yhteydessä tutkimus maatalousyrittäjien sosiaaliturvasta Euroopassa. Tässä todettiin, että sosiaaliturvan taso vaihtelee huomattavasti. Osassa maita perussosiaaliturva kattaa kaikki maassa asuvat, toisissa maatalousyrittäjille maksetaan ansiosidonnaisia etuuksia näiden lisäksi ja joissakin maksetaan vain ansiosidonnaisia etuuksia.²⁴⁴ Koska tutkimus on sosiaalilainsäädännön kehittymisen näkökulmasta jo hyvin vanha, ei tätä tutkimusta voi laajemmin käyttää kuitenkaan lähdeaineiston pohjana.

Schoukensin tutkimuksessa todetaan, että sosiaaliturvan kannalta katsottuna maanviljelijöiden määrittely on Euroopan tasolla haastavaa. Sosiaaliturvajärjestelmissä ei yleensä ole jaoteltu heitä erikseen, vaan usein on viitattava jossain muussa lainsäädännössä olevaan määrittelyyn, kun halutaan kuvata maanviljelijöiden sosiaaliturvaa. Monesti määrittely maanviljelijäksi tehdään verolainsäädännön kautta. Monissa maissa maanviljelijät rinnastetaan yksityisyrittäjiin, mutta edelleen useissa maissa on jotain yksittäisiä sosiaaliturvaan liittyviä säännöksiä tai säädöksiä, jotka liittyvät nimenomaan maanviljelijöiden sosiaaliturvaan.²⁴⁵ Kansainvälisessä termistössä on olennaista, että Euroopan unionissa on käytössä käsite sosiaalinen suojele (social protection). Sen kanssa rinnakkaisena käsitteenä mainitaan sosiaaliturva (social security). Näistä sosiaaliturva on lähinnä vakuutus pohjainen järjestelmä, kun taas sosiaalinen suojele on laajempi käsite, joka sisältää mm. palvelut.²⁴⁶ Kansainvälistä kirjallisuutta ja tutkimuksia käsiteltäessä on hyvä pitää tämä jaottelu mielessä.

²⁴³ *Knuuti & Vidlund* 2006, 9-10.

²⁴⁴ *Häkkinen* 1995, 4.

²⁴⁵ *Schoukens* 2007, 12-13.

²⁴⁶ *Arajärvi* 2011, 105.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Alussa esiteltiin tutkimukseen liittyvät tutkimuskysymykset ja ne määriteltiin seuraavasti: Mitkä ovat maatalousyrittäjien sosiaaliturvan osa-alueet ja millaiset ovat maatalousyrittäjän ja hänen puolisonsa oikeudet työttömyysturvaan? Tutkimuksessa on käyty läpi aiheeseen liittyvää lainsäädäntöä ja löytynyttä kirjallisuutta ja näiden perusteella on pyritty luomaan kattava katsaus näihin kysymyksiin. Sosiaaliturvan osa-alueista käytiin läpi nimenomaan sellaisia sektoreita, joissa voi olla merkitystä nimenomaan yrittäjänä ja maatilayrittäjänä toimimisessa. Koko sosiaaliturvan kenttä on hyvin laaja, joten kaikille yhteisiä osa-alueita ei edes pyritty tutkimuksessa tarkastelemaan.

Tutkimuksen alussa todettiin, että sosiaali oikeuden keskiössä olevan sosiaalipoliittisten etuuksien määrittely, niihin oikeutetut henkilöt, niiden saantiehtot ja etuusjärjestelmien toimeenpanija sekä toiminnan tavoite. Tässä tutkimuksessa pyrittiin lähestymään sosiaaliturvan osalta kysymyksiä juuri tällä tavoin. Tutkimus muotoutui siis sosiaali oikeuden kautta.

Tutkimuskohteena oli maatalousyrittäjän sosiaaliturva. Tutkimuksella haluttiin selvittää, miten se muodostuu. Maatalousyrittäjän sosiaaliturva on pitkälti rinnasteinen muiden yrittäjien sosiaaliturvaan, joten tutkimus on monilta osin yleistettävissä myös muihin yrittäjiin. Joiltain osin maatalousyrittäjiä koskee oma lainsäädäntönsä, joka koskee vain maatalousyrittäjän sosiaaliturvaa. Tästä korostetusti merkittävänä lainsäädäntönä voi mainita lomituspalvelun. Joillain alueilla maatalousyrittäjiä koskee oma lainsäädäntönsä, mutta se on hyvin samankaltainen muuta yrittäjyyttä tai palkansaajia koskevan lainsäädännön kanssa, vrt. MYEL ja YEL tai tapaturma- ja ammattitautilaki ja maatalousyrittäjän tapaturma- ja ammattitautilaki. Maatalousyrittäjiä koskevassa lainsäädännössä on vain pyritty näiltä osin korostamaan sen erityisominaisuuksia, kuten työn fyysisyyttä tai sidonnaisuutta maahan ja luontoon.

Maatalousyrittäjän määrittelyssä on syytä huomioita, että maatalousyrittäjän eläkelaiissa kerrotaan, mitä maatalousyrittäjällä tarkoitetaan ja tähän määrittelyyn viitataan käytännössä kaikissa muissa maatalousyrittäjän sosiaaliturvaan liittyvissä laeissa. Olennaista on se, että yrittäjällä on maatalousmaata vähintään 5 ha, yrittäjä osallistuu itse työhön tai on tällaisen perheenjäsen. Osakeyhtiömäinen maatalous on myös otettu lainsäädännössä huomioon ja on määritelty, milloin osakeyhtiössä toimiva yrittäjä katsotaan maatalousyrittäjäksi. Tällöin osakkeiden omistamisella on merkittävä rooli, tiivistetysti voidaan todeta, että yrittäjän on itse omistettava niitä 30 % tai yhdessä perheenjäsenen kanssa 50 %,

jotta hänet voidaan määritellä tällöin maatalousyrittäjäksi ja sosiaaliturva koskee myös häntä.

Tutkimuksen haasteena oli ennen kaikkea kirjallisuuden puute monilta osin yleistä sosiaaliturvan ja sosiaalioikeuden kirjallisuutta lukuun ottamatta. Käytävissä olevaa, suoraan aiheeseen liittyvää ajankohtaista kirjallisuutta ei käytännössä ole, joitain eläkejärjestelmään liittyviä tutkimuksia lukuun ottamatta. Toisaalta monissa aiheeseen joltain osin liittyvässä kirjallisuudessa monilta osin referoitiin lähinnä eri lainkohtia, joten tällöin oli turvaututtava suoraan alkuperäiseen lähteeseen eli lainsäädäntöön ja lainsäädännön valmistelumateriaaliin myös tältä osin. Tutkimuksessa on pyritty hakemaan aiheeseen liittyvää tietoa myös alalla olevilta toimijoilta ja maatalousyrittäjiä lähellä toimivista organisaatioista tiedusteltiin vinkkejä aiheesta. Käytännössä monista organisaatioista vastaus oli, että aihe on mielenkiintoinen, mutta haastava juuri lähdeaineiston puutteen vuoksi. Ongelmakohtina sosiaaliturvan osalta maatalousyrittäjien ja toki muidenkin yrittäjien osalta mainittiin juuri eräs tutkimuskohteen osa-alue eli työttömyysturva. Sitä pidettiin haasteena käytännössä kaikkien vastaajien mielestä. Työttömyysturvaan liittyvään lainsäädäntöön perehdyttäessä, tämä on kieltämättä helposti todennettava asia. Vaikka parannuksia yrittäjän asemaan on tehty, se ei edelleenkään ole hyvä, kun sitä vertaa palkansaajan tilanteeseen. Myös yrittäjän puolison asemassa on haasteita.

Sosiaaliturvaa tutkiessa huomasi, että uudempi lainsäädäntö on asettanut selvästi kaiken perustaksi lähtökohtaiseksi tavoitteeksi työssä jaksamisen ja työurien pidentymisen. Selkeästi näitä voidaan pitää lainsäädännön tavoitteina. Työterveyslainsäädännön hallituksen esityksessä se mainittiin ensisijaiseksi tavoitteeksi ja luonnollisesti uudet eläkejärjestelmän muutokset ovat lähteneet myös siitä tavoitteesta, että työelämässä ollaan entistä pidempään. Eläkeiän nousu on siis uudistusten selkeä tavoite. Tämä näkyy paitsi vanhuuseläkealaikärajan nousuna, myös monien eläkeuotojen lopettamisena. Lisäksi kuntoutuksen roolin merkitys työkyvyttömyyseläkkeen sijaan on kasvanut uudistusten myötä. Esimerkiksi muutettaessa 2000-luvun alussa kuntoutukseen liittyvää lainsäädäntöä, jo hallituksen esityksessä todettiin, että tavoitteena on kannustaa työnantajia pitämään palveluksessaan ja myös palkkaamaan uusia ikääntyviä työntekijöitä ja näin edistää ikääntyvien työssä ja työmarkkinoilla pysymistä.²⁴⁷

Kuten todettu, maatalousyrittäjän sosiaaliturvaan liittyy joitain lakeja, joita sovelletaan vain heihin. Esimerkiksi lomitusjärjestelmä on vain maatalousyrittäjien käytössä oleva

²⁴⁷ HE 116/2002 vp, 2.

mahdollisuus irrottautua työstään. Lisäksi lomaoikeus on määritelty vain maatalousyrittäjille, joilla on vähintään kuusi eläinyksikköä hoidettavanaan, pelkästään kasvintuotantoa harjoittavat yrittäjät on siis nykyään suljettu tämän lainsäädännön ulkopuolelle. Käytännössä kotieläintiloilla on nimenomaan ongelma, että sieltä ei muuten päästä koskaan irrottautumaan lainkaan, eläinten vaatiessa hoitoa joka päivä vuoden ympäri. Lomitusjärjestelmän avulla on haluttu turvata kotieläintuottajien asema ja mahdollisuus tosiasiallisesti irrottautua työstään. Lomituksella turvataan työssä jaksamista ja voidaan osaltaan mahdollistaa työelämässä pysymistä pidempään, kuten yllä on mainittu monessa muusakin sosiaaliturvan lainsäädännössä tavoitteena olevan. Lomitusjärjestelmään on tehty viime vuosina runsaasti muutoksia ja parhaillaan on tulossa uusi hallituksen esitys eduskunnalle, joka muokkasi lomitusjärjestelmää entisestään. Lomituksen säännökset ovat siis todennäköisesti muuttumassa monilta osin lähitulevaisuudessa, joten tässä tutkimuksessa käytiin nykylainsäädäntö tärkeimmiltä osin läpi, tarkasteltiin voimassa olevan lain ongelmakohtia oikeustapausten valossa ja toisaalta tulevan hallituksen esityksen mukaan todennäköisesti muuttuvia osa-alueita. Lainsäädäntöä on muutettu viimeksi vuonna 2016, jolloin monet lomitusjärjestelmän osa-alueet muuttuivat. Tämän vuoksi moniin lainkohditiin ei ole olemassa vielä voimassaolevaa oikeuskäytäntöä.

On toki muistettava, että tätä tutkimusta tehtäessä on lomitusjärjestelmän uudistuksen osalta ollut käytössä vasta Maatalouden lomitusjärjestelmien toimeenpanon uudistamistyöryhmän loppuraportti ja siihen sisältyvä hallituksen esitysluonnos ehdotuksesta uudeksi laiksi maatalousyrittäjän lomituspalveluista. Tämä esitysluonnos voi muuttua vielä runsaastikin, ennen kuin se tulee eduskunnasta valmiina lakina. Lisäksi lomituspalvelun on tarkoitus siirtyä alkavaan maakuntahallintoon, mutta vielä tätä kirjoittaessa on sen kohtalo aivan auki. Edes siitä ei ole vielä varmuutta, että maakuntahallinto tulee toteutumaan.

Tutkimuksen perusteella voi tehdä selkeän johtopäätöksen, että MYEL -työtulon tai vastaavasti muilla yrittäjillä YEL -työtulon määrittely on hyvin merkityksellistä. Yrittäjä voi itse määritellä työtulonsa tason, joten hänen on tärkeä tietää, mihin kaikkeen taso vaikuttaa. Luonnollisesti valittu työtulo vaikuttaa myös vakuutuksen hintaan, mikä monesti on suurena vaikuttavana tekijänä työtulon tason määrittelyssä. Kuitenkin on syytä muistaa ja huomioida, että työtulo vaikuttaa päivärahan määrään esimerkiksi sairastumis- tai loukaantumistapauksissa tai vanhempainvapaalla. Se vaikuttaa siis myös moneen muuhunkin sosiaaliturvaan kuin eläkkeeseen, johon se monesti mielletään. Lisäksi työttömyys- turvan taso turvatakseen on MYEL – tai YEL -vuositulon oltava tarpeeksi korkea.

Vuonna 2018 tämä taso on 12 576 €. Jos määritelty vuositulo on alle sen, ei henkilö ole oikeutettu ansiosidonnaiseen päivärahaan. Tämä taso on korkeampi kuin kummassakaan eläkelaisissa määritelty minimivuosityötaso. Saadakseen työttömyyspäivärahan, ei minimitaso siis riitä. Myös yrittäjän puolison asema on mietittävä ja tiedostettava tarkkaan. Vaikka puoliso työskentelee yrityksessä palkattuna työntekijänä, saattaa olla, että työttömyystilanteessa hänet katsotaan työttömyysturvalainsäädännön perusteella yrittäjäksi ja jos tätä ei ole aiemmin tiedetty, voi olla, että hänen sosiaaliturvansa ei tältä osin ole järjestetty oikealla tavoin. Tästä asiasta on syytä mahdollisimman paljon lisätä tietoisuutta yrittäjien ja maatalousyrittäjien piirissä.

Maatilayritykset suurenevat koko ajan ja toiminta muuttuu entistä enemmän yritysmäisempään suuntaan. Eräs nouseva trendi maataloilla on lisääntyvä kiinnostus maatilojen yhtiöittämiseen. Lähtökohta yhtiöittämiseen tulee monesti verotuksesta, mutta myös muut asiat on otettava yhtiöittämistä suunniteltaessa huomioon. Tärkeänä osa-alueena on luonnollisesti myös sosiaaliturva. Lainsäädännössä on herätty tähän samaan ja monilta osin maatalouden sosiaaliturvan osioita on mahdollistettu lakimuutoksilla myös osakeyhtiömuotoisessa toiminnassa. Tältä osin lainsäätäjät on ollut ajan hermoilla ja seurannut tapahtunutta muutosta. Esimerkiksi lomituspalvelujen piiriin on nykyään mahdollista kuulua myös osakeyhtiömallissa, mikä ei aiemmin ollut mahdollista. Osakeyhtiössä on kuitenkin aina muistettava tarkastaa, milloin henkilö katsotaan yrittäjäksi. Osakkeiden omistuksella ja omistuksen määrällä on siinä merkitystä.

Osakeyhtiössä puolison asema on mieltävä tarkkaan, jos hän työskentelee yhtiössä, mutta ei omista lainkaan osakkeita. Tällöin häntä ei katsota yrittäjäksi MYEL:n mukaan ja hänen turvansa on huolehdittava eri tavoin. Puolison eläketurvasta huolehditaan TyEL:n kautta ja hänelle otetaan työntekijän lakisääteinen tapaturmavakuutus.

Yrittäjän ja maatalousyrittäjän työttömyysturva on heikompaa kuin palkansaajan, vaikka parannuksia lainsäädäntöön on tehty. Maatilalla ongelmaksi voi tulla esimerkiksi se, että vaikka tilan tuotanto lopetetaan, omistuksessa oleva metsä- ja peltomaa aiheuttavat kysymyksen siitä, onko yritystoiminta todella lopetettu ja yrittäjätasutus muuttunut työttömyydeksi. Myös puolison asemassa on haasteita. Lisäksi yrittäjät yleensäkin ovat melko heikosti tietoisia mahdollisuuksistaan työttömyysturvaan, joten niihin ei välttämättä varauduta ennakolta kovin hyvin. Esimerkiksi yrittäjäkassan jäsenyys on hyvin harvinaista.

Maatalousyrittäjän sosiaaliturvan kokonaisuuden tunteminen olisi tärkeää osin tämän vuoksi myös maataloussektorin ulkopuolella, mutta siihen läheisesti liittyvien

sidosryhmienkin osalta. Maatalousyrittäjät käyttävät apunaan paljon erilaisia konsultteja ja suunnittelijoita ja esim. yritysmuodon muutoksen suunnittelussa apuna on yleensä ulkopuolisia henkilöitä. Voi olla, että esimerkiksi hyvät vero-osaajat tai muut talouspuolen osaajat eivät tunne muuta olennaista lainsäädäntöä, joita kuitenkin on yhtä lailla pohdittava yritysmuotoa miettiessään. Jos henkilöt eivät tunne maatalouden erityislainsäädäntöä tältä osin, voi jokin osa-alue jäädä huomioimatta tällöin kokonaan. Jos esimerkiksi lomitusoikeus häviää tai eläkejärjestelmästä täytyy siirtyä toiseen tilalle tehtävien muutosten seurauksena, on nämä asiat pystyttävä ottaa huomioon jo suunnitteluvaiheessa. Siksi näiden osa-alueiden ja sosiaaliturvan kokonaistuntemus on hyvin tärkeää.

Tutkimusta voisi laajentaa liittämällä mukaan esimerkiksi maataloustuet, jotka ovat hyvin merkittävä tekijä maatalojen taloudelle ja kannattavuudelle. Jos haluttaisiin todella kattava esitys maatalojen kokonaisuuden tarkastelusta lainsäädännön näkökulmasta, otettaisiin tässä tutkimuksessa läpikäyty sosiaaliturva yhdeksi aiheeksi ja mietittäisiin myös muut tilan toimintaan vaikuttavat tekijät. Maatilayrittäminen on kuitenkin monilta osin muusta yritystoiminnasta poikkeavaa toimintaa, joten aivan kaikessa ei voida puhtaasti hyödyntää muun yritystoiminnan periaatteita. Toki on monia rinnasteisia asioita ja tällöin hyvänä pohjana voidaan pitää muuta yritystoiminnan kirjallisuutta ja tutkimusta. Maatalouden sektorille olisi siis varmasti myös oikeustieteellisessä tutkimuksessa jatkossakin aiheita. Kun tähän ottaa mukaan vielä monialaiset maaseutuyritykset tai esim. suoramyyntin ja elintarvikkeiden jatkojalostuksen tilalla, aiheista tulisi varmasti suorastaan runsauden pula.